

ŽENSKI SUD FEMINISTIČKI PRISTUP PRAVDI

**Izveštaj
februar 2012.– februar 2013.**

**ŽENSKI SUD
FEMINISTIČKI PRISTUP PRAVDI**

**Ženski sud - feministički pristup pravdi
Izveštaj - februar 2012.- februar 2013.**

Izdale:

Žene u crnom, Beograd, 2013.

Jug Bogdanova 18/V

Tel.011 26 23 225

e-mail: zeneucrn@gmail.com

www.zeneucrn.org

Uredila:

Staša Zajović

Saradnice/i:

Ljupka Kovačević, Miloš Urošević, Nela Pamuković

Dizajn i prelom:

Marija Vidić

Publikacija je realizovana zahvaljujući solidarnoj podršci:

Global Fund for Women, Mama Cash i Heart and Charles Stewart Mott Foundation

Sadržaj

I	Ženski sud – feministički pristup pravdi - kratak prikaz dosadašnjih aktivnosti	7
II	Javne prezentacije	
	Zbirni izveštaj Javnih prezentacija Ženskog suda – feministički pristup pravdi (februar 2012.- februar 2013.)	13
	Bosna i Hercegovina	13
	Crna Gora	14
	Hrvatska	14
	Makedonija	16
	Slovenija	17
	Srbija	17
III	Radni konsultativni sastanci	
	Zbirni izveštaj i kratka analiza procesa rada - dogovori i zaključci	21
	Bosna i Hercegovina	22
	Crna Gora	24
	Hrvatska	29
	Makedonija	41
	Slovenija	46
	Srbija	47
IV	Sastanci Inicijativnog odbora Ženskog suda – feministički pristup pravdi i Međunarodnog odbora ŽS	
	Tivat/Crna Gora, 24. – 26. februar 2012.	57
	Kotor/Crna Gora, 21.- 23. septembar 2012.	61
	Kotor/Crna Gora, 23.- 25. novembar 2012.	62
	Transkript Sastanka Međunarodnog borda, Kotor, 23.-25. novembar 2012.	66
V	Feministički diskusioni kružoci	
	Kurs o genocidu - Ratni zločini, genocid i sećanja: koreni zla, ja hoću da razumem – Škola Sofi Šol – mi nećemo da ćutimo (21. i 22. jul, Beograd)	89
	Kurs o genocidu: Ratni zločini, genocid i sećanja: koreni zla, ja hoću da razumem – Škola Sofi Šol: mi nećemo da ćutimo (3. i 4. novembar, Beograd)	92
	Ženski sud - feministički pristup pravdi – seminar/diskusioni kružok (Sombor, 29. septembar)	93
	Od materinske politike mira do feminističkog antimilitarizma (26. – 28. oktobar, Beograd)	93
	Rodna perspektiva tranzicione pravde (9. - 11.novembra, Kotor)	98
VI	Video aktivizam i umetnički događaji – feministički pristup pravdi, projekcije dokumentarnih i igranih filmova u vezi sa organizovanjem ŽS	103
VII	Izdavačka delatnost	109

**Ženski sud –
feministički
pristup pravdi**

kratak prikaz dosadašnjih aktivnosti

Ženski sud – feministički pristup pravdi - kratak prikaz dosadašnjih aktivnosti

Ženski sud - feministički pristup pravdi

Šta je Ženski sud?

- Prostor za glasove žena, za svedočenja žena o iskustvu nepravdi pretrpljenih tokom rata i u miru,
- Prostor za svedočenje žena o nasilju u privatnoj i javnoj sferi,
- Prostor za svedočenje o organizovanom otporu žena.

Kada je počeo proces formiranja Ženskog suda - feministički pristup pravdi?

Krajem 2010. godine 7 članica Inicijativnog odbora/IO iz gotovo svih nekadašnjih republika SFRJ pokrenule su inicijativu za organizovanje ŽS. IO sada ima 10 organizacija iz svih država bivše Jugoslavije.

U protekle dve godine, Žene u crnom su bile nositeljke programskih aktivnosti.

Šta smo do sada uradile?

Tokom protekle dve godine rada na terenu, organizovano je:

- **11** regionalnih seminara,
- **10** obuka za Javne prezentacije,
- **102** javnih prezentacija u **83** grada u celoj regiji,
- **25** dokumentarnih filmova u vezi sa temom,
- **15** sastanaka (radni konsultativni, sastanci Inicijativnog odbora, sastanak Međunarodnog savetodavnog odbora, s tim što nisu navedeni svi radni sastanci po zemljama, kao u ovoj brošuri),
- **6** regionalnih feminističkih kružoka za produblivanje znanja u vezi sa temom,
- **10** izdavačkih jedinica (brošure, čitanke i mirovna agenda) kao i veliki broj lifleta na svim jezicima (albanski, bhs, makedonski, slovenački).

Koji period obuhvata Ženski sud?

- Ženski sud će se baviti nasiljem počinjenim 90-ih godina,
- Ženski sud će se baviti nasiljem nakon ratova 90-ih XX veka.

Zaključeno je da kontinuitet nepravdi i nasilja povezuje ratnu i postratnu situaciju.

Kojim bi se oblicima nasilja bavio Ženski sud?

Stavovi i svedočenja učesnica u procesu, ukazuju da su najčešći oblici nasilja, po učestalosti, sledeći:

I Nasilje na etničkoj osnovi:

- **Institucionalno nasilje** - šikaniranja na granici od strane policije na osnovu etničke pripadnosti; isterivanja s posla zbog manjinske etničke pripadnosti; prisilna promena identiteta zbog etničke pripadnosti; isterivanja iz stanova, itd.
- **Represija na nivou društva** - odbacivanje, šikaniranje, isključivanje etnički mešovitih porodica/brakova/zajednica, itd.

II Militarističko nasilje:

- **Rat protiv civila** – ratna dejstva, stalna fizička ugroženost, opsade, iznurivanje glađu, bombardovanje, militaristički teror na granici, itd.
- **Represija zbog otpora prisilnoj mobilizaciji** - nad ženama koje su podržavale dezertere-muške srodnike kao i nad antiratnim aktivistkinjama, podržavateljicama dezertera i prigovarača savesti, itd.

III Kontinuitet rodno zasnovanog nasilja:

- **Ratni zločin silovanja** - prećutkivanje ratnog zločina silovanja, zloupotreba ratnog silovanja u nacionalističke svrhe, stigmatizacija žena koje o tome svedoče, itd.
- **Muško nasilje nad ženama** - fizičko, psihičko i seksualno nasilje u braku i partnerskim vezama od strane povratnika sa ratišta, muško nasilje nad ženama u javnom prostoru kao društveno prihvatljiv oblik ponašanja, itd.
- **Politička represija nad braniteljicama ljudskih prava**

IV Ekonomsko nasilje nad ženama:

- **Privatizacija kao zločin nad ženama** - ukidanje radnih prava, socio-ekonomskih, itd.
- **Život u stalnoj ekonomskoj oskudici** - život u stalnom strahu od siromaštva, od nezaposlenosti, od otpuštanja sa posla, od rada bez nadoknade, itd.

Dileme i izazovi koji su proizašli iz procesa

a) Pitanje odgovornosti - iskustvo sa terena je pokazalo da u javnosti nije prisutno pitanje odgovornosti (moralne, političke...) i to zbog:

- * nacionalizma,
- * prebacivanje odgovornosti na „druge“ (pre svega na drugu naciju),
- * poricanje i minimiziranje ratnih zločina počinjenih „u naše ime“, itd.

Žene smatraju da to je prepreka pravednom miru i da je važno nastaviti rad na pitanju odgovornosti iz feminističkog ugla.

b) Da li Ženski tribunal ili Ženski sud? U vezi sa ovom dilemom, žene smatraju:

- * Ženski tribunal je bliži institucionalnom pravnom sistemu („pravom sudu“)
- * Ženski sud više omogućava prostor za svedočenje, isceljenje trauma i obnavljanje odnosa.

Žene se opredeljuju za model suda koji spaja elemente i ženskog suda i ženskog tribunala.

c) Mesto održavanja suda - ova dilema, prema učestalosti odgovora sa terena pokazuje da bi se sud mogao organizovati u:

1. Beogradu, kao "simbolu odgovornosti za ratne zločine",
2. Sarajevu, kao "simbolu patnje",
3. više gradova, kao "putujući sud",
4. gradu koji je "izvan", koje ne nosi ratne traume.

Definitivna odluka o mestu održavanja Ženskog suda, biće doneta u nastavku procesa.

d) O svedočenju na Ženskom sudu, iskustvo je pokazalo da:

- * Postoji velika potreba za sigurnim prostorom,
- * Postoji strah od obnavljanja trauma,
- * Postoji strah od javnog nastupa,
- * Postoji strah za ličnu bezbednost i bezbednost članova porodice.

U svim sredinama prevladavaju krajnja nesigurnost (u političkom, etničkom, rodnom, socioekonomskom pogledu) koja povećava ranjivost žena.

Šta smo još do sada uradile?

- Više od **200** organizacija civilnog društva je uključeno u proces,
- **U aktivnostima u vezi sa ŽS, učestvovala su žene iz više od 100 gradova,**
- **Proces organizovanja ŽS je obuhvatio više od 3.500 učesnica/ka.**
- **Preko 250** aktivistkinja/sta su direktno učestvovala/i u osmišljavanju i realizovanju aktivnosti na organizovanju ŽS.

O ŽS su rekle:

"Od ovog suda očekujem dijalog i povjerenje. Znači, da počne da se vodi dijalog između nas različitih i da se stekne neko povjerenje."
- **Munira**, Srebrenica, Bosna i Hercegovina

"Kroz ženske sudove individualnu priču stavim ćemo u javni prostor, gdje će žena zaista biti žena, gdje se neće gledati kojom etnicitetu ili nacionalnosti pripada." - **Mirjana**, Pakrac, Hrvatska

"Ženski sud nema pravnu snagu, već je siguran prostor gdje se čuju glasovi žena, gdje žene javno i otvoreno svjedoče o pretrpljenim svakodnevnim nepravdama, zločinima, nasiljima i u ratu i miru." - **Sabina**, Pljevlja, Crna Gora

"Mi snosimo građansku odgovornost za ratove devedestih; mi smo plaćali porez, a Slobodan Milošević je plaćao vojsku da ide da ubija ljude u Srebrenici i drugde od naših para." - **Tanja**, Vlasotince, Srbija

"Ratni zločinci koji su bili u Hagu, vraćeni su u Republiku Makedoniju, da im se sudi, ali umesto toga, Skupština je donela takozvano novo tumačenje Zakona o amnestiji i sve njih amnestirala." - **Teuta**, Skopje, Makedonija

"Gde ja vidim našu moć? Naša moć je naš glas." - **Sevdija**, Priština, Kosovo

Privedile: Žene u crnom, januar, 2013.

II

Javne

prezentacije

Zbirni izveštaj Javnih prezentacija Ženskog suda – feministički pristup pravdi februar 2012.- februar 2013.

Javne prezentacije/JP Inicijative za organizovanje Ženskog suda predstavljaju sastavni deo istraživačko-aktivističkog procesa radi prikupljanja informacija, predloga, sugestija, u vezi sa pojmom i vizijom pravde i odabirom tema na Ženskom sudu.

Rezultati desetomesečnog rada na terenu pokazuju da u stanovništvu, pre svega kod žena postoji visok stepen nepoverenja u sve institucije države, ali i, neretko, i u mogućnosti civilnog društva, tačnije, u mogućnost da se oformi Ženski sud. iako najveći broj učesnica JP podržava samu ideju.

Dvogodišnji rad na terenu pokazao je koliko je pitanje odgovornosti, jednako lične, a posebno kolektivne, neprisutno u javnosti. Nacionalističke matrice su suviše jake i pitanje kolektivne odgovornosti se, najčešće, razumeva kao pitanje odgovornosti "druge strane". Prebacivanje odgovornosti na druge (na drugu etničku grupu, pre svega), jeste sastavni deo političkog jezika u celoj regiji, koji onemogućava proces izgradnje mirovne politike.

Jednako kao i tokom 2011. godine, i tokom rada u 2012. godini pokazalo se da većina učesnica od Ženskog suda očekuju pritisak na pravne institucije, i promenu društvene svesti. Oko samog modela suda (dilema između ženskih sudova i ženskih tribunala), preteže na stranu ženskih sudova, ali zahtevi za OSUDOM su dovoljno česti da bi trebalo razmišljati o modelu koji spaja oba alternativna modela pravde.

Oblici nasilja koji se najčešće pominju jesu samo ratno nasilje, nasilje u porodici i sve češće - ekonomsko nasilje.

Što se tiče samih svedočenja na Ženskom sudu, prevelike traume, ćutanje i zloupotrebe patnje će izgledati otežati ohrabrivanje svedokinja da iznesu lična svedočanstva na Ženskom sudu.

Dilema oko mesta održavanja suda je ostala gotovo identična iskustvu iz prethodne godine, prema učestalosti odgovora i dalje učesnice smatraju da bi to trebalo da bude:

1. u Beogradu, kao "simbolu odgovornosti za ratne zločine"
2. u Sarajevu, kao "simbolu patnje"
3. u više gradova, kao "putujući sud"
4. u mestu koje je "izvan", koje ne nosi traume.

U ovom izveštaju navodimo cifre o koje smo, putem izveštaja, dobile od članica Inicijativnog odbora ŽS a ukoliko nisu sve JP navedene, to se desilo jer do kraja januara 2013. godine nismo dobile podatke o JP. Naravno, unapred se izvinjavamo ukoliko smo nešto izostavile.

U ovom izveštajnom periodu organizovano je ukupno **56 JP** u **39** gradova sa učešćem **947** osoba a u nastavku donosimo izveštaje po zemljama.

Bosna i Hercegovina

U ovom izveštajnom periodu, održano je **3 JP** u **3** grada, a ukupan broj učesnica/ka iznosi **73**.

01. 04. Kozarac, Srcem do mira: u organizaciji udruženja Srcem do mira i Žena u crnom, učestvovala 21 osoba, voditeljice Staša Zajović i Marija Perković.

02. 04. Bihać, Dom kulture Bihać: u organizaciji Majke Mejre Dautović i Žena u crnom, učestvovalo 27 osoba, voditeljice Staša Zajović i Marija Perković.

15 - 16. 04. Tuzla, Udruženje žena Srebrenice: u organizaciji istoimenog udruženja, učestvovalo 25 osoba, voditeljice Staša Zajović, Nataša Lambić i Marija Perković.

Zajednički imenitelj ove tri JP jeste duboko nepoverenje prema državi i njenim institucijama kako same BiH tako i Srbije od koje se

očekuje priznanje genocida i zločina i procesuiranje. Sa tim u vezi može se definisati da:

1. Postoji nepoverenje u sudski sistem, kao i u vezi sa svim državnim institucijama zbog visoke korupcije.
2. Postoji poverenje u civilno društvo.
3. I dalje je prisutan visok strah od etničke odmazde.

Tokom razgovora je bila jasno da učesnice nisu zadovoljne rezultatima institucionalnih sistema. Nezainteresovanost državnih institucija za povratnike, za žene i muškarce koje su preživeli direktne i najužasnije ratne strahote, takođe je podvučena. Naime, jedan broj njih ne može da ostvari ni pravo na zdravstveno osiguranje. Kao ključni problem imenovani su "moćnici", odnosno, izuzetno visok nivo korupcije koje onemogućava običnim građankama i građanima da ostvaruju svoja prava (pravo na rad, pravo na obrazovanje).

Jasno je podvučena razlika između civilnog društva i vlasti (civilno društvo koje se trudi da razume položaj žrtava i vlast koja je indiferentna).

Istovremeno, iako je jasno artikulisana nedovoljnost institucionalnih sudova, bilo je očigledno da Kozarac živi u strahu jer žene, na konkretno pitanje čime bi se mogao baviti ŽS u Kozarcu, nisu bile spremne da govore. S druge strane je imenovan JEZIK kao sredstvo širenja mržnje i diskriminacije. Svakodnevnica Kozarca (i Prijedora), jeste i dalje visoka etnička distanca, život u strahu.

(Izveštaj priredile: Marija Perković i Staša Zajović)

Crna Gora

U ovom izveštajnom periodu održane su **3 JP** u **3** grada sa učešćem **39** osoba:

19.04. Herceg Novi, Matica crnogorska: voditeljice Ervina Dabižinović i Ljupka Kovačević, učestvovalo 7 osoba

09.05. Cetinje, Centar za umjetničko istraživanje: voditeljice Ervina Dabižinović i Ljupka Kovačević, učestvovalo 11 osoba

06.06. Tivat, Organizacija žena Tivat: voditeljice Ervina Dabižinović i Ljupka Kovačević, učestvovalo 21 osoba.

Iskustvo terenskog rada u Crnoj Gori kroz ove tri prezentacije, ukazao je na prisutan otpor javnosti da se bavi ovom temom koja je "preteška", da ona "uznemiruje". Ovo uznemiravanje se kod studentske populacije pokazalo kao duboka empatija, ali i da nedovoljno znaju o samom ratu, da se o tome "čuti". Sa druge strane, osobe koje su prošle ta iskustva ne žele da se prisećaju. Jedan od razloga otpora je i u tome "što smo mi kritički raspoložene prema DPS a one saraduju sa ljudima iz vlasti, pripremaju koktele, „dane žučnice“, „pašticide“ i one se dobro zabavljaju i druže i jedna prema drugoj iskazuju podršku i brigu ali se „ne miješaju u politiku“ (iskustvo u Tivtu).

Što se tiče oblika nasilja, ono se fokusira na ekonomsko i porodično nasilje, a prema odgovorima učesnica, informacije koje su ponuđene trebalo bi da budu u javnosti a domet Ženskog suda bi trebalo i da bude to da se institucije konačno počnu baviti tim problemima.

(Izveštaj: Ljupka Kovačević)

Hrvatska

U ovom izveštajnom periodu održano je **21** prezentacija u **13** gradova Hrvatske, s tim što je u Zagrebu održano 8 JP, a ukupan broj učesnica iznosio je **342** osobe.

18.01. 2012. Zagreb: u organizaciji grupe Ženska soba; voditeljica: Paula Zore („polujavna“ prezentacija namenjena članicama/ovim Ženske sobe i volonterkama), učestvovalo **6** žena. **21. 01. Zadar:** Voditeljica i asistentica: Mila Šimpraga i Luce Terze, 14 osoba.

25. 01. Pakrac: u organizaciji Centra za podršku i razvoj civilnog društva DELFIN, učestvovalo 11 osoba; voditeljica i asistentkinja: Mirjana Bilopavlović i Borka Vidaković.

27. 01. Donji Lapac: u organizaciji Centra za žene žrtve rata i Ženske grupe Donji Lapac, učestvovalo 11 žena; voditeljice i asistentkinje: Mira Ličina-Jovanović, Marijana Nahod, Paula Zore, Nela Pamuković, Đurđica Kolarec.

27. 01. Korenica: Centra za žene žrtve rata, udrug žena Nit iz Korenice, učestvovalo 15 osoba; voditeljice i asistentkinje iste kao i u Donjem Lapcu.

31. 01. Zagreb: Centar za ženske studije, Zagreb, Dolac 8, učestvovalo 15 žena; prezentaciju vodila: Rada Borić, a učesnice u prezentaciji su bile Biljana Kašić i Željka Sartori.

3.2. Poreč: u Centru za građanske inicijative, voditeljice Biserka Momčinović i Mia Radulović, a učesnica je bilo 5.

11.2. Zagreb: u sklopu 72-satnog tečaja permakulturalnog dizajna u okviru predavanja 'Feminizam i permakultura', učesnica 9, voditeljica Paula Zore.

20.2. Zagreb: u Centru za ženske studije, 20 učesnica – predstavnicu NVO, državnih institucija (Ured Predsjednika, Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, UNDP), voditeljice: Biba Momčinović, Renata Ćuk, Rada Borić, Paula Zore, Nela Pamuković.

11.04. Dubrovnik, Interuniverzitetski centar: učestvovalo 11 osoba, voditeljice Paula Zore i Ljupka Kovačević iz Anime, Kotor.

29.2. Zagreb: u Centru za ženske studije, a JP je održana u okviru jednomjesečnih LiL'S EVE (pun naziv: feminist free thinking cultural club evenings), ženskog neformalnog kružoka 'Lilith Club', organizovanog od strane Centra za građansku hrabrost-Courage, voditeljica je bila Nada Peratović, a učesnica 7.

29.3. Zadar: održana je u Gradskoj knjižnici, prisutnih 24, a voditeljice su bile: Stela Šimić, Vendi Keserica i Nela Pamuković.

Svibanj/maj Vukovar, Gradska vijećnica: u organizaciji Centra ŽAR, prisustvovalo 11 sudionica, voditeljice: Milena Babić, Marija Molnar, Renata Ćuk, Paula Zore, Nela Pamuković.

04.06. Zagreb, Centar za ženske studije: organizovano u sklopu obrazovnog programa Pravna klinika, prisustvovalo 17 sudionica, voditeljica Željka Sartori.

15.5. Grožnjan: za 16 sudionica/ka treninga o dokumentiranju povreda ljudskih prava iz Osijeka, Pakraca i Zagreba; voditeljice: Biserka Momčinović i Mirjana Bilopavlović.

16.06. Osijek, Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera: Centar za ženske studije, predmet Žene, spol/rod, ljudska prava na poslijediplomskim specijalističkim studijama Ljudska prava, učestvovalo je 10 sudionika, voditeljica Biljana Kašić.

28.06. Zagreb, Knjižnica Bogdan Ogrizović: u organizaciji 5 žena iz inicijative, učestvovalo 26 sudionica.

21.09. Zagreb, Tribine Grada Zagreba: trideset (30) žena iz lokalnog SDP-a u organizaciji Jasminke Borić, a voditeljice su bile: Nada Peratović, Marijana Senjak, Renata Ćuk, Željka Sartori, Paula Zore

11.10. Split, prostorije Domina: Voditeljice su bile Mirjana Kučer, Silva Sumić, Stela Šimić, Nela Pamuković, a učestvovalo je 13 žena.

12.10.2012, Šibenik: JP je održana u Gradskoj knjižnici „Juraj Šižgorić“ Šibenik, a prisustvovalo je 20 osoba, voditeljice su Mirjana Kučer, Silva Sumić, Stela Šimić, Nela Pamuković. Oba JP je realizovana u suradnji s Jagodom Sablič, članicom upravnog vijeća Gradske knjižnice.

26. 11. Omiš: voditeljice su bile članice Domina iz Splita, a prisutnih je bilo 24.

Javne prezentacije i u Hrvatskoj su pokazale na izvjestan način, različite fokuse učesnica u zavisnosti od regije, no kao zajednički imenitelj se pokazuje:

1. ne postojanje adekvatnog javnog prostora i konkretne podrške za žene žrtve ratnog nasilja (institucionalni nivo, ali nedovoljna podrška i civilnog društva),
2. prisutna tendencija zloupotrebe žena silovanih u ratu,
3. porast nasilja nakon rata, pre svega ekonomskog, kao i etničkog i svih ostalih vidova nasilja.

Žene žrtve rata (posebno na zadarskom području), nemaju se kome obratiti za pomoć, međutim, ista je situacija i za sve druge oblike nepravdi nad ženama, pokazuju JP.

Osjetljivost teme ratnog silovanja sa druge strane, traži da se mora „voditi računa o tome da se o silovanjima u ratu ne govori iz pozicije samo jedne etničke skupine, voditi računa o tome da su ratnim stradanjima bile podjednako izložene žene iz svih etničkih skupina te spriječiti da se ova tema ponovno ispolitizira i iskoristi za podizanje među-etničkih tenzija.“

Međutim, sudionice u mnogim mjestima smatraju da se tema silovanja ne može svesti samo na period rata, nego se seksualni zločini produžuju i u postratnom periodu. To se posebno ispoljilo tokom JP u Splitu to zbog „nedavnih događaja u Podstrani je brutalno silovana nepoznatim predmetom studentica i to od strane svog kolege, tu je i okrutno ubojstvo Meksikanke na Marjanu ovog ljeta.“ Naglašeno je da su žrtve seksualnih zločina stigmatizirane od strane institucija, ali i od strane zajednice u kojoj žive“. Iz ovog, kao i mnoštva drugih razloga, sudionice jednoglasno podržavaju osnivanje Ženskog suda te smatraju da se o tome treba što više govoriti u javnosti.

Takođe situacija pokazuje i da se „ne govori se o posljedicama ratnih događanja koje žene nose u sebi, a također se ne govori niti o posljedicama u vidu PTSP-a kod žena.

U nekim gradovima (Šibenik) tokom JP govorilo se o nevidljivosti žrtava rata pripadnika manjinskih zajednica: 'Fali mi što nema primjera iz Hrvatske. Gdje je Kulina (ratni zatvor u Šibeniku op.a), gdje je Lora? Uvijek je to kod nekog drugoga, kao da se nasilje kod nas nije ni dogodilo. Smeta me da se ne govori dovoljno o suđenju u odsutnosti, dok u međuvremenu neki i predugo borave u zatvorima, čekajući presudu.

Pate oni, pate i njihove obitelji. Kada će odgovarati oni koji su vodili postrojbe? U Šibeniku nije bilo istjerivanja Srba iz stanova kao u Splitu, gdje je oteto 2000 stanova, nije bilo likvidacija Srba kao u Splitu, ali i Šibenik ima svoje specifičnosti' (odvjetnica, aktivistica, jedna od prvih odvjetnica koja je zastupala prava Srba prema kojima su počinjeni zločini).

Tokom JP u nekim mjestima učesnice su kazale da ih više zanimaju dokumentarni filmovi iz 'naših područja', posebno o ratnim zločinima. Međutim, skoro svuda su suglasne da filmovi prikazani tokom JP su ne samo veoma informativni, nego i poticajni jer „nam poručuje hrabrost da se i dalje borimo i da ne odustajemo“.

Pored silovanja i nasilja kojemu su žene bile izložene u vrijeme ratnih događanja, u novije vrijeme žene su izložene različitim drugim oblicima nasilja – obiteljskom, etničkom, ekonomskom i slično. Na ovom području (Šibenik, Omiš...) ne postoje mehanizmi u vidu organizacija i institucija koje pružaju podršku ženama.“

Porast nasilja nakon rata, i vezi sa ratom se prepoznaje i u ekonomskom nasilju „*prekovremeni rad, slabo plaćanje. Na primjer, prodavačice kod Keruma koje ne nemaju stolicu za kasom*“. Žene su često denuncirale ogromne nepravde neoliberalnog kapitalizma nepravedne ekonomske globalizacije: „*Današnja globalizacija nas vraća u patrijarhat. Žene u tvornici Beneton koje nose trakice oko ruke kad imaju menstruaciju da bi mogle češće na wc, ekonomsko nasilje prema mladima, sezonsko zapošljavanje, nepoštivanje radničkih prava, neisplata plaća, eksploatacija i uništavanje okoliša*“, kao i o „*uništavanju i marginalizaciji svega što nije potrebno za mašineriju turizma. U poljoprivredi su žene nevidljive, a one su radna snaga, muškarci prosvjeduju, žene rade. Ekonomski nasilje je projektirano od države jer nije socijalno odgovorna*“.

(Izveštaj priredile: Nela, Marija i Staša u saradnji sa Mirjanom Kučer, Milenom Babić, Nadom Peratovim, Mirjanom Bilopavlović, Silvom Šimić, Ninom Šimunović, Paula Zore, Željka Sartori)

Makedonija

U Makedoniji je održano **7** prezentacija u **4** grada na kojima je ukupno učestvovalo **160** osoba, različite socijalne, religijske, etničke, obrazovne i profesionalne strukture.

14. 01. Skoplje: učesnica / ka 16, voditeljica: Lirija Saban

16. 01. Sveti Nikola: , učesnica/ka 16, voditeljice: Milena Maneva i Janka Jovanova

21. 01. Tetovo: učesnica/ka 15, voditeljice: Xhane Kresova i Ardita Muaremi

24. 01. Skoplje: , učesnica/ka 36, voditeljice: Savka Todorovska i Dragana Drndarevska

27. 01. Skoplje: učesnica/ka 40, voditeljice: Snežana Orlović Stojanović i Teuta Krasnica Čučkova

05. 06. Kumanovo, ženska grupa Sirma u okviru SOŽM: u organizaciji ženske grupe Sirma u okviru SOŽM i Žena u crnom, prisustvovalo je 13 učesnica/ka, voditeljice: Staša Zajović i Svetlana Šarić, uz podršku Memnune Zvizdić, Majke Mejre Dautović, Ljilje Radovanović.

07. 06. Tetovo, Kuća nevladinih organizacija: u organizaciji Foruma žena Tetovo i Žena u crnom, prisustvovalo 20 učesnica/ka, voditeljica: Staša Zajović.

Inicijativa za organizovanje Ženskog suda je na svim JP u Makedoniji prihvaćena kao dobar način dostizanja pravde a istovremeno, otvorile su i sledeća pitanja:

1. o karakteru sukoba u Makedoniji 2001. godine,
2. o prisutnosti etničkih distanci i tenzija,
3. o učinku "rodnih politika" po žene i civilno društvo.
4. o siromaštvu kao ključnom izvoru nepravde

„Svaki zločin je za osudu. Iako smo u ženskom sastavu, moram reći da u vreme vojnih događanja u Makedoniji, nisu samo žene bile žrtve, već i muškarci. Neko je našu decu, sinove, braću, muževe odveo na ratište u naše ime. Neki se odatle nisu vratili ili su se vratili sa traumama koje ni danas ne mogu izlečiti. Njihove porodice su takođe traumatizovane. Možda u Makedoniji nije bilo vojnih dejstava kao drugde, ali tenzije je bilo i ima je i nadalje“.

Žene su govorile o pristnoj etničkoj distanci, i o strahu koji ona dodatno proizvodi, kroz primere da "Makedonke nisu naučile albanski jezik", o stalnom podizanju etničke tenzije i "prognoziranju sukoba" kao proizvodnji straha među stanovništvom koji dodatno produ-

bljuje etnički jaz. Takođe, apostrofirana je zloupotreba "tradicije" (ugovoreni brakovi, ženska deca koja se ne šalju u školu...)

Takođe su kazale da politike rodne ravnopravnosti nisu donele očekivane promene u Makedoniji, da se borba za učešće žena u politici nije 'isplatila' jer su to žene koje se bore za partijske interese a ne za javno dobro ili ženska prava.

Isto tako, učenice su imenovale siromaštvo kao ključni problem naime, sve se slažu da pored etničkih tenzija, problemi ekonomske diskriminacije (sive ekonomije, nezapošljavanje trudnica) jednako ugrožavaju sve žene. "Problem nije u međuljudskim odnosima već u ekonomskom rasulu" je apostrofirano kao izvor problema.

Teme o kojima bi najradije govorile su nasilje na radnom mestu i nasilje u porodici.

(Priredila: Marija P. U saradnji sa Draganom Drndarevskom)

Slovenija

06. 11. Ljubljana: Organizovao Ženski lobi Slovenije u saradnji sa Centrom za žene žrtve rata iz Zagreba i Ženama u crnom iz Beograda, prisustvovalo **13** osoba, voditeljice Ivana Vitas, Nela Pamuković, Marijana Stojčić, i Marija Perković.

Srbija

U ovom periodu održano je **17** JP u **12** gradova, jer su u nekim gradovima JP organizovane više puta, a ukupan broj osoba je iznosio **394**.

05. 03. Kragujevac: U organizaciji Alternativnog kruga iz Kragujevaca, i Žena u crnom, 12 osoba, voditeljice Marijana Stojčić i Marija Perković

06. 03. Kraljevo: U organizaciji aktivistkinje Snežane Obrenović iz Kraljeva i ŽuC, u čestvovalo 27 osoba, voditeljice Marijana Stojčić i Marija Perković

21. 03. - Novi Bečej: U organizaciji Udruženje Roma Banata (Novi Bečej) i Žena u crnom (Bg), 21 osoba, voditeljica i asistentica: Staša Zajović i Marijana Stojčić.

21. 03. - Sombor: U organizaciji Ženske alternative, Sombor, i Žene u crnom (Bg), 28 osoba, voditeljica i asistentica: Staša Zajović, Marijana Stojčić i Marija Perković.

05. 04. Novi Sad: u organizaciji Esperance iz Novog sada i Žena u crnom, prisustvovalo 12 osoba, voditeljice Ivana Vitas i Marija Perković.

24. 04. Niš, Ženski prostor: u organizaciji grupe Ženski prostor i Žena u crnom, prisustvovalo 6 osoba, voditeljice Tina Piskulidas, Marija Dedović i Marija Perković.

21.06. Niš, SKC: u organizaciji Centra za devojke i Žene u crnom, prisustvovalo 12 osoba, voditeljice Tanja Nikolić, Aleksandra Žikić, Ivana Vitas i Marija Perković.

01. 06. Beograd, ŽuC: u organizaciji Žene u crnom, prisustvovalo 10 osoba, voditeljice: Ivana Vitas, Marijana Stojčić i Marija Perković.

24. 10. Zaječar: učestvovalo 30 osoba, voditeljice Ivana Vitas, Marijana Stojčić i Marija Perković.

13. 11. Kraljevo: učestvovalo 11 osoba, voditeljica Snežana Obrenović.

16.11 Leskovac: učestvovalo 22 osobe, voditeljica Marija Perković.

17. 11. Niš: Ženski prostor, učestvovalo 13 osoba, voditeljica, Aleksandra Žikić.

03. 12. Novi Bečej: učestvovale 24 osobe, voditeljice Ivana Vitas i Marijana Stojčić.

04. 12. Niš: Centar za devojke, voditeljice Aleksandra Žikić i Tatjana Nikolić, učestvovalo 11 osoba.

06. 12. Pirot: učestvovalo 22 osobe, voditeljica Marija Perković.

07. 12. Vlasotince: učestvovalo 25 osoba, voditeljica Marija Perković.

10. 12. Kruševac: učestvovalo 8 osoba, voditeljica Ivana Vitas.

Karakteristike JP koje su održane u Srbiji tokom 2012. godine sadržane su u sledećem:

1. Pitanje datuma kada će se održati Ženski sud.

2. Insistiranje na intenzivnoj medijskoj prisutnosti ideje Ženskog suda.
3. "Širenje"/ dalje izlistavanje oblika nepravdi nad ženama i nad stanovništvom apostrofiranje siromaštva (ekonomska diskriminacija).
4. Očigledan jaz između potrebe da se govori o nepravdama i formira Ženski sud, i konkretnog pristanka na svedočenje pred Ženskim sudom.

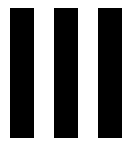
Pitanje određivanja datuma Ženskog suda je vrlo često u publici na JP, kao izraz potrebe za pravdom, izraz nezadovoljstva institucionalnim pravnim sistemom, i očiglednom svakodnevnom nepravdom. Pitanje se uvek postavlja sa velikim očekivanjem da bi Ženski sud mogao biti formiran u vrlo kratkom roku.

Očekivanja od medijske scene u Srbiji su takođe veoma visoka u publici na JP. Učesnice JP najveći broj informacija " čuju po prvi put" zbog čega smatraju da bi takve informacije morale biti prisutnije u javnosti, kao što, najčešće, očekuju da mediji mogu da odigraju "veoma značajnu ulogu" u procesu. Pitanje medijske zastupljenosti i značaja medija u Srbiji otvaralo je pitanja o njihovoj stvarnoj mogućnosti i realnim dometima.

Oblici nepravde nad ženama i stanovništvom uopšte, učvršćivali su se oko radnih/ekonomskih prava, etničke diskriminacije (pre svega nad romskim stanovništvom, ali i drugim nacionalnim zajednicama u Vojvodini), nad invalidkinjama i invalidima, interno raseljenim licima. Siromaštvo je apostrofirano kao ključni problem, i ovaj vid globalizacije je imenovan kao "strašan vid nasilja koji širi siromaštvo, ubija identitete malih zajednica, i proizvodu nepravdu u svakom smislu". Jedna od sugestija za temu Ženskog suda, ticala se analize samog termina "tranzicione pravde" u bivšoj Jugoslaviji, i da se jasno imenuje da je u pitanju bilo " uništavanje socijalističkog društva... i ne samo u bivšoj Jugoslaviji, već širom nekadašnjeg Istočnog bloka... koliku smo cenu platili kao društvo, kao društva, da bi smo dobili kapitalizam...?"

Iskustvo sa JP u Srbiji, ukazuje na to da najveći broj žena nije dobilo prostor da govori o nepravdama koje su preživele ili svedočile. Istovremeno postoji značajna zadržka (kao i u drugim državama) u vezi sa samom spremnošću da se svedoči na Ženskom sudu kao što je većina učesnica procenila da bi " bilo teško pronaći žene koje bi bile spremne da govore javno".

(Priredila: Marija P. u saradnji sa voditeljicama JP u Srbiji)

Radni

konsultativni

sastanci:

Ženski sud – feminisitički pristup pravdi

Radni konsultativni sastanci: Ženski sud – feministički pristup pravdi

Kratka analiza procesa rada – dogovori i zaključci

U skladu s Feminističkim kodeksom o organizovanju Ženskog suda, kojim smo se obavezale na deljivost znanja, zajednički procesi razmišljanja, ovi sastanci su deo demokratskog procesa. Na njima analiziraju rezultati dosadašnjih JP, kao i što se definišu budući koraci u procesu razumevanju i stvaranja i pravde sa feminističkog aspekta.

Na Radnim konsultativnim sastancima, održanim zajedno sa Ženama u crnom kao nositeljicama programskih aktivnosti, program je bio identičan, uz neke razlike koje ćemo navesti u ovom izveštaju. Ukratko, razgovaralo se o *dosadašnjem procesu rada Javnih prezentacija*:

- *Presek dosadašnjih aktivnosti u vezi sa organizovanjem Javnih prezentacija*: u Srbiji, kao i na prostoru bivše Jugoslavije: kvantitativni prikaz; teškoće, problemi, izazovi...
- *Zajednička kvalitativna analiza dosadašnjeg rada na organizovanju ŽS, posebno Javnih prezentacija (o vrstama nasilja i nepravdi, efektima ŽS...)*
- *O feminističkom kodeksu – diskusija*
- *Projekcija dokumentarnog filma Ženski sud za bivšu Jugoslaviju – feministički pristup pravdi – o dosadašnjem toku procesa –*
- *Zajednički predlozi u vezi sa budućim radom na organizovanju JP, grupa za podršku... rad po grupama i izveštavanje*
- *Zajedničko sumiranje rada – zaključci.*

U ovom izveštajnom periodu održano je **7** Radnih konsultativnih sastanaka u **6** država bivše Jugoslavije (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija), na kojima je učestvovalo **105** aktivistkinja-organizatorki, voditeljica JP.

Na Radnim konsultativnim sastanaka Ženskog suda doneti su neki zaključci i postignuti sledeći dogovori:

- *Horizontalnost/decentralizacija rada ŽS*: nakon do sada održanih Radnih konsultativnih sastanaka, zaključeno je da je neopodno 'spuštati' sve više rad na organizovanju ŽS na 'nacionalni' nivo. U tom smislu oformljene su Radne grupe/feministički diskusioni kružoci na kojima će se skupljati, razmenjivati informacije, produbljivati znanje, zajedno razmišljati, deliti nemire, nedoumice, proizvoditi zajedničko znanje. Ukratko, razvijati i poštovati principe feminističkog rada, jednakim vrednovanjem formalnog i neformalnog znanja, aktivizma i akademizma, vrednovanjem iskustva na terenu i teorijskih znanja, deljivost znanja.

- *Uvažavanje specifičnosti konteksta, kao i zajedničkih imenitaja*: u skladu sa feminističkim kodeksom Ženskog suda, ponovljena je neophodnost poštovanja različitosti situacija u zemljama bivše Jugoslavije, kao i traganja za zajedničkim elementima situacije u svim državama bivše Jugoslavije (političke, ekonomske, socijalne...). Feministički kodeks izgrađen zajedno sa učesnicama procesa ŽS na terenu takođe podrazumeva dosledno uvažavanje različitosti dinamike procesa organizovanja, tj. različitog ritma aktivnosti na organizovanju Ženskog suda, uvažavanja specifičnih pitanja vezanog za nasleđe prošlosti i sadašnji položaj žena u zemljama bivše Jugoslavije. Ovo se posebno odnosi na situaciju na Kosovu i učešće Ženske mreže Kosova u ovom procesu. Iz izveštaja se vidi da su žene sa Kosova učestvovala u raznim segmentima zajedničkih aktivnosti, ali da su u dosadašnjem toku procesa odlučile na sasvim autonoman rad na terenu. Naravno, proces podrazumeva dalje traganje za zajedničkim imeniteljima položaja žena.

- *Permanentna uzajamna podrška zajedničkom radu*: na ovim Radnim sastancima je potvrđena informisanje o svim aktivnostima, učešće aktivistkinja iz raznih država u raznovrsnim i brojnim aktivnostima, pre svega edukativnog karaktera, ali i zajednički aktivistički angažman; dogovorena je komunikacija sa ženama iz akademske zajednice koje će zajedno sa aktivistkinjama koje učestvuju u procesu rada na organizovanju Ženskog suda raditi na zajedničkom promišljanju stečenih iskustava na terenu, kao i produbljivanju znanja neophodnih za dalji proces rada.

- *Deljivost znanja i svih resursa*: Žene u crnom će i dalje redovno distribuirati sve materijale (edukativne, izdavačke, filmske...) ostalim članicama Inicijativnog odbora, kao i grupama koje učestvuju u procesu organizovanja Ženskog suda. U tom smislu su postignuti konkretni dogovori na pomenutim Radnim konsultativnim sastancima o čemu će biti reči u nastavku.

U skladu sa Feminističkom etikom procesa organizovanja ŽS, kao i gore navedenim dogovorima, pored zajedničkih Radnih konsulta-

tivnih sastanaka, pokrenuto je mnoštvo drugih vidova rada na nivou zemalja: redovni operativni radni sastanci, sastanci pravnog tima, diskusione fokus grupe, diskusioni kružoci, itd. U ovom izveštaju navodimo samo zbirne podatke za zajedničke radne sastanke, dok su ostale podaci navedeni na osnovu dobijenih podataka od partnerskih organizacija u svakoj od zemalja. I naravno, unapred se izvinjavamo ako ste nam je nešto promaklo!

(Priredila: Staša Z.)

Bosna i Hercegovina

Radni konsultativni sastanak za Bosnu i Hercegovinu - Sarajevo, 24. jun 2012.

Održan je 24. juna 2012. u organizaciji Žene ženama i Žena u crnom. Sastanku je prisustvovalo **19** osoba, iz **8** gradova (Zenica, Sarajevo, Srebrenica, Modriča, Bijeljina, Bratunac, Banja Luka, Beograd).

Voditeljice su bile Marijana Stojčić i Staša Zajović, aktivistkinje Žena u crnom, Beograd. Radni sastanak se odvijao u skladu sa potrebama i željama učesnica a donosimo najvažnije tačke sa sastanka:

I Održavanje susreta/konferencije/sastanka za BiH u vezi sa organizovanjem ŽS:

Predlog je iznela Nuna Zvizdić, Žene ženama. Prenosimo taj predlog, obrazloženje, kao i stavove učesnica sastanka, u meri u kojoj smo uspele da zabeležimo:

„Bitno kako da se sadržajnije osmisli proces (organizovanja ŽS) u BiH; treba sve da se poveže; Žene ženama da budu koordinacija, mora da se prikupi više podataka, informacija, okupiti više žena – treba sve dosadašnje učesniceda se okupe i dva dana da razgovaraju o tome:

a) kakva su iskustva?

b) šta želimo od ženskog suda?

c) kako ovo sve vidimo (proces, itd.)?

d) šta Ženski Sud za nas sve znači? Šta predlažu žene šta žene u Bosni i Hercegovini jer je proces u BiH jako važan, važno je da se uključi još žena, da se formira struktura rukovođenja; sve je bolno, moramo da pojašnjavamo, da se sastajemo; moramo ostati u kontaktu naša turneja je započela davne 1996 godine u BiH i RS, to treba nastaviti, neka se predloži organizacija koja će činiti jezgro - moramo sve ostati u kontaktu“ (**Nuna**).

„Koordinaciju ne može da vodi Valentina, koja je strankinja, nego Nuna i Žene ženama. Neka Žene ženama budu kordinatorke“ (**Cana**);

„Ne moram biti kordinatorka, a mislim da nije bitna nacionalnost“ (**Valentina**);

„ŽS ima ograničen rok, obavezno je nužan dvodnevni susret“ (**Gordana**).

„Očigledno je da vi u BiH imate veliku potrebu da razgovarate međusobno i to bez Žena u crnom. Vi u BiH treba da odlučite na koji način će se održavati proces ŽS, jer vi imate najviše iskustva. Bilo bi jako dobro da što pre održite dvodnevni sastanak na kojem ćete o o svemu razgovarati otvoreno.“ (**Staša**)

Zaključak:

- 12.7. 2012 sastanak o projektu; videti da li KtK da li može da financira dvodnevni sastanak, predstavnica KtK je kazala da će biti 6.-7. jula biti u kancelariji.

II Suočavanje s prošlošću – odnos prema etičkim i političkim principima Žena u crnom Beograd/Srbija

Ovaj deo je bio najduži, prožimao je celokupni sastanak i donosimo ga na osnovu dela snimljenog materijala i zapisnika kordinatorke, jer nažalost, iz tehničkih razloga možda nije snimljena integralna verzija:

Stanojka Tešić-Cana: „Hvala što postoje Žene u crnom; Žene u crnom su naša savjest. Ipak, na Drini je granica. U Bratuncu žene su rekle: „Sklonite sliku Žena u crnom.

Odnosno, Žene u crnom podržavaju samo jednu stranu. Neke (žene na JP u Bratuncu) su rekle: „Bila sam u logoru, zašto prijateljice iz Sarajeva nisu mene pozvale?“ Bosna je Bosna, žrtva je žrtva. Postavlja se pitanje, „hoćemo li i dalje ići u Potočare sa Ženama u crnom? Da li ćemo moći napraviti spomenik ženama BiH, naprimer, na Sutjesci? Hoću zajedno sa ženama Republike Srpske u Potočare. „Žene u crnom čiste svoje dvorište. Državu Srbiju prikazuju kao agresora. Žene u crnom, tako nastupaju...Nismo prošle još uvek proces, „suočavanja sa prošlošću“.

Gordana Vidović: „Organizacija iz Srbije (ŽuC) je unela nemir, zbog toga što idu samo u Federaciju (Potočare, Kozarac...). Ne idu ni na jedno stratište u R.S.¹ Strašan je otpor prema „Ženama u crnom“. Mnogo bolje bi mogle razgovarati sa ženama sa Kosova, nego ženama iz Srbije. Organizacije iz R.S. se neće uključiti u dalji proces... Žene u crnom dovode pometnju u RS. Žene u crnom kažu: Kad vi dođete u Srebrenicu...“

Duška Andrić-Ružić: „Žene u crnom rade na suočavanju sa prošlošću, nose težinu (političku) sa sobom. Kod nas se ne spominju više zločini od 1992-1995 godine“.

Majka Mejra Dautović: „Sve su žene iz RS, odnosno Srkinje uvek bile pozivane, ali nisu dolazile“.

Gordana: „Kod nas je naučeno da je nacionalnost jako važna, naročito u predizbornoj kampanji!“

Cana: „Politika me ne interesuje. U Bratuncu sam pretrpjela velike kritike jer se žrtve izjednačavaju. Nakon prezentacije filma, žene iz kantona Sarajevo su prisustvovala, tu su bile dve žene koje su silovane, ali to nisu rekle! Odakle pravo žrtvi da kaže drugoj žrtvi da ona to nije? Nijedna Bošnjakinja neće spavati kod mene (uoči odlaska u Srebrenicu, 11. jula). Hoću da budem građanka. Nijedna Srkinja nije rekla, „Cano idem ja sa tobom“. Svako neka počisti svoju avliju“.

Besima: „Dvadeset godina smo u ovoj priči. Ne osjećam se osnažena, jer ovakva razmimolaženja su jako loša...“

Nakon ovog dela diskusije, prikazani su sledeći dokumentarni filmovi:

- dokumentarni film *Ženski sud – feministički pristup pravdi* (trajanje od 16.20 minuta) je dodatno prilagođen a inače je tilovan na: makedonski jezik, albanski jezik,
- dokumentarni film *Ženski sudovi - feministički pristup pravdi* koji je od verzije od 32 minuta, prilagođen za novi format javnih prezentacija i sveden na 17 minuta trajanja.

Učesnice nisu mogle na ovom Radnom sastanku da odluče koji će od verzija prikazivati, odabrati u skladu sa kontekstom. Par učesnica su o tome kazale:

Duška: „Prikazivanje filma (ŽS- međunarodna iskustva 32 minuta) grupi koja je nacionalno mješovita, djevojkama od 18—30 godina, film je informativan, nisam imala negativna iskustva sa dužom verzijom filma. Film od 32 minuta je otvorio priču, podstakao razgovor o onome što nam je zajedničko. Mislim da je taj film svima namjenjen, i za diskusije i za prezentacije. Ukratko, film je odličan. Nemamo pravo na previše subjektivno.“

Besima: „Iako je film dug, ta priča nam treba.“

Meliha: „Nakon filma se menja razgovor, bolje da se pušta kraći film“.

Reiha: „Trebalo da se puštaju oba filma, emocije moramo da zadržimo, moramo razumjeti i uvažavati jedna drugu. To je najvažnije“.

Dragana Petrić: „Film od 32 minuta nije dobro prihvaćen. Zadnji put kada su žene došle u 'Laru' pitale su, „zašto ste nam ovo prikazale?“

Kad je rečeno (Smilja i Munira u filmu o dosadašnjim iskustvima na organizovanju ŽS u bivšoj Jugoslaviji), to je nešto drugo...Inače, kratke verzije mi se više dopadaju, više su informativne. Žene koje gledaju filmove prihvataju koncept ŽS ali neće da lutaju po prošlosti!“

(Staša je objasnila da su na Svetskom sudu žena, Keijptaun, 2001. svedočile samo dve žene iz BiH (Nusreta Sivic i Mejra Dautović) sa celog prostora bivše Jugoslavije, a sem toga ŽuC je napravio novu kraću verziju filma, u skladu sa primedbama i predlozima učesnica na JP).

Majka Mejra: „Nusreta i ja smo jedine bile u na Svetskom ženskom sudu. Meni je isto da li je Mara ili Edna...Sve dok se ne prihvati istina...Želim da idem i u Banjaluku i Bijeljino...“

Što se tiče imena ŽS za bivšu Jugoslaviju, nije bilo primedbi na to.

Voditeljice zamolile da aktivistkinje iz BiH pošalju izveštaje o aktivnostima u vezi sa organizovanjem ŽS na prostoru, što je neophodno ŽuC-u za pisanje tromesečnog izveštaja, itd.

III Konkretni dogovori/zaduženja – ispunjene preuzete obaveze od strane Žena u crnom:

Marijana i Staša su 'popisale' zahteve i potrebe učesnica radnog sastanka:

1. *Izveštaj sa Radnog sastanka, 24. jun, Sarajevo:* Poslat po dogovoru 9. jula, partnerskoj organizaciji Žene ženama, kao i svim učesnicama sastanka;

1 Informacije radi, u okviru etičkih principa mirovne politike ŽuC-a „Ne dajmo se od svojih prevariti“, „Ne u naše ime“, „Uvek neposlušne i drugih, kontinuirano su posećivale i posećuju mesta zločina u RS...“

2. Brošura *Kvalitativni izveštaj o procesu ŽS na prostoru bivše Jugoslavije*: duža verzija (139 stranica), isprintana u 10x i poslata sledećim učesnicama Radnog sastanka koje su to tražile: Cana (Bratunac), Gordana (Modriča), Dragana (Bijeljina), Duška (Zenica), Berina (Cure), itd. A ostatak predate u Žene ženama za dokumentaciju i distribuciju drugim učesnicama u procesu.

3. *Dokumentarni filmovi ŽuC-a za potrebe procesa ŽS*: za ovo su se javile sledeće žene: Cana, Bijeljina, Gordana, Berina, Reiha, Naza); po dogovoru su narezani sledeći filmovi (Vukovar - pamtimo, Vukovar, Dubrovnik - pamtimo, Zločini nad ženama u ratu u Bosni i Hercegovini - pamtimo, Srebrenica - pamtimo, Srebrenica - petnaest godina kasnije, I bi svijetlost, Uloga Srpske pravoslavne crkve u raspadu ex Jugoslavije, Ne u naše ime, Žene Srebrenice govore, Posećivanje mesta zločina počinjenih u naše ime, Pronađite ime za to - Kongo, Zajednički snovi, Bog spava u Ruandi po 1x) tako da Žene ženama mogu da ih dalje narezuju za potrebe učesnica Radnog sastanka. ŽuC je poslao dokumentarne filmove sa pratećim informacijama u elektronskoj formi.

4. *Anketa u vezi sa organizovanjem ŽS*: poslata je kako ona koju je uradila 'Anima' iz Kotor, kao i ona koju su uradile Žene za mir, Leskovac. Anketa je poslata u štampanoj formi.

Takođe po dogovoru, sve gore navedeno je predato Jadranki Miličević, 3. jula 2012. godine.

(Priredila: Staša Zajović u saradnji sa Marijanom Stojčić)

Crna Gora

U ovom periodu održano je više radnih sastanaka i diskusionih grupa.

I Radni konsultativni sastanci za Crnu Goru

Prvi je održan je, kao i u drugim zemljama, sa Ženama u crnom kao nositeljicama programskih aktivnosti, a budući da nije dovršen, nastavljen je 16. juna. Pored toga, Anima je organizovala više radnih sastanaka, u skladu sa specifičnim kontekstom, decentralizacijom procesa i autonomnim potrebama.

Kotor, 27. maj i 16. jun 2012.

Na prvom sastanku 15 žena i 1 muškarac, na drugom 7 – ukupno **23** osobe.

Prvi sastanak: Na prvom sastanku bile su prisutne skoro sve žene koje su učestvovala na Javnim prezentacijama u Crnoj Gori. Samo žene iz Plava nisu došle, Goca iz Ulcinja i Fana iz Nikšića.

Sastanak su vodile: Staša Z. i Ljupka Kovačević

Očekivanja: mogu se sumirati na sledeći način:

- očekujemo da saznamo više o dosadašnjem procesu, da se razmijene utisci, da se zajedno misli i dijele osjećanja i iskustvo iz svakodnevnice, da se ne „izgubi nit koja nas povezuje jer više ne vjerujem ni u koga“ (Mira);
- da se sagledaju postignuti rezultati i definišu zajednički predlozi i aktivnosti, jasna orijentacija, „da sumiramo svi zajedno što smo po opštinama uradili, na kakav smo odjek naišli, kako ljudi vide ovo što mi radimo i da smislimo što dalje sa tim“ (Kaća),
- da se uključimo u dalje procese, da nešto iz CG proizvodimo i da budemo korisne čitavom procesu zajedno, da nešto zajedno odradimo i za nas i da vidimo pravac kojim ćemo ići regionalno ali i da zajedno porazgovaramo o aktuelnoj situaciji (protestima).

Nakon predstavljanja skupnih rezultata aktivnosti vezanih za Inicijativu za ŽS na prostoru bivše Jugoslavije, sa naglaskom na aktivnostima koje su rađene u Crnoj Gori, vođen je iscrpan razgovor o iskustvima tokmom prezentacija sa ciljem da žene razmjenom i samo-refleksijom aktivno doprinesu daljem formiranju aktivnosti..

Što se tiče jezika u Crnoj Gori generalno nije bilo problema oko pisma u flajerima, dijelile smo i na ekavskom i ijekavskom, s tim što smo negdje unaprijed ljudima skrenule pažnju na to a negdje ne. U Beranama je novinarka reagovala na „hrvatski jezik“.

Prisutnost na Javnim prezentacijama

Sve žene su rekle da je postojala značajna razlika u broju između pozvanih i prisutnih, od toga da je negdje (u Bijelom Polju) došlo pola od pozvanih, do situacije u Herceg Novom, Podgorici gdje je došlo oko 10% od pozvanih. Učesnice su smatrale da je ovakav odnos vezan za odnos prema ženskim organizacijama, pitanja koja se tiču žene skoro da nikoga više ne zanimaju, kao da postoji potpuna nezinteresovanost. Takođe, u većini slučajeva sa izuzetkom Herceg Novog, Podgorice i Ulcinja prezentacije su bile u javnim prostorima, uglavnom u prostorijama opština, a žene su uložile napor da ih dobiju. Iako su nam prostori bili ustupljeni ljudi iz institucija (izuzetak Pljevlja i Cetinje) nisu došli. Mali

odziv je bio i žena iz ženskih organizacija.

Konstatovale smo da su se i aktivistkinje rasule u raznim projektima i obavezama i malo imaju vremena za zajedničke aktivnosti.

Tema – žene su podijeljene oko toga da li je izostanak većeg broja ljudi na prezentacijama zbog teme, pošto neke misle da je i tema uticala na manji odziv.

Nekoliko žena (Sanela, Lola, Radojka, Nataša, Dragana) smatraju da ne bi došlo više ljudi, možda čak i manje da se ponovo organizuju.

Strah da se iskaže mišljenje na prezentacijama – učesnice nisu sigurne oko ovoga ali je sigurno da mnoge teme nisu otvorene na konsultacijama.

Animiranje – uglavnom se sve učesnice osjećaju bespomoćne i bez ideje o novom pristupu kojim bi dovele veći broj žena na prezentacije. Ko koga predstavlja, štiti i osnažuje? Dosta vremena se posvetilo i diskusiji o tome ko zastupa i zašto „ranjive osobe“, o patrijarhalnom i feminističkom pristupu, „ništa za žene bez žena“, o instrumentalizaciji i projektizaciji. .. o smislu i moralnosti.

Vrste nasilje koje su se izlistale na prezentacijama - Iz izvještaja se vidi da je na prezentacijama kao najprisutnije nasilje iskazano: ekonomsko nasilje, na radnom mjestu, nasilje proisteklo iz običajnog prava, administrativno, političko, ali nije pominjano nasilje na etničkoj osnovi. Staša se skrenula pažnju da je na prezentacijama iz drugih država bilo iskazano i ovo nasilje, samo ne u CG. Da li zato što ga nema? Da li je strah da se iskaže? Da li je pitanje da su i aktivistkinje „popile“ priču vlasti o etničkoj idili i da nema želje da se ona „pomuti“ (multietnički i multikonfesionalni sklad)? Ovo pitanje pokrenulo izuzetno emotivnu i strastvenu diskusiju u grupi gdje je postalo jasno da postoji iskustvo etničke netrpeljivosti i strah od etničkih tenzija koje su izuzetno prisutne u mješovitim sredinama (Pljevlja, Bijelo Polje). Iz tih sredina neke od učesnica smatraju da je situacija napetija nego devedesetih, da su ljudi (ne apostrofirajući žene) potpuno podijeljeni. Prisutne su govorile i o iskustvima ugroženosti tamo gdje su manjinska grupa. Ova diskusija je dovela do toga da su se žene u grupi uznemirile što je pokrenulo i lične porodične priče. Neke su se ogradile i proglasile sebe „nekompetentnima“ o ovoj temi. Postavljeno je pitanje i o „balansu žrtava“, o pacifikaciji i racionalizaciji.

Jasno je da nedostaje otvorenih priča o etničkoj netrpeljivosti i da učesnice u grupi nisu mirne sa nacionalnim identitetima i da je jako puno ispušteno i da treba raditi na ovoj temi.

Film – o dosadašnjem procesu ŽS na prostoru bivše Jugoslavije

Nakon odgledanog filma malo je bilo primjedbi na sadržaj, utisci su da je dobro pokrio aktivnosti koje su rađene, da se približio našem kontekstu i da je jasno što je Ženski sud. Situacija se iskomplikovala kada je trebalo odlučiti koje filmove prikazati u „drugom krugu“ prezentacija Ženskog suda. Neke žene su htjele i prvi film i drugi, neke su smatrale samo drugi i na kraju je odlučeno da se prikazuju:

- Film o Ženskom sudu – i nakon njega diskusija
- Razlike između Ženskog suda i Haškog tribunala – svedočenje Majka Mejre – i diskusija nakon filma,
- Međunarodni Ženski tribunal u Tokiju - ako bude vremena ili u nekoj drugoj prilici.

Većini žena se žurilo pa je situacija u posljednjem dijelu bila prilično haotična.

Zaključak: malo su žene spremne da u javnom prostoru pokrenu teme vezane za ratna dešavanja, za etničke tenzije, vidljiv je strah, ali i nedovoljno znanje o procesima na globalnom nivou, na političkom nivou, aktivizmu, antifašizmu ali i osnovnim vrijednostima mirovnog i feminističkog pokreta. Aktivizam je povezan više sa emocijama nego sa principima. Ove teme treba razrađivati.

Kako nije napravljen jasan dogovor napraviti još jedan sastanak na kome će se razraditi plan zajedničkih aktivnosti.

Drugi Radni konsultativni sastanak, Kotor, 16. juna 2012.

Sastanak je vodila Ljupka Kovačević.

Prisustvovala su: Sanela, Lola, Verica, Mira, Zorica, Ervina i Ljupka, dok su neke žene u poslednjem trenutku javile da su spriječene da dođu, ali su izrazile želju da rade u ovom procesu.

Odlučile smo da budemo operativne i na samom početku smo utvrdile da smo veoma zabrinute sadašnjom političkom i ekonomskom situacijom, a posebno povećanom etničkom izolacijom u mješovitim sredinama (zbog toga je tako burno bilo na prethodnom sastanku) i da je važno da uradimo neke aktivnosti koje će nam pokazati kakva je situacija na teren i šta možemo zajedno da preduzmemo.

Donijele smo nekoliko zaključaka:

Prvo: program aktivnosti na prezentaciji ŽS

Da se nastavi prikazivanje filmova i razgovori , prvenstveno Film o Aktivnostima na ženskom sudu a u nekim grupama, po slobodnoj procjeni aktivistkinje i prvi film.

Govorile smo o „**specifičnim**“ **malim grupama** i odlučile se da su to:

- *Raseljena lica i izbjeglice* –Verica ima kontakt sa njima
- *Romkinje* – u Podgorici i Nikšiću
- *Mladi volonteri/ke Crvenog krsta - u svim gradovima ako prihvate*
- *Sindikati* – uspostaviti kontakte
- *Pravni fakultet studentkinje* – u septembru
- Dogovoreno je da se u svim gradovima pokuša napraviti prezentacije *profesorima u srednjim školama*. Važno nam je da razmijenimo iskustva o spremnosti nastavnog osoblja da se upozna sa ovom temom i suoči sa aktivnostima koje se trebaju uraditi da bi se razumio proces tranzicione pravde, pravde za žrtve, ali i da se stradanje žena u ratu i nakon rata približi nastavnom osoblju. To bi moglo da otvori put ka temama – odgovornosti, drugačijem pristupu pravdi i etici bruge.
- NVO za ljudska prava i mlade ako prihvate, itd.

Obaveza - sve učesnice su dobile Film o Ženskom sudu, Anima je u obavezi da prisutnima do kraja mjeseca dostavi druga dva, kao i drugim ženama koje se jave da su zainteresovane.

Svaka žena koja prikaže film obavezna je da Animi pošalje izvještaj a Anima ŽUC-u.

Drugo: istraživanje u Bijelom Polju, Cetinju, Podgorici, Kotoru, Herceg Novom i drugim gradovima ako se žene prijave.

Odlučile smo da uradimo istraživanje, anonimnu anketu u gradovima. Želimo da procijenimo sadašnju situaciju u odnosu na etničku netrpeljivost jer smo sve zabrinute oko toga i želimo da same snimimo situaciju, analiziramo i otvorimo za javnost.

Na sastanku smo koncipirale upitnik, za anonimno ispitivanje. Instrukcija je da se anketa daje lično od strane prisutnih aktivistkinja kako bi se izbjegli nesporazumi i „površni odgovori“, da se garantuje anonimnost i tajnost.

Uzorak su žene od 35 do 60 godina; u svakom gradu 50 žena.

Anketiranje završiti do kraja ljeta.

Zaključeno da ovo treba da bude pilot istraživanje, pa ukoliko se naša pretpostavke pokažu tačnima, uraditi istraživanje na reprezentativnom uzorku nakon objave ovih rezultata.

Obaveza – pročitati upitnik i dati sugestije radi utvrđivanja konačne verzije, po mogućnosti printati po 50 upitnika. Ako je to neizvodljivo, Anima će to uraditi i poslati upitnike.

Treće: obilježavanje datuma i mjesta zločina

U skladu sa etičkim kodeksom, dogovorile da obilježavamo datume i obilazimo mjesta zločina. Osim aktivistkinja Anime, koje su obilježile tokom prošle godine – otvaranje Logora Morinj (1. oktobar) i napad na Dubrovnik, na ovome se nije sistematski radilo.

Obaveze:

- predložiti datume koje ćemo zajedno obilježavati,
- razmišljati o projektu kojim bi se obezbijedio novac da aktivistkinje ženskih organizacija obiđu mjesta zločina u Crnoj Gori „Kavran mira da se ne zaborave mjesta zločina“ Plan treba realizovati u narednoj godini,
- Odlazak u Srebrenicu, 11. jula (Ljupka, Zorica, Sanela a možda i Lola idu za Srebrenicu ..).

(Izveštaj priredila: Ljupka, 18. jun.2012, Kotor)

II Radni konsultativni sastanci, diskusione fokus grupe...

U ovom periodu je održano više sastanaka:

Radni konsultativni sastanak: Kotor, 20. oktobar 2012.

Na sastanku je učestvovalo 16 žena iz sledećih gradova: Bijelo Polje, Nikšić, Budva, Herceg Novi, Cetinje, Podgorica i Kotor, moderaorka je bila Ljupka Kovačević.

Donosimo kratak prikaz sastanka:

I Zadaci koje smo uradile, koje nismo? – razlozi, dileme...

- *istraživanja/upitnici* - do sada je prikupljeno 112 upitnika i nakon što bude prikupljen planirani broj, Anima će ih obraditi; takođe su iznijeta su iskustva o otporu žena upitnicima;
- *filmovi i prezentacije* – od planiranih prikazivanja filmova (Romkinjama, izbjeglicama, sidikalnim aktivistkinjama, nastavnicima/ama u srednjim školama...), samo je Sabina (Pljevlja) prikazala dva filma na kojima je ukupno prisustvovalo 21 učenica i učenika srednjih škola; zaključeno je da filmovi ne nailaze na očekivanu podršku žena, tako da većina učesnica smatra da su diskusione grupe primjerenije nego prikazivanje filmova;
- *saopštenje Anime*: povodom 21 godišnjice osnivanja logora Morinj;
- *teškoće u podsticanju žena na aktivizam*: preovladava klima nemoći i teška ekonomska situacija;
- *obilježavanje datuma zločina i obilazak mjesta zločina u Crnoj Gori*: predložile smo sledeće datume: 3. 10 (21 godina od formiranja logora Morinj za hrvatske zarobljenike iz područja Dubrovnika); 6. 12 (21 godina od granatiranja Dubrovnika); 27. 2. (dvadeset godina od otmice građana bošnjačke nacionalnosti); 15. 2. (najveće etničko čišćenje bošnjačkog stanovništva u području Bukovice, tokom 1992. i 1993.); 27. 5. (deportacija bošnjačkog stanovništva iz Crne Gore, 1992.); 18. 4 (zločin JNA, 1999.);
- *o sastanku Incijativnog odbora za Ženski sud* – 23. 25. septembra 2012.

II Dogovor o budućim aktivnostima: kako bolje da djelujemo?

- *Tranziciona pravda sa rodnog stanovišta – seminar*: 9, 10. i 11. novembra u Kotoru;
- *diskusione grupe u narednom periodu* – o feminističkoj etici odgovornosti, feminističkoj etici brige;
- *čitalačke grupe/kružoci* – predložene su neke od knjiga objavljenih u Crnoj Gori o suočavanju s prošlošću (autora Esada Kočana, Milana Popovića, itd.).

III Stavovi žena o predloženim aktivnostima: šta mislimo? šta još radimo zajedno u narednom periodu?

- Važno je da se pročitaju predložene knjige (Verica),
- Plašim se da ljudi u diskusionim grupama nisu iskreni, vidjećemo... (Zorica),
- Treba vidjeti kako da se smanji otpor žena, kako to zajedno prevazilaziti... (Vanja),
- Potrebna mi je pomoć Anime u vođenju čitalačkih grupa da se stvar ne izmakne 'kontrolji' (Kaća),
- Ne bih govorila u ovoj grupi jer nemam povjerenja, može samo u ŽuC-u, Beograd... Inače se osjećam kapitulirano, u Pljevljima se sprema festival, slavi se 100 pobjede/oslobođenja od Turaka i to iz opštinskog budžeta (Sabina).

(Nakon toga je krenula polemika jer neke žene ne prihvataju i ne razumiju o čemu se radi, što potvrđuje oskudno znanje o onome što se dešava na lokalnom nivou u Crnoj Gori. Sanela (Bijelo Polje) je ispričala kako je razgovarala sa čovjekom koji je radio uviđaj za vrijeme rata kada je na njenu kuću bačena bomba, nije joj htio reći ko je bacio bombu, to je sve više interesuje, jer se možda svaki dan sreće sa tim čovjekom...Govorile smo o tome kako se osjećaju žrtve, koliko je važno svedočiti, pričati i suočiti se sa zločinima, većina žena smatra da je važno razgovarati o ovim pitanjima).

- Podržavam diskusiju u malim grupama i čitanje knjiga. Osnažena sam ovim sastankom, znam kako da idemo dalje (Sanela),
- Predlažem Saneli da formiramo zajedno grupe i da svaka od nas animira po 3-4 žene (Lola, Slavica),
- Mene zanima čitanje ovih knjiga kako bismo zajedno promišljale o odgovornosti (Margita),
- Voljela bih da pročitam te knjige, da se ljudima objasni kako su korijeni svega što nam se dešava toliko duboki i usađeni u porodici, da se tu stvaraju podjele...najporaznije mi je iskustvo iz vremena štrajka, kad smo se nas 75 dogovarale, a onda je ostalo samo 4-5 žena, iako su sve dale riječ da će učestvovati...ili kad se dogovamo ko će šta reći medijima, svi hoće a kad mediji dođu, onda kažu 'ajde ti...' i to me jako pogađa i sada, što ne znači da treba odustati...(Maja).

Na kraju smo zajedno ručale i nastavile smo da razgovaramo.

(Izveštaj priredila: Ljupka K.)

Diskusiona grupa: 30. novembar, u Bijelom Polju - koju su vodile Ljupka i Sanela, a učestvovalo je 13 osoba.

Radni konsultativni sastanak: Kotor, 8. decembar 2012. godine

Na sastanku je učestvovalo **13** žena iz sledećih gradova: Bijelo Polje, Nikšić, Podgorica, Kotor i Herceg Novi, moderatorica Ljupka Kovačević.

Na početku smo razmijenile utiske sa performansa koje smo organizovale povodom *Kampanje 16 dana protiv nasilja nad ženama* pod imenom «**Prekinimo ćutanje – zaustavite nasilje**».

Prezentovane su aktivnosti realizovane u periodu od prethodnog sastanka u okviru projekta i uopšte o aktivnostima na Ženskom sudu u Crnoj Gori - još 5 diskusionih grupa i evaluacioni sastanak, a napravljen je i orijentacioni plan aktivnosti.

Dogovoreno je da u okviru diskusionih grupa neophodno upoznati učesnice sa konceptom tranzicione pravde, aktivnostima u vezi sa Ženskim sudom i to u sledećim gradovima: Kotor (13. decembar), Bijelo Polje (25 i 26. decembar), Nikšić (sa udruženjem Romkinja, 10. januara), dok će datum za Pljevlja, Cetinje i Ulcinj biti naknadno preciziran.

Individualni intervjui – cilj diskusionih grupa sastoji se u prikupljanju iskustva žena u periodu tranzicije, prvenstveno o ekonomskom, etničkom kao i o ostalim vrstama nasilja nad ženama i njihovom otporu. Na taj način bi bile identifikovale potencijalne svjedokinje na Ženskom sudu, a takođe bi ostao zapis o iskustvima žena u periodu od devedesetih do danas. Sve učesnice su preuzele obavezu da rade ove intervjue u skladu sa mogućnostima i Animi pošalju snimke ili transkripte.

Predlog pitanja u intervjuima: dogovoreno je da budu neka vrsta 'vodiča' u fokus grupama i individualnim razgovorima. Sve se snima a kasnije transkribuje kao dokument koji će se u dogledno vrijeme izdati u vidu publikacije:

- *Gdje su živjele (mjesto) i sa kim početkom devedesetih sa akcentom na tome šta su radile?*
- *Da li su izgubile posao ili neko iz njihove uže porodice i kako su sa tim izlazile na kraj?*
- *Šta su mislile i kako su se osjećale u tom priodu?*
- *Od koga su dobijale podršku i šta im je pomagalo?*
- *Kako sada gledaju na taj period?*
- *Kakva je situacija sada? Koji izlaz vide i šta namjeravaju da urade?*

Učesnice su iskazale svoje zadovoljstvo performansom i sastankom.

Izveštaj: Ljupka Kovačević
9. decembar 2012.

Diskusiona fokus grupa, 25. decembra, u Bijelom polju: u sklopu projekta «*Sigurnost i razvoj*»

Sastanak je organizovala „Anima“ a održan je u prostorijama lokalne NVO „*Snažna mama*“.

Učestvovalo je 9 žena, a voditeljice su bile Ljupka K. i Ervina Dabižinović.

Cilj sastanka: upoznavanje žena sa pojmom tranzicione pravde, aktivnostima u Crnoj Gori, inicijativi o Ženskom sudu - feministički pristup pravdi kao i prikupljanje informacija o ekonomskom nasilju nad ženama, slučajevima privatizacije kao i otpora žena, ostvarenim pravima i sadašnjim uslovima života žena. Lokalna aktivistkinja (**Rosanda**) **okupila je žene** «*gubitnice tranzicije*», od pozvanih 9 došlo je 6.

U uvodu smo ih upoznale sa Animinim aktivnostima, sa pojmom tranzicione pravde, o tome što se u CG uradilo povodom ove teme, sa Inicijativom o ženskom sudu – feministički pristup pravdi, o aktivnostima u regionu i u CG povodom ove Inicijative, kao i o tome da su žene u CG na javnim prezentacijama i na konsultativnim sastancima istakle da je u CG najprisutnije ekonomsko i etničko nasilje u kontinuitetu, upoznale smo ih i sa idejom Anime da se prikupe priče žena koje su izgubile posao tokom tranzicije, o tome kako sada žive ali i o njihovom otporu navedenim uslovima, kao i o mogućnosti da neka od njih bude svjedokinja na Ženskom sudu. Žene su bile izuzetno zainteresovane za naš rad, za Inicijativu i rado su ispričale svoje priče po utvrđenoj šemi. Ervina će uraditi transkript.

Sve su iskazale potrebu za ovakvim sastancima.

Diskusiona fokus grupa, 26. decembar u Bijelom Polju

Cilj: upoznavanje žena sa pojmom tranzicione pravde, aktivnostima u CG, inicijativi o Ženskom sudu- feministički pristup pravdi o aktivnostima koje se rade u regionu i CG, kao i prikupljanje informacija o ekonomskom nasilju nad ženama, slučajevima privatizacije kao i otpora žena, ostvarenim pravima i sadašnjim uslovima života žena.

Bilo je prisutno 13 žena.

Žene je pozvala Sanela (lokalna aktivistkinja) a žene su poslate sa Biroa rada. U uvodu smo se predstavile i pitale ih za očekivanja. Očekivanja su bila različita - od realnih do nerelnih, ali je kod većine bilo prisutno očekivanje da će im ovo pomoći da našu posao. Objasnile smo im naše namjere i one su rado ih prihvatile. Upoznale smo i veoma kratko sa Animinim aktivnostima, sa pojmom tranzicione pravde, o tome što se u CG uradilo povodom ove teme, sa Inicijativom o ženskom sudu – feministički pristup pravdi, o aktivnostima u regionu i u CG povodom ove Inicijative. Takođe smo ih obavijestile da su žene u CG na javnim prezentacijama i na konsultativnim sastancima istakle da je u CG najprisutnije ekonomsko i etničko nasilje u kontinuitetu, upoznale smo ih i sa idejom Anime da se prikupe priče žena koje su izgubile posao tokom tranzicije, o tome kako sada žive ali i o njihovom otporu navedenim uslovima. Razgovarale smo o mogućnosti da

neka od njih bude svjedokinja na Ženskom sudu. Žene su bile izuzetno zainteresovane za naš rad, za Inicijativu i rado su ispričale svoje priče po utvrđenoj šemi, a Ervina će uraditi transkript.

Sve su iskazale potrebu za ovakvim sastancima.

Izveštaj priredila: Ljupka K.

Kotor, 8. 1. 2013.

Hrvatska

U ovom periodu organizovano je više Radnih konsultativnih sastanaka, u skladu sa specifičnim kontekstom i autonomnim potrebama organizacija uključenih u proces organizovanja ŽS. Održan je, kao i u drugim zemljama zajednički Radni konsultativni sastanak, o kojem takođe podnosimo izveštaj, a u nakon toga, donosimo i druge izveštaje.

I Radni konsultativni sastanak za Hrvatsku

Održan je **3. septembra 2012.** u organizaciji Centra za ženske studije i Centra za žene žrtve rata iz Zagreba i Žena u crnom, Beograd. Sastanku je prisustvovalo **18** osoba iz **7** gradova (Zagreb, Split, Pakrac, Poreč, Korenica, Slavonski Brod, Beograd).

Voditeljice su bile Ivana Vitas, Staša Zajović i Marijana Stojčić, aktivistkinje Žena u crnom.

Izdvojile bismo sledeće tačke sastanka kao najvažnije:

1. Analiza iskustava u Hrvatskoj pri organizovanju javnih prezentacija Ženskog suda za bivšu Jugoslaviju

Razgovaralo se o (što je slučaj i u Srbiji) izraženoj nesrazmeri između broja pozvanih i onih koji se na prezentaciji zaista i pojave. Prezentacije su organizovane uglavnom u polu-javnim prostorima za aktivistice kao deo procesa informisanja i osnaživanja za one koje bi se uključile u pripremu Ženskog suda. Interesovanje postoji, ali je problem i pasivnost žena generalno, kao i u nepoverenju uopšte u sve, pa i u organizacije civilnog društva. Takođe, iako se odmaklo sa formiranjem timova presenterki, postoji potreba i za njihovim daljim osnaživanjem i širenjem tog kruga. Pitanja koja treba imati na umu je kako širiti taj krug žena, da li postoji potreba za promenom strategije u smislu odabira ciljanih skupina na koje se treba usmeriti i kako sprečiti zloupotrebu i kompromitovanje ideje o Ženskom sudu od strane medija.

Neke od izjava:

„Mi smo prvo krenule organizirati neke polu-javne prezentacije da se jednostavno educira neki širi krug aktivistica, a onda su one neke javnije prezentacije rađene u drugoj fazi.

Inače, ima jako puno različitih događaja i ljudi i inače sve manje dolaze. To je neki trend čini mi se generalno rečeno.“ (**Nela Pamuković**).

„Mi u Centru imamo listu od tisuću suradnica i članica i ako pogledamo da smo samo mi u Centru poziv za taj sud poslale na sigurno tisuću adresa i da nam je došlo 30 ljudi, onda je to jako loš odaziv.“ (**Rada Borić**).

„Naša prva ciljana skupina su studenti i studentice, tamo bismo eventualno mogle postići veći efekat, jer su mladi ljudi. U principu mladi ljudi o tom nemaju pojma i na apsolutno drugačiji način percipiraju nego što percipiramo mi.“ (**Mirjana Kučer**).

„Ja bih rekla da smo mi radile u nekim poluzatvorenim grupama, u Pakracu, išle smo na ljude koje znamo, zato što je tema sama po sebi nepoznata i u kontekstu javnosti u Hrvatskoj izaziva određene probleme. Ipak, išle smo i na lokalni Radio Daruvar, pa su ljudi nakon toga zvali i pitali novinarke o čemu se tu zapravo radi“ (**Mirjana Bilopavlović**).

„Ja sam imala ideju da mi krenemo po sindikatima. Da mi naše muške kolege isto animiramo, da ih upoznamo s tom temom i tako. Međutim moram priznati da je bio slab odaziv...“ (**Jadranka Klekar**)

„Ako mi nećemo ići sa medijima, kako ćemo mi uopće onda doći do žena? I drugo pitanje: koliko nama zapravo žena treba da bi pokrenule celu tu priču? U Hrvatskoj, u Srbiji, u Crnoj Gori...“ (**Marijana Nahod**)

„Za mene je jako važno da znamo koliko traje proces. Jer htjele mi ili ne htjele, nećemo moći sve žene pitati što bi one htjele... Ja mislim da bi bilo dobro da Žene u crnom dođu i kažu ono- prvog marta sljedeće godine je sud... Bojim se da nam se ne desi REKOM. Da proces traje strašno dugo i da žene liderice otpadaju, da imamo svoje nekakve dinamike i da svaki put dođe neka nova tema. Ja sam dobra i s tim da se kaže ovaj proces će trajati još pet godina. Sve je legitimno.“ (**Rada Borić**)

2. Vrste nasilja kojim bi trebalo da se bavi Ženski sud - uvid sa terena

Nasilje na etničkoj osnovi i dalje umnogome oblikuje živote žena. O njemu je istovremeno i najteže javno govoriti, što ukazuje s jedne strane, na normalizaciju nacionalističkog diskursa čiji je podrazumevajući deo ispoljavanje nasilja prema onima koji/e se vide kao drugačiji/e; s druge, zbog straha onih koje ga doživljavaju. Ono se kombinuje sa drugim vrstama nasilja kao što je ekonomsko, socijalno i rodno. Učesnice smatraju da je neophodno da se fokusiraju na sledeća pitanja:

- *Etika feminističke odgovornosti*: dobar deo razgovora je bio fokusiran na pitanje

odgovornosti, na razlikovanje nivoa odgovornosti u skladu sa pozicijom moći koji pojedine osobe, ili grupe imaju u konkretnim okolnostima. Aktivistkinje su ponovile, slično kao i na prethodnim susretima, da je ono što je evidentno nedostajalo u aktivizmu ženskih grupa i civilnog društva u Hrvatskoj jeste pitanje odgovornosti države koja u naše ime organizuje i čini zločine, ili promoviše govor mržnje. U tom smislu su ponovile da su im aktivističko iskustvo i teorijska znanja ŽuC-a od ogromnog značaja tako da smo se dogovorile da ŽuC do kraja godine napravi Čitanka/reader o feminističkoj etici odgovornosti, da se organizuje serija diskusionih kružoka o ovom pitanju.

- *Etnički problemi*: formalno prihvatanje (*de iure*) evropskih standarda od strane hrvatske države, dok je stvarnost (*de facto*) obeležena diskriminacijom manjinskih zajednica, pre svega srpske.
- *Ekonomski problemi*: najviše pogađaju žene, ali je veoma ohrabrujuće što raste broj radničkih inicijativa u kojima sve više učestvuju žene, koji se suprotstavljaju pljačkaškoj privatizaciji i neoliberalnoj kapitalističkoj ekonomiji.

Neke od izjava:

„Bilo je zamjerki od ljudi koji pripadaju srpskom miljeu. Rekli su: *govori se samo o srpskim zločinima gde su drugi?* Druga zamjerka je bila srpski jezik... Kod manjeg broja ljudi je to izazvalo probleme na početku, ali su se posle toga uključili u diskusiju bez problema.“ (Mirjana Bilopavlović)

„Ja sam stekla dojam da o etničkom jazu žene baš i ne vole pričati. I onda tek kada malo prođe vrijeme, kada se malo upoznamo onda zapravo izađe na vidjelo ne samo u ženskom kontekstu nego općenito... Postoji jaz između nacionalnosti. Svima je jako neugodno pričati o tome, a svima negdje je to jako bitno i prisutno u našem društvu. Mislim da je to zato što je to vrlo sveže... Mislim da je to razlog što zamjeraju što se u filmu (Ženski sud-međunarodna iskustva) prikazuju samo srpski zločini, a da nema nijednog primjera hrvatskog. Bar tamo su se one osjetile pogođene time: i u Korenici i u Lapcu. Zašto nema nijednog primjera iz Hrvatske? Pitaju se gledatelje. Jer očito da osjećaju i taj teret krivnje i odgovornosti.“ (Marijana Nahod)

„Da, tada smo shvatile da baš trebamo prikazivati koji idu na odgovornost hrvatske vlasti u tim zajednicama. U Lapcu i Korenici je većinski srpska sredina koja je opresirana. Onda postoje ti nivoi.“ (Nela Pamuković)

„U manjim sredinama, ljudi se još osjećaju povrijeđenima i boje se govoriti i izaći u javni prostor, zato što su izmanipulirani. Govorimo o ženama koje su ostale bez posla, ali i o muškarcima i ženama koji su razgovarali o svojim iskustvima što se događalo u ratu, pa je to zloupotrebjeno na najgori mogući način. Tako da su ti ljudi izgubili zapravo povjerenje u sve, pa sljedom toga i u organizacije civilnog društva. A onda smo čule od nekih koji nisu bili na prezentaciji, od ljudi koji dolaze iz bivših vojnih struktura, da zanemarujemo jedan veliki segment - silovanja žena, vojnkinja. Ne od strane drugih vojnika, nego od strane njihovih vlastitih kolega. Također je rečeno da je to tabu tema u Hrvatskoj i da bi se Ženski sud trebao baviti i time.“ (Mirjana Bilopavlović)

„Za nas je možda drugačije od onog što je bilo u Korenici. Recimo i ono što je bilo u Centru za ženske studije. Uvijek je važan kontekst i važna je publika. Ako radite sa studenticama Ženskih studija, nikada se neće pojaviti etničko. Kod nas će se onda javiti prije rodno. A opet u javnom prostoru, ako nije siguran javni prostor, manje će se pojaviti etničko. Jako treba biti oprezan. I važan je kontekst.“ (Rada Borić)

„To nacionalno pitanje je pitanje koje se uopće ne otvara i o tome se ne raspravlja. I kada smo u urbanim sredinama govorile o ovoj temi naravno da se pitanje etničkog nije javilo... Ono je bilo za politiku. I te žene stvarno žive na rubu i malo koja progovara da je to zato što pripadaju naciji koja je manjina, zato što se boje. A to što se boje pokazuje koliko je situacija katastrofalna.“ (Mirjana Bilopavlović)

Nakon ovog dela diskusije, prikazani su sledeći dokumentarni film *Ženski sud – feministički pristup pravdi* (trajanje od 16.20 minuta), kratki filmovi: *Vukovar - pamtimo*, *Vukovar, Dubrovnik - pamtimo*, *Srebrenica - petnaest godina kasnije*, *Dan belih traka- Prijedor* i akciju posvećenu obeležavanju *Oluje*. Zbog tehničkih problema *Ženski sud- Međunarodna iskustva* nije prikazan, ali će biti naknadno poslat.

Izveštaj priredile: Marijana Stojičić, Ivana Vitas i Staša Zajović
Beograd, 27. septembar 2012.

II Operativni sastanci Inicijative za ŽS

Praksu Operativnih sastanaka započele smo već krajem 2011. tj. na samom početku zajedničkog procesa rada na organizovanju ŽS, a tokom 2012. godine održano 13 Operativnih sastanaka na kojima su učestvovala 93 žene, od kojih su neke prisutne na svim sastancima, neke na više sastanaka.

Navodimo ih hronološki:

04.01.2012: prostorije CŽŽR, prisutno 9 žena: Nela Pamuković, Đuka Kolarec, Jaseminka Pešut, Adriana Bego, Renata Ćuk, Jadranka Klekar, Mirjana Bilopavlović, Nada Peratović, Željka Sartori.

13.01.2012: prostorije CŽŽR, prisutne 4 žene: Renata Ćuk, Nela Pamuković, Đurđica Kolarec, Adriana Bego, namjenski sastanak za izradu Izjave za javnost.

20.01.2012: prostorije CŽŽR, prisutno 17 žena: Ranata Ćuk, Nela Pamuković, Đurđica Kolarec, Adriana Bego, Rada Borić, Jasminka Pešut, Željka Sartori, Paula Zore, Mira Ličina, Mirjana Bilopavlović, Stela Šimić, Marijana Senjak, Staša Zajović, Zdenka Pantić, Vilka Alfier, Milena Beader, Maja Mamula.

13.02.2012: utorak, prostorije CŽŽR, prisutno 10 žena: Nela Pamuković, Stela Šimić, Paula Zore, Željka Sartori, Renata Ćuk, Nada Peratović, Đurđica Kolarec, Biserka Momčinović, Rada Borić, Mira Ličina Jovanović.

05.03.2012: prostorije CŽŽR, sudjelovalo 10 žena: Nada Peratović, Vilka Alfier, Vendi Keserica, Ana Kukec, Marijana Senjak, Laura Marković, Željka Sartori, Stela Šimić, Paula Zore, Nela Pamuković.

13.03. 2012: prostorije CŽŽR, sudjelovalo 9 žena: Vilka Alfier, Vendi Keserica, Ana Kukec, Stela Šimić, Paula Zore, Nela Pamuković, Nina Kolman, Tanja Ivošević, Đurđica Kolarec

22.03. 2012: prostorije CŽŽR, sudjelovalo 6 žena: Tanja Ivošević, Željka Sartori, Nela Pamuković, Vendi Keserica, Đurđica Kolarec, Mira Ličina Jovanović.

18.04. 2012: prostorije CŽŽR, sudjelovalo 5 žena: Đurđica Kolarec, Željka Sartori, Mira Ličina, Paula Zore, Nela Pamuković.

24.05. 2012: prostorije CŽŽR, sudjelovalo 7 žena: Nela Pamuković i Đurđica Kolarec (Centar za žene žrtve rata-ROSA), Milena Čalić Jelić (Documenta), Laura Marković (Rehabilitacijski centar za stres i traumu), Renata Ćuk, Nada Peratović (Centar za građansku hrabrost), Paula Zore (Ženska soba), Nada Peratović (Centar za građansku hrabrost).

20.06. 2012: prostorije CŽŽR, sudjelovalo 9 žena: Željka Sartori (Centar za ženske studije), Mira Ličina-Jovanović (Ženska inicijativa SDF-a), Nina Kolman (individualna aktivistica), Paula Zore (Ženska Soba), Sara Hadži-Boškov (volonterka Pravne klinike Centra za ženske studije), Stela Šimić (Centar za žene žrtve rata-ROSA), Laura Marković (Rehabilitacijski centar za stres i traumu), Milena Čalić-Jelić (Documenta), Nela Pamuković (Centar za žene žrtve rata-ROSA).

11.09. 2012: prostorije CŽŽR, sudjelovalo 6 žena: Željka Sartori i Rada Borić (Centar za ženske studije), Nela Pamuković i Đurđica Kolarec (Centar za žene žrtve rata-ROSA), Paula Zore (Ženska soba), Nada Peratović (Centar za građansku hrabrost)

02.10. 2012: prostorije CŽŽR, sudjelovalo 7 žena: Mira Ličina (SDF - Ženska inicijativa), Nela Pamuković, Stela Šimić i Đurđica Kolarec (Centar za žene žrtve rata-ROSA), Nada Peratović (Centar za građansku hrabrost), Mirjana Bilopavlović („Delfin“ Pakrac), Barbara Tičinović.

19.12. 2012: prostorije CŽŽR, sudjelovalo 7 žena: Rada Borić (Centar za ženske studije), prostorije CŽŽR, Marijana Senjak, Nela Pamuković, Stela Šimić i Đurđica Kolarec (Centar za žene žrtve rata-ROSA), Mira Ličina Jovanović (SDF, Zagreb), Biserka Momčinović (CGI, Poreč).

15. 1. 2013: prostorije CŽŽR, sudjelovalo 13 žena: Rada Borić (Centar za ženske studije), Nela Pamuković (CŽŽR), Đurđica Kolarec (CŽŽR-ROSA), Biserka Momčinović (CGI, Poreč), Staša Zajović (Žene u crnom, Beograd), Milena Beader (ROSA), Nada Peratović (Centar za građansku hrabrost), Željka Sartori ((Centar za ženske studije), Milena jelić-Čalić (Dokumenta), itd.

III Sastanci Pravnog tima: u vezi sa raznim zakonodavnim inicijativama, pre svega o ratnim zločinima silovanja

Pravni tim čine: Marijana Senjak, Željka Sartori, Nada Topić Peratović.

Održano je 7 sastanaka koji su se održavali u CŽŽR (3), Documenti (1) i privatnim prostorima (3):

07.03.2012. u prostorijama CŽŽR-ROSA

28.03.2012. u prostorijama CŽŽR-ROSA

08.05.2012. u prostorijama CŽŽR-ROSA

23.05.2012. kod Nade Peratović

29.08.2012. kod Nade Peratović

19.09.2012. u Documenti, Kuća ljudskih prava, prisutno 6 žena: Marijana Senjak, Željka Sartori, Nada Topić Peratović, Milena Čalić-Jelić, Renata Ćuk, Nela Pamuković

18.10.2012. kod Nade Peratović.

Sastanak sa Specijalnom izvjestiteljicom UN-a o nasilju nad ženama: njegovim uzrocima i posljedicama, Rachide Manjoo/Rašida Mandžo s predstavnicama civilnog društva u Hrvatskoj:

10.11.2012. Rada Borić i Nela Pamuković su prezentirale Inicijativu za Ženski sud – feministički pristup pravdi, te nacrt analize stanja i prijedloga za zakonske promjene u odnosu na status žena koje su preživjele seksualne zločine u ratu koji je izradio Pravni tim.

PRAVNI TIM INICIJATIVE ZA ŽENSKI SUD NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE

Sažetak

Pravni tim Inicijative za Ženski sud na prostoru bivše Jugoslavije analizirao je hrvatski Kazneni zakon (NN 125/2011) – *stupa na snagu 01.01.2013. da li da ga koristimo u ovome tekstu*, Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08,76/09 i 121/11), Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela (NN 80/08 i 27/11), Zakon o zaštiti svjedoka (NN 163/03 i NN 18/11), Zakon o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata (NN 33/92,103/03). Tijekom analize nastojalo se odgovoriti na sljedeća pitanja:

- da li Kazneni zakon u definiciji genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnog zločina u potpunosti koristi definicije iz Statuta Kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju i Rimskog Statuta
- da li su u definiciju silovanja i seksualnog nasilja uključeni svi elementi seksualnog porobljavanja kako su definirani Statutom Kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju
- analizira se nova koncepcija pri definiranju kaznenog djela silovanja po novom Kaznenom zakonu kojom se više ne traži uporaba „sile ili prijetnje“ počinitelja, već je biće ovog kaznenog djela ispunjeno svakim **nedobrovoljnim** spolnim odnosom ili s njim izjednačenom spolnom radnjom; zakonodavac ujedno definira i situacije i uvjete kada „**nema pristanka**“
- da li je u novom dokaznom postupku definiranom Zakonom o kaznenom postupku u kojem je zbog etapnog ispitivanja (izravno, unakrsno, dodatno) povećana izloženost žrtve u svojstvu svjedoka/inje osigurana dostatna pravna zaštita i stručna podrška
- da li načinom imenovanja Odbora koji odlučuje po zahtjevu o novčanoj naknadi žrtava kaznenih djela osigurana dovoljna stručnost - potrebno usporediti sa načinom odlučivanja o naknadi štete osiguravajućih društava
- predviđeni izvor financiranja za naknadu štete je državni proračun i oduzimanje imovinske koristi počinitelju – potrebno je definirati i druge izvore financiranja kao što je Fond za žrtve kaznenih djela
- potrebno je u praksi provjeriti primjenu mjera za zaštitu svjedoka s obzirom na geografsku veličinu Hrvatske, provjeriti propisane rokove provedbe pojedinačnih programa za zaštitu svjedoka, ponovno analizirati odredbu da se mjera zaštite svjedoka/inje provodi do njenog osamostaljenja
- potrebno je u Zakon o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata uvesti kategoriju preživjelih ratnog silovanja i seksualnog zlostavljanja i promijeniti rokove za podnošenje zahtjeva za ostvarivanje prava

Ratne traume nastaju u društvenom kontekstu; za oporavak od posljedica ratnih trauma **potrebne su intervencije na svim razinama društva**. Reparacija, kao jedan segment metode tranzicijske pravde, koja predstavlja odgovor na teška, masovna i sistematska kršenja ljudskih prava u pravcu ublažavanja posljedica zločina koji su počinjeni i stvaranja uvjeta za promoviranje mira i demokracije u cilju uspostavljanja vladavine prava i sprečavanja ponavljanja prošlosti, uključuje **kompencaciju, restituciju, rehabilitaciju, različite oblike zadovoljenja i garanciju neponavljanja**.

Prijedlozi i preporuke za osiguravanje reparacije za preživjele ratna silovanja i druge oblike mučenja i okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja u Republici Hrvatskoj

- Izraditi jedinstveni Zakon o preživjelim mučenju i druge oblike okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja, koji bi uključivao i preživjele ratna silovanja i sadržavao i mjere kompenzacije
- Izraditi Nacionalnu strategiju za preživjele ratno silovanje ili
- Izraditi Nacionalnu strategiju za tranzicijsku pravdu koja bi sadržavala poglavlje mjere i aktivnosti koje se odnose na preživjele ratna silovanja
- Ponovo uvesti i naglasiti mjere u poglavlju „Žene i zdravlje“ (temeljene na člancima CEDAW i Pekinškoj deklaraciji) u novom Nacionalnom programu za ravnopravnost spolova 2011.- 2016. - sada su mjere ciljane na zdravlje žena reducirane i spojene sa poglavljem Ljudska prava, uz obrazloženje da Ministarstvo zdravlja provodi mjere u prevenciji i zaštiti zdravlja žena)
- Uz podnošenje izvješća u sjeni uz 5. Izvješće Republike Hrvatske UN CEDAW komitetu predložiti sveobuhvatni programa za reparaciju žrtava ratnog silovanja

- Uz podnošenje izvješća Republike Hrvatske UN CAT (Convention Against Torture) komitetu predložiti cjeloviti strategiju tranzicijske pravde i zakon o preživjelim mučenju i druge oblike okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja koji bi uključivao i preživjele ratna silovanja
- Formirati Saborski Odbor koji bi se bavio pitanjima preživjelih mučenju i druge oblike okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja što uključuje i preživjele ratna silovanja i bio zadužen za praćenje provedbe sveobuhvatnog programa rehabilitacije preživjelih ratna silovanja
- Izraditi cjeloviti program rehabilitacije preživjelih ratna silovanja koji bi uključivao pravnu i psihološku podršku, ginekološku i opću medicinsku zaštitu
- Ujediniti inicijative za promjenama Zakona o zaštiti civilnih i vojnih invalida rata sa Centrom za suočavanje s prošlošću Documenta

Dijelovi izvještaja

Uvod

Rezolucija Generalne skupštine UN-a „Osnovni principi i smjernice o pravu na pravni lijek i reparacije za žrtve teških kršenja ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava“, iz 2005. godine, utvrđuje pet osnovnih oblika reparacije: **kompencaciju** - odnosi se na materijalno zadovoljenje žrtava putem osiguravanja materijalnih naknada na osnovu zakona i putem pokretanja kaznenih ili parničnih postupaka zbog pretrpljene materijalne odnosno nematerijalne štete; **restituciju** - odnosi se na povratak žrtava u situaciju koje je postojala prije početka kršenja ljudskih prava, puštanje na slobodu, osiguravanje građanskih prava i sloboda, povratak imovine, povratak u mjesta iz kojih su raseljene; **rehabilitaciju** - pružanje psihološke, medicinske i druge podrške zbog preživjelih ratnih trauma ili fizičkih povreda; **različite oblike zadovoljenja** - simbolične metode koje imaju za cilj umanjenje posljedica štete, rješavanje sudbine nestalih, razni oblici simboličkih reparacija poput isprike, podizanja memorijala, utvrđivanja činjenica o zločinima i slično; **garanciju neponavljanja** - odnosi se na postupke osiguranja kojima se garantira da se u budućnosti neće ponoviti kršenje prava kao što su demobilizacija, raspuštanje paravojnih formacija, uništavanje oružja, civilna kontrola nad službama i sl.

Kazneni zakon (def. Genocida, ratnog zločina i zločina protiv čovječnosti i silovanja u zajednici – promjena pravne prakse)

Kaznenoprocenjski zakon (def. Žrtve / unakrsno ispitivanje dokazni postupak)

Zakon o zaštiti svjedoka - **ovaj dio se ne odnosi na sadržaj ovog zakona nego prije na usporedbu našeg kaznenog postupka i međunarodnog iskustva** (*Iskustvo MKSJ-a Pravilo 96. o postupku i dokazivanju MKSJ-a su pravila postupka i dokazivanja, koja među ostalim reguliraju postupak sa svjedocima i žrtvama seksualnog nasilja. MKSJ i MKSR doživljavaju žrtvu samo kao pomoćnicu/ka u postupku; žrtve ne mogu sudjelovati u postupku osim kao svjedoci, a sud ne može dosuditi odštetu. Sudovi, međutim, prepoznaju potrebu zaštite žrtava i svjedoka te minimaliziranja traume svjedočenja, osobito u slučajevima seksualnog nasilja. Statuti MKSJ-a i MKSR-a te Pravila postupka i dokazivanja zbog toga u mnogim odredbama reguliraju ova pitanja. Nadalje, MKSJ i MKSR su u sklopu svojih tajništava osnovali jedinice za žrtve i svjedoke, čiji je mandat pružanje pomoći i potpore žrtvama i svjedocima. Mjere zaštite predviđene u statutima i pravilima uglavnom se odnose na zaštitu tijekom postupka, i to je jedno od njihovih ograničenja. One se mogu kategorizirati kao mjere usmjerene na zaštitu anonimnosti, mjere usmjerene na zaštitu privatnosti (prevencija objavljivanja osobnih podataka žrtava medijima i javnosti); te mjere usmjerene na minimaliziranje traume svjedočenja (mjere kojima se olakšava svjedočenje posebno ranjivih skupina svjedoka kao što je uporaba closed circuit TV).*

Zakon o naknadi štete

Zakon o vojnim i civilnim invalidima

Preporuke / Prijedlozi

Pristup pravde u zajednici

1. Ratni zločini u širem i užem smislu riječi

Ratni zločini u širem smislu riječi obuhvaćaju različita kaznena djela po međunarodnom i domaćem kaznenom zakonodavstvu koja su počinjena za vrijeme oružanog sukoba. Svaka zajednica bila međunarodna ili nacionalna samostalno definira koja će kaznena djela uvrstiti kao ratne zločine. Tako međunarodni sudovi samostalno unutar svojih statuta različito definiraju što to smatraju ratnim zločinima u širem smislu. Primjeri takvih kaznenih djela predstavljaju zločin protiv čovječnosti i genocid koji mogu biti počinjeni i u vrijeme mira.

Međunarodni kazneni sud (stalni), prema članku 5. svoga Rimskog statuta sudi za genocid, zločin protiv čovječnosti, ratni zločin i zločin agresije (zločin protiv mira). Nabrojena djela čine ratne zločine u širem smislu prema Rimskom statutu koji je usvojen u Rimu 17. srpnja 1998. godine, a stupio je na snagu 1. srpnja 2002. godine.

Pravna narav statuta MKS (za razliku od statuta ad hoc međunarodnih sudova za bivšu SFRJ i za Ruandu) međunarodni je ugovor koji je nastao ugovornom voljom država stranaka. To znači da se na njega primjenjuje članak 134. Ustava Republike Hrvatske koji propisuje da "međunarodni ugovori koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom i objavljeni, čine dio unutarnjeg pravnog poretka Republike Hrvatske, a po pravnoj su snazi iznad zakona." Odredbe tih ugovora mogu se mijenjati ili ukidati samo uz uvjete i na način koji su u njima utvrđeni ili suglasno općim pravilima međunarodnog prava.

Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju svojim statutom obuhvatio je teška kršenja Ženevskih konvencija za zaštitu žrtava rata iz 1949. (članak 2. Statuta), genocid (članak 4. Statuta) i zločin protiv čovječnosti (članak 5. Statuta). Iz čega možemo vidjeti da statut MKSJ ne obuhvaća zločin agresije (zločin protiv mira).

Opći kazneni zakon Republike Hrvatske koji je bio na snazi za vrijeme rata poznavalo je genocid i više vrsta ratnoga zločina koji se uzajamno razlikuju s obzirom na objekt zaštite. Tadašnje hrvatsko kazneno pravo, za razliku od sadašnjeg na snazi Kaznenog zakonika (NN 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11) nije poznavalo zločin protiv čovječnosti koje se moglo procesuirati pravilnim korištenje postojećih normi međunarodnog prava.² Najvažnija razlika između definiranog ratnog zločina u užem smislu i ratnog zločina u širem smislu poput genocida i zločina protiv čovječnosti je ta da genocid i zločin protiv čovječnosti mogu biti počinjeni i izvan rata (u vrijeme mira).

Genocid

Pojam genocida kao zločina ušao je u međunarodno pravo *Konvencijom o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida* iz 1948. godine. Opis genocida iz te Konvencije prihvatio je i Statut MKSJ, kao i hrvatsko zakonodavstvo.

Sve države članice koje su usvojile i implementirale u svoje nacionalno zakonodavstvo *Konvenciju o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida* preuzele su obvezu da spriječe činjenje genocida i u ratu i u miru, da u svom zakonodavstvu osiguraju kažnjavanje genocida, da genocid ne smatraju političkim kaznenim djelom, da za genocid ne postoji imunitet, da će se za genocid suditi prema mjestu (državi) počinjenja i da će izručiti počinitelja.

Karakteristike genocida kao zločina je potreba postojanja njegove posebne namjere, tzv. *genocidne namjere*, želja da se zločinom fizički uništi neka nacionalna, etnička, vjerska ili druga skupina, ili njen značajan dio, i to baš zato jer se radi o toj određenoj skupini. Počinitelj mora imati svjesnu namjeru koja djeluje u pravcu uništenja grupe, znači, da postoji i svijest o posljedici takvog djela. Nije moguća „naknadna namjera“ nastala nakon počinjenja djela. Populacija koja je podvrgnuta genocidnim radnjama mora biti reprezentativna i relevantna s obzirom na moguće uništenje grupe. Genocid može biti počinjen i nečinjenjem, pa se namjera može odnositi i na nečinjenje. Nepostojanje tzv. genocidne namjera bez obzira na težinu posljedica kaznenog djela poput etničkog čišćenja ili progona po etničkoj, vjerskoj, rasnoj ili kojoj drugoj osnovi kvalificiraju se najčešće pod djelo zločina protiv čovječnosti. Postojanja genocidne namjere utvrđena je radom međunarodnih sudova, a kao jedna od odlučujućih činjenica uzete su u obzir; **a) opće okolnosti zločina, b) sistematičnost postupanja okrivljenika, c) stupanj i opseg počinjenoga nasilja, d) odabir žrtava, e) utjecaj zločina na grupu i ostale relevantne okolnosti.**

Genocidne radnje prema Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida te statutima međunarodnih kaznenih sudova (uključivši i Statut MKSJ) čine; **a) ubijanje pripadnika grupe odabrane za žrtvu zločina, b) prouzročenje ozbiljnih i fizičkih ili psihičkih ozljeda pripadnicima ove grupe, c) nametanje uvjeta života koji dovode do uništenja iste grupe u cijelosti ili dijelom, d) sprječavanje rađanja u spomenutoj grupi e) prisilno premještanje djece iz te grupe.**

Kako je lista genocidnih radnji taksativno nabrojena tako djelo silovanja uz postojanje genocidne namjere ne može se smatrati sastavnim djelom genocida.

Zločin protiv čovječnosti

Zločin protiv čovječnosti uključuje nabrojene radnje koje su poduzete u sklopu širokog i sustavnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva. Kriteriji za dokazivanje *širine i sustavnosti napada* su: broj zločina, obrazac ponašanja, korišteni resursi, broj žrtava, izjave, plan, metode, predvidivost zločina, uloga političkih i vojnih vrhova, vremensko i geografsko određenje, sastav stanovništva, diskriminatorsnost akcija, stanje nakon akcije i dr. Posljedice izvršenog kaznenog djela zločina protiv čovječnosti moraju biti prirodno ili uzrocima vezani uz sam napad dok svijest počinitelja mora obuhvaćati znanje o sudjelovanju u napadu na civile.

² Najvažnija razlika hrvatskog i haškog kaznenog materijalnog prava odnosi se na interpretaciju kategorije zapovjedne odgovornosti, a ne na opise zločina kao takve. (I. Josipović: Ratni zločini; Priručnik za praćenje suđenja ratnih zločina, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, 2007. str.18)

Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području Ruande u predmetu Akayesu definira seksualno nasilje kao "svaki čin seksualne prirode koji je počinjen prema osobi pod utjecajem prisile i nije ograničen samo na fizički nasrtaj (napad) na tijelo druge osobe, već se može raditi o činima koji ne uključuju prodiranje pa čak niti fizički kontakt". Tako je utvrđeno da se radi o seksualnom nasilju u primjeru prisilno razodjevene žene koja je bila prisiljena gimnasticirati pred skupinom ljudi na javnom mjestu.

Razlike u statutima MKSJ i MKS koja nabrajaju popis djela koja čine zločin protiv čovječnosti vidljiva je iz tablice te statut MKS pokazuje proširenje djela koja čine zločin protiv čovječnosti s posebnim osvrtom na djela silovanja i drugih oblika spolnih radnji.

Statut MKSJ	Statut MKS
ubojstvo	ubojstvo
istrebljenje	istrebljenje
porobljavanje	porobljavanje
deportacija	deportacija ili prisilni smještaj
zatočenje	zatočenje ili drugo ozbiljno oduzimanje slobode suprotno međunarodnom pravu
tortura	tortura
silovanje	silovanje, seksualno ropstvo, prisilna prostitucija, prisilna trudnoća, prisilna sterilizacija
progon (diskriminatorni)	progon (diskriminatorni)
	prisilno nestajanje osoba
	zločin apartheida
	drugi nečovječni postupci

Važnost sudovanja MKSJ-u je u donošenju presude osuđenih za silovanja i seksualna porobljavanja bošnjačkih žena u Foči u slučaju Kunarac, Kovač, Vuković. U žalbenom postupku u slučaju Kunarac potvrđena je prvostupanjska presuda te u samoj presudi prepoznato je da silovanje i ostali oblici seksualnog nasilja uvijek sadrže element "nаноšenja teških bolova i patnji", koji je jedan od pravnih elementa kaznenog djela mučenja. Isto tako definicija silovanja pred MKSJ-om isključuje element sile i odupiranja iz definicije. Silovanje je definirano kao "seksualna penetracija počinjena bez pristanka žrtve. Pristanak mora biti dan dobrovoljno, kao rezultat žrtvine slobodne volje, i ocjenjuje se u kontekstu okolnih prilika."

Usklađenost taksativno navedenih različitih pojedinih oblika seksualnog nasilja navedenih u statutu MKS (tzv. Rimskom statutu) s člankom 157.a Zločin protiv čovječnosti kaznenog zakona je na zadovoljavajući način postignuta. Izmjenama i dopunama Kaznenog zakona navedeni su i uvršteni pojedini oblici poput seksualnog ropstva i prisilne prostitucije kao poseban oblik radnje počinjenja koji su prethodno bili izostavljeni, ali ih se prije moglo podvesti pod djela silovanja i porobljavanja te drugih oblika spolnog nasilja. Drugi oblici spolnog nasilja predstavljaju blanketnu normu koju je potrebno tumačiti s obzirom na čl. 7. Statuta MKS koji nabraja sve radnje koje čine obilježja djela zločina protiv čovječnosti. Razlika između seksualnog ropstva i prisilne prostitucije je u elementu postojanja imovinske koristi kod prisilne prostitucije. Počinitelj ili druga osoba mora primiti ili očekivati primitak novčane ili druge koristi u vezi s činima seksualne prirode ili u zamjenu za njih. Pritom nije od značenja da li i osoba koja se prisiljava na prostituciju (to može biti muška i ženska osoba) ostvaruje kakvu imovinsku korist kao ni to da se ta osoba inače bavi pružanjem seksualnih usluga. Iznimno članak 158. Ratni zločin protiv civilnog pučanstva taksativno izričito nabraja sve oblike seksualnog nasilja prema statutu MKS-a.

Ratni zločini

Ratni zločin prema svojoj pravnoj prirodi uključuju kršenja zakona ili običaja ratovanja. Nužna pretpostavka je postojanje oružanog sukoba što je širi pojam od rata. U statutu MKSJ članku 3. definirano je da ratni zločin postoji kada predstavlja dio politike, dio plana ili kada ga se čini masovno ne čineći razliku između međunarodnog i nemeđunarodnog oružanog sukoba. Koncept ratnog zločina blanketne je naravi što znači da kaznena djela kod kojih zakonski opis ne sadržava sve elemente već je kaznenu normu nužno dopuniti normom sadr-

žanom u drugom propisu (u tom se slučaju koriste odredbe haškog i ženevskog prava)³ uz ispunjenje prije navedenog kriterija ozbiljnosti/težine posljedica po zaštićeno dobro, predstavlja ratni zločin.

Bitna razlika između zločina protiv čovječnosti i ratnog zločina je i u tome što zločin protiv čovječnosti nije počinjen u kontekstu izoliranog napada na civilno pučanstvo (izolirani akt nasilja), već u sklopu rasprostranjenog (širokog) ili sustavnog napada. Širok ili sustavni napad mora predstavljati dio politike terora koja je organizirana i sustavna. Time se iz pojma zločina protiv čovječnosti nastojalo isključiti situacije u kojima pojedinci počine teška kaznena djela na vlastitu inicijativu i sukladno vlastitom kriminalnom planu bez upućivanja ili potpore službene politike odnosno neke skupine ili organizacije.

Zakon o zaštiti svjedoka (NN 163/03 i NN 18/11)

Postupke i uvjete za pružanje zaštite i pomoći ugroženim i njima bliskim osobama, koje su izložene ozbiljnijoj opasnosti po život, zdravlje, tjelesnu nepovredivost, slobodu ili imovinu većeg opsega zbog iskazivanja u kaznenim postupcima za kaznena djela počinjena protiv Republike Hrvatske, vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, organiziranog kriminaliteta i za koja se prema zakonu može izreći kazna zatvora od 5 godina ili teža kazna uređuju Zakon o zaštiti svjedoka koji je stupio na snagu u siječnju 2004.godine.

Zakon razlikuje pojmove kao što su ugrožena osoba, bliska osoba i uključena osoba. Ugrožena osoba predstavlja svakog svjedoka ili drugu osobu koja svojevrijem pristane uključiti se u Program zaštite zbog vjerojatnosti ugrožavanja vlastitog života, zdravlja, tjelesne nepovredivosti, slobode ili imovine većeg opsega, poradi važnosti vlastitog saznanja o relevantnim činjenicama za pojedini kazneni postupak. Bliska osoba je član zajedničkog kućanstva ugrožene osobe, kao i druga osoba koju ona označi i zahtijeva njezino uključivanje u Program zaštite, a uključena osoba je svaka s kojom je zaključen ugovor o uključivanju u Program zaštite. Osnovna obveza i preduvjet uključivanja osobe u program zaštite je da će dati potpuni iskaz u točno određenom postupku ili postupcima, ne ispunjavajući obveze automatski prekida program zaštite.

Ugrožene osobe imaju zakonom na raspolaganje mjere zaštite koje obuhvaćaju: tjelesnu i tehničku zaštitu, premještanje, mjere prikrivanja identiteta i vlasništva i promjena identiteta. O vrsti i broju mjera odlučuje i provodi Jedinica za zaštitu svjedoka osim o mjeri promjene identiteta čiji odluku o primjeni donosi Povjerenstvo.

Donošenjem Zakona o zaštiti svjedoka paralelno je formirana Policijska jedinica za zaštitu u okviru Uprave kriminalističke policije, kao i potom Povjerenstvo koje donosi odluke o uključivanju osoba u program i o prestanku programa zaštite svjedoka. O svakom pojedinom uključivanju u Program zaštite odlučuje Povjerenstvo čiji je sastav i način odlučivanja propisan zakonom. Svoju odluku o prijedlogu uključivanja osobe u Program zaštite Povjerenstvo mora nakon razmatranja prijedloga obavijestiti Glavnoga državnog odvjetnika i Jedinicu za zaštitu. Ako je prihvatilo zahtjev, Povjerenstvo će o vlastiti Jedinicu za zaštitu zasklapanje Ugovora s ugroženom osobom. Odjel za zaštitu svjedoka ima vlastitu logistiku, što im omogućava da osim operativnih poslova samostalno obavlja i financijsko-tehničke poslove, što je preduvjet za održivost rada.

Ukupan broj uključenih osoba varira jer neki programi prestaju, novi se otvaraju, a neki traju godinama. Zakon ne predviđa propisan minimum niti maksimum trajanja programa zaštite svjedoka. U postupcima koji se odnose na ratne zločine i organizirani kriminalitet svjedocima se pruža kratkotrajna zaštita koju je odredio sud, a koja istekom sudske zaštite prestaje te svjedoke ostavlja nezaštićene.

Zbog geografskih karakteristika Hrvatske i sukladno sklopljenim međunarodnim ugovorima uspostavljena je suradnja s partnerskim službama u inozemstvu i kao rezultat te suradnje jest relokacija više svjedoka i članova njihovih obitelji u druge zemlje. Također zbog uzajamnost Hrvatska vrši prihvate i svjedoka i članova obitelji iz drugih zemalja na području Hrvatske. Izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti svjedoka olakšana je međunarodna razmjena podataka o iskazima zaštićenih svjedoka jer su njihovi iskazi bili označeni najvišim stupnjom tajnosti oznakom "vrlo tajno" čije otkrivanje najprije morao odobriti ministar pravosuđa što je onemogućava međunarodnu razmjenu podataka u slučaju procesuiranja ratni zločina.

Jedinica za zaštitu također ima zadatak da uključenoj osobi osigura potrebnu psihološku, socijalnu i pravnu pomoć ovisno o pojedinim potrebama. Jedinica za zaštitu će ekonomskom i socijalnom potporom pomagati toj osobi do trenutka njezinog osamostaljenja. Ekonomska i socijalna potpora koja se daje ugroženoj osobi ne smije biti veća od iznosa koji je dovoljan da se pokriju životni troškovi i uključivanje u novu životnu okolinu. Pretpostavka je da su životni troškovi procijenjeni određenom statističkom metodom za koju ne možemo znati da li ti novčani iznosi će zaista zadovoljiti osnovne potrebe ugroženog svjedoka. Program zaštite započinje zaključenjem

3 Na to se odnose; *Ženevska konvencije za zaštitu žrtava međunarodnih oružanih sukoba iz 1949.* s dva dopunska protokola iz 1977. godine (Hrvatska ih je prihvatila sukcesijom), *Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948.* (Hrvatska ga je prihvatila sukcesijom); brojne konvencije o borbenim aktivnostima i zabranama raznih vrsta oružja, posebice *Haška konvencija (IV.) o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907.*, *Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954.* te *Konvencija o neprimjenjivanju zakonske zastarjelosti na ratne zločine i zločine protiv čovječnosti iz 1968.*

ugovora čije je prava i obveze uključene osobe propisuje zakon. Jedna od propisani obveza ugroženog svjedoka je da je obvezan po uključanju u program zaštite postići financijsku samostalnost do isteka ugovora (čl. 38. stv. 3). Samim zakonom nisu propisani nikakvi kriteriji koji bi jasnije ocrtavali na koji način će se smatrati da je ugrožena osoba poduzela sve mjere da postigne financijsku samostalnost pogotovu u slučaju ako ima ograničenost kretanja ili komuniciranja radi vlastite sigurnost ili sigurnost bližnjih osoba uzimajući u obzir i današnju visoku nezaposlenost.

Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela (NN 80/08, 27/11)

Ratifikacijom Europske konvencije o naknadi štete žrtvama kaznenih djela nasilja, 2008. godine te donošenjem Zakona o potvrđivanju Europske konvencije o naknadi štete žrtvama kaznenih djela nasilja, (NN-MU 004/2008.) Hrvatska je preuzela obvezu donošenja materijalnog propisa čija bi svrha bila stvaranje okvira za rješavanje položaja žrtava kaznenih djela nasilja počinjenih s namjerom te uređivanje naknade štete žrtvama od strane države na načelima solidarnosti i pravednosti. Kao postojeći primjer imamo statut Međunarodnog kaznenog suda (članak 79.) koji predviđa Fond u korist žrtava kaznenih djela, a potpisom Rimskog ugovora Hrvatska se obvezala poštivati sve obveze koje proistječu iz tog potpisanog međunarodnog ugovora.

Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela propisuje pravo na ostvarivanje novčane naknade žrtvama kaznenih djela nasilja počinjenih s namjerom, pretpostavke i predviđeni postupak za ostvarivanje prava na naknadu, tijela koja donose odluke i sudjeluju u postupku odlučivanja o pravu na naknadu te se određuju tijela i postupak koji se primjenjuje u prekograničnim slučajevima. Zahtjev za pokretanje postupka podnosi se ministarstvu nadležnom za poslove pravosuđa. Zahtjev se mora podnijeti najkasnije u roku od šest mjeseci od dana kada je počinjeno kazneno djelo koje se navodi u zahtjevu za naknadu ili najkasnije u roku od tri mjeseca od dana kada su prestali postojati razlozi zbog kojih stranka nije bila u mogućnosti podnijeti zahtjev, a najkasnije u roku od tri godine od dana kada je počinjeno kazneno djelo. Isplatom naknade neposrednoj ili posrednoj žrtvi na Republiku Hrvatsku prelaze prava tih žrtava prema počinitelju kaznenog djela do iznosa isplaćene naknade.

Kaznena djela zbog kojih se može ostvariti pravo na naknadu su:

- A) kazneno djelo počinjeno s namjerom uz primjenu sile ili povredom spolnog integriteta,
- B) kazneno djelo dovođenja u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom kojim je prouzročena smrt, teška tjelesna ozljeda ili teško narušenje zdravlja jedne ili više osoba, a propisano je Kaznenim zakonom kao teži oblik temeljnoga kaznenog djela počinjenog s namjerom.

Pravo na naknadu prema ovom Zakonu **ne može** se ostvariti kad je šteta posljedica kaznenih djela protiv sigurnosti prometa te ona vezana uz akt terorizma koji ostvaruju naknadu prema odredbama Zakona o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija (»Narodne novine«, br. 117/03.) Također ovaj zakon neće biti primjenjiv na članove obitelji žrtava ratnih zločina koji će tražiti naknadu štete zbog smrti bliske osobe.

Pravo na ostvarivanje prava na naknadu može se ostvariti već u slučaju ako je kazneno djelo kao takvo evidentirano ili prijavljeno policiji i državnom odvjetništvu, neovisno o tome je li počinitelj kaznenog djela poznat i bez obzira na pokretanje kaznenog postupka. Što znači da se presumpcija nevinosti u kaznenog postupku u ovom slučaju ne primjenjuje. Policija je dužna dati informacije osobama koje imaju pravo na naknadu te izdati potvrdu da je djelo prijavljeno ili evidentirano kao kazneno djelo. Policija, državno odvjetništvo i ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa dužni su osobama koje imaju pravo na naknadu prema ovom Zakonu dati potrebne obrasce za podnošenje zahtjeva i, na njihovo traženje, dati opće upute i informacije o tome kako ispuniti zahtjev i koja je popratna dokumentacija potrebna.

Novčana naknada se odnosi na troškove zbog izgubljene zarade, bolničkog liječenja, pogreba, te, kada je riječ o uzdržavanim članovima, na gubitak uzdržavanja. Odredbe članka 14. Zakona govore koje se sve **okolnosti** uzimaju u obzir pri odlučivanju visine iznosa same naknade, a to su:

- postupanje neposredne žrtve prije, u trenutku počinjenja kaznenog djela i nakon toga,
- doprinos neposredne žrtve nastanku i obujmu štete,
- je li neposredna žrtva i u kojem roku prijavila kazneno djelo nadležnim tijelima, osim ako to nije mogla učiniti iz opravdanih razloga,
- suradnja neposredne žrtve s policijom i nadležnim tijelima kako bi se počinitelj priveo pravdi.

Vidljivo je iz nabrojanih okolnosti koje se uzimaju u obzir da procjena postojanja pojedinih okolnosti će se mjeriti prema posto-

jećoj sudskoj praksi s kojom bi se smanjila razlika u procjenjivanju o slučaju do slučaja. Prostora za manipulaciju ima pogotovo kada je propisano da se naknada može odbiti ili umanjiti kada bi davanje potpune naknade bilo suprotno načelu pravednosti, morala ili javnom poretku.

Između ovlaštenike na naknadu štete zakon razlikuje neposrednu i posrednu žrtvu definirajući neposrednu žrtvu kao osobu koja je pretrpjela teške tjelesne ozljede ili teško narušenje zdravlja kao posljedicu kaznenog djela nasilja, a slučaju smrti neposredne žrtve zakon nabrajajući krug osoba definira posrednu žrtvu⁴.

Naknada za izgublenu zaradu za neposrednu žrtvu bila bi jednokratna najviše do 35.000 kuna, za uzdržavane članove obitelji najviše 70.000 kuna, a pravo na naknadu pogrebnih troškova najviše 5000 kuna.

Odbor za novčanu naknadu žrtvama kaznenih djela je tijelo koje odlučuje o pravo na i visini naknade. Odbor čine predsjednik i četiri člana. Predsjednik i svaki član Odbora ima dva zamjenika. Predsjednik, odnosno zamjenici predsjednika Odbora su suci Vrhovnog suda Republike Hrvatske. Odbor imenuje Vlada Republike Hrvatske. Predsjednik Odbora, njegovi zamjenici, članovi Odbora i njihovi zamjenici imenuju se na vrijeme od četiri godine i mogu biti ponovno imenovani.

ZAKON O KAZNENOM POSTUPU 2008.

- Reforma 2008: odmak od tradicionalnog kontinentalnog uređenja i implementacija mnogobrojnih elemenata anglo-američkih kaznenih postupaka.
- **Nove procesne uloge sudionika kaznenog postupka:**
- **SUD: PASIVIZACIJA SUDA**
- gotovo potpuni odmak od tradicionalnog kontinentalnoeuropskog rješenja koje predviđa njegovu aktivnu ulogu u izvođenju dokaza. Novi Zakon nalaže izvođenje dokaza na raspravi.

1. **Sudska dokazna inicijativa** samo u slučaju članka 419. stavak 1:

*Stranke imaju pravo pozivati svjedoke i vještake te izvoditi dokaze. Vijeće može odlučiti da se izvedu dokazi koji nisu predloženi ili od kojih je predlagatelj odustao **samo ako smatra da ti dokazi upućuju na postojanje razloga isključenja protupravnosti ili krivnje ili na činjenicu o kojoj ovisi odluka o kaznenopravnim sankcijama.***

Nelogičnost ovog članka leži u tome da sud smije samo reagirati u slučaju mogućnosti da na osnovu dokaza mora neopravdano donijeti osuđujuću presudu. Na štetu žrtve ne postoji mogućnost da sud reagira ako postoji mogućnost da na osnovu izvedenih dokaza mora (neopravdano) donijeti oslobađajuću presudu!

2. Razjašnjenje **nejasnoća** u slučaju članka 420 stavak 5 (restriktivnije nego američki uzor):

*Sud može tijekom izravnog, unakrsnog i dodatnog ispitivanja svjedoku i vještaku postaviti pitanja radi razjašnjenja **nejasnoća.***

3. Problem: Raspravni sud još uvijek raspolaže opširnim spisom predmeta, opasnost utjecaja od strane državnog odvjetnika (nije tako u US)

- STRANKE
- Nova bipolarizacija dokaznog postupka zahtijeva veću aktivnost i pripremljenost stranaka.
- DRŽAVNI ODVJETNIK – vodi istražne postupke (ne više istražni sudac)
- BRANITELJ – iako mu je dana također uloga istražitelja (može ispitivati građane), njegove radnje nemaju nikakvu težinu kao dokazi pred sudom. Sv e ovisi o branitelju, novčana strana

Poboljšanja: - sudski spis smanjiti samo na osnovne dokumente (optužnica itd.), braniteljske dokaze dozvoliti na sudu, educirati sve sudionike kako koristiti nove metode u kaznenom postupku

- **Unakrsno ispitivanje** - koji je domaći zakonodavac neobjašnjivo uredio na posebno krut i strog način, atipičan čak i za izvorni model iz kojeg taj institut potječe.

4 Posredna žrtva je bračni, izvanbračni i istospolni partner, dijete, roditelje, posvojenik, posvojitelj, maćeha, očuh, pastinak neposredne žrtve. Posrednu žrtvu također predstavljaju i djed, baka i unuk, ako je jedan od njih neposredna žrtva, u slučaju kad je između njih postojala trajnija zajednica života, a baka i djed su zamjenjivali roditelje.

7. Dokazni postupak: Članak 418.

(1) Dokazivanje obuhvaća sve činjenice za koje sud **i stranke (NOVO!)** smatraju da su važne za pravilno presuđenje.

Članak 420. stavak 2. ZKP/08 uvodi **kontradiktoran** način ispitivanja svjedoka korištenjem pravne tehnike tradicionalno ustrojene u anglo-američkom procesnom sustavu. Tako svjedoka najprije ispituje stranka koja ga je predložila (glavno ispitivanje), zatim protivna stranka (unakrsno ispitivanje), a potom ga opet može ispitati stranka koja ga je pozvala (dodatno ispitivanje).

Novi ZKP/08 ne predviđa (više, mada i ne zabranjuje) slobodno izlaganje svjedoka (no ta metoda se zbog vezane metode, vidi dolje, neće primjenjivati u praksi) na početku ispitivanja u dokaznom postupku te propisuje zabranu postavljanja sugestivnih pitanja pri glavnom ispitivanju, dok pri unakrsnom ispitivanju takva pitanja dopušta.

Prilikom odabira metode kojom se ograničava opseg unakrsnog ispitivanja svjedoka, hrvatski se zakonodavac priklonio **vezanoj metodi** te u članku 420. stavku 3. propisao da stranka suprotna od one koja je pozvala svjedoka na svjedočenje vodi unakrsno ispitivanje svjedoka, pri čemu se njezina pitanja ograničavaju i odnose samo na okolnosti o kojima je svjedok iskazivao tijekom glavnog ispitivanja. (problemi: sputavanje stranaka u provođenju njihovih dok. strategija i "šikaniranje" protustranke).

Njena je glavna prednost da omogućuje strankama kontrolirati redoslijed kojim će dokazivati svoje činjenične navode. Protivna stranka ne može pomrsiti planove svog procesnog protivnika tako da unakrsnim pitanjima protegne dokazivanje na okolnosti koje je njen protivnik namjeravao dokazivati u kasnijem tijeku rasprave — možda putem drugog svjedoka ili čak putem nekog drugog dokaznog sredstva iz odredbe članka 420. stavka 3. koji precizno navodi da se unakrsna pitanja mogu odnositi samo na okolnosti o kojima je svjedok iskazivao pri glavnom ispitivanju, iz čega se argumenta a contrario može zaključiti da napad na **vjerodostojnost** svjedoka nije dopušten ako o vjerodostojnosti svjedoka nije bilo riječi prilikom glavnog ispitivanja.

KAZNENI ZAKON 2013 (SILOVANJE)

Nacrt novog Zakona usvaja novu koncepciju u definiranju kaznenog djela silovanja. Prva je važna promjena da se više ne traži uporaba "sile ili prijetnje" počinitelja, već je biće ovog kaznenog djela ispunjeno svakim **nedobrovoljnim** spolnim odnosom ili s njim izjednačenom spolnom radnjom.

Druga je važna promjena da se za potrebe dokazivanja smatra da nema pristanka ako je spolni odnošaj ili s njime izjednačena spolna radnja izvršena uz uporabu sile ili prijetnje; uz uporabu prijevare, lukavstva ili himbe; uz zlouporabu položaja prema osobi koja se prema počinitelju nalazi u odnosu zavisnosti; iskorištavanjem stanja osobe zbog kojeg ona nije bila sposobna donijeti odluku ili izraziti svoje odbijanje/pristanak; nad osobom kojoj je protupravno oduzeta sloboda. Nepostojanje pristanka u tim slučajevima je oboriva presumpcija. Dakle na žrtvi je dokazati da je postojala neka od ovdje navedenih okolnosti i onda će se, ako počinitelj ne uspije dokazati suprotno, smatrati da žrtva nije dala pristanak na spolni odnos ili s njime izjednačenu radnju.

IZ SMJERNICA VLADE: POBOLJŠANJE KAZNENOPRAVNOG POLOŽAJA ŽRTVE

Članak 202. stavak 10. novog Zakona o kaznenom postupku definira žrtvu kao osobu koja zbog počinjenja kaznenog djela trpi fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih prava i sloboda. U međunarodnim dokumentima i stranim zakonodavstvima sve se veća pažnja posvećuje zaštiti žrtve u kaznenom postupku, ali i u materijalnom kaznenom pravu. Novi Zakon o kaznenom postupku u tom je smislu napravio značajan iskorak koji valja slijediti i u Kaznenom zakonu.

Slijedom toga treba razmotriti poboljšanje položaja žrtve u okviru materijalnog kaznenog prava, i to, primjerice, olakšavanjem ostvarivanja imovinskopravnog zahtjeva, predviđanjem privilegiranih oblika kaznenih djela u slučaju da ga čini žrtva pod određenim okolnostima, uključivanjem vrednovanja odnosa počinitelja prema žrtvi pri odmjerenju kazne, kao i pri određivanju posebnih obveza u uvjetnoj osudi i uvjetnom otpustu i dr.

Zbog važnosti osiguranja tajnosti postupka u svim slučajevima u kojima je riječ o djeci i/ili maloljetnim osobama, dosadašnje zakonsko rješenje iz članka 305. stavka 2., kojim se osigurava tajnost postupka i zaštita identiteta isključivo maloljetne osobe protiv koje se vodi kazneni postupak, ne osigurava potpunu zaštitu i potrebno ga je nadopuniti kako bi se osigurala zaštita djece i maloljetnih osoba koje su žrtve kaznenog djela ili se javljaju kao svjedoci u sudskim postupcima.

Analiza Zakona o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata

Predložena promjena **članka 8.** stavka 1. Zakona usklađena je sa definicijom mučenja i drugih oblika okrutnog, nečovječnog i po-

nižavajućeg postupanja prema UN Konvenciju protiv mučenja i drugih oblika okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja, te se predlaže da se navedeni članak mijenja i glasi:

Civilni invalid rata (u daljnjem tekstu: civilni invalid) je osoba kojoj je organizam oštećen za najmanje 20% zbog rane, povrede ili ozljede koju je dobila:

1. zlostavljanjem, odnosno lišenjem slobode od strane terorista ili pripadnika Jugoslavenske narodne armije od 17. kolovoza 1990;
2. u svezi s ratnim događajima (bombardiranje, eksplozija ratnog materijala, zalutali metak i sl.);
3. od eksplozije zaostalog ratnog materijala nakon završetka ratnih operacija;
4. u svezi s diverzantskim, odnosno terorističkim akcijama kojima se ugrožava sigurnost ili ustavni poredak Republike Hrvatske;
5. zlostavljanjem odnosno lišenjem slobode od strane okupatora ili njegovih pomagača za vrijeme drugog svjetskog rata.

Civilni invalid je i osoba kojoj je organizam oštećen za najmanje 60% zbog bolesti a bolest je, pogoršanje bolesti, odnosno pojava bolesti neposredna posljedica zlostavljanja odnosno lišenja slobode od strane terorista ili pripadnika Jugoslavenske narodne armije od 17. kolovoza 1990.

Civilni invalid koji po osnovi bolesti stekne i koristi prava po ovom Zakonu najmanje pet godina zadržava svojstvo civilnog invalida ako mu se oštećenje organizma smanji ispod 60%, ali ne niže od 20%.

mijenja i glasi:

“U smislu ovog zakona civilna žrtva rata je osoba kod koje je tijekom rata ili neposredne ratne opasnosti, uslijed ranjavanja ili nekog drugog oblika ratnog mučenja nastupilo oštećenje organizma, što uključuje mentalno oštećenje ili značajno narušavanje zdravlja ili nestanak ili pogibiju te osobe.

Sukladno stavku 1. ovog članka status civilne žrtve rata priznaje se: 1) osobi kod koje je nastupilo oštećenje organizma od najmanje 60% ili značajno narušavanje zdravlja uslijed mučenja, nehumanog i ponižavajućeg postupanja, nezakonitog kažnjavanja, protupravnog lišavanja slobode, zatvor, koncentracijski logor, internacija, prinudni rad tijekom ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti,

- 2) osobi kod koje je nastupilo oštećenje organizma od najmanje 60% u svezi s ratnim događajima (bombardiranje, ulične borbe, eksplozija ratnog materijala, zalutali metak i sl.),
- 3) osobi kod koje je nastupilo oštećenje organizma od najmanje 60% od eksplozije zaostalog ratnog materijala nakon završetka rata,
- 4) osobi kod koje je nastupilo oštećenje organizma od najmanje 60% u svezi s diverzantskim, terorističkim akcijama kojima se ugrožava sigurnost i ustavni poredak Republike Hrvatske
- 5) članovima obitelji nestale osobe, ako je nestala osoba bila civil odnosno nije bila pripadnik oružanih snaga,
- 6) članovima obitelji osobe koja je poginula u svezi sa ratnim događajima (bombardiranje, ulične borbe, eksplozija ratnog materijala, zalutali metak i sl.).

Posebnom kategorijom civilnih žrtava rata smatraju se osobe koje su preživjele seksualno zlostavljanje i silovanje.

Priznaje se status civilne žrtve rata osobama kod kojih je došlo do naknadnog oštećenja organizma – ispoljene i pogoršane bolesti, dugog razdoblja inkubacije, gubitak ekstremiteta i vida oba oka zbog pogoršanja općeg zdravstvenog stanja, mentalnog oštećenja i drugih oštećenja organizma, a nastalih zbog okolnosti iz st. 1. i

2. ovog članka.

2. U tekstu Zakona, riječi „oštećenje organizma“, u različitom padežu, zamjenjuju se riječima „oštećenje organizma, što uključuje i mentalno oštećenje“, u odgovarajućem padežu, a riječ „invalid“ u različitom padežu, zamjenjuje se riječima „civilna žrtva rata“, u odgovarajućem padežu

3. Umjesto postojećeg **članka 75.** „Zahtjev za priznavanje svojstva ratnog vojnog invalida, mirnodopskog vojnog invalida odnosno civilnog invalida po osnovi oštećenja organizma nastalog zbog bolesti dobivene, odnosno pogoršane ili ispoljene pod okolnostima iz članka 5., stavka 1., točke 1., članka 7., stavka 1. i članka 8., stavka 2. ovoga Zakona može se podnijeti nakon prestanka sudjelovanja u obrani Republike Hrvatske, otpuštanja iz oružanih snaga, odnosno prestanka neprijateljstva, a najkasnije u roku od pet godina od dana prestanka sudjelovanja u obrani Republike Hrvatske, otpuštanja iz oružanih snaga, odnosno prestanka neprijateljstva.

Zahtjev za priznavanje prava na obiteljsku invalidninu po osnovi osobe koja je od bolesti dobivene, odnosno pogoršane ili ispoljene

pod okolnostima iz članka 5., stavka 1,

točke 1., članka 7., stavka 1. i članka 8, stavka 2. ovoga Zakona umrla u roku od godinu dana po prestanku sudjelovanja u obrani Republike Hrvatske, po otpuštanju iz oružanih snaga, odnosno po prestanku neprijateljstava, **može se podnijeti u roku od pet godina od dana smrti te osobe, a najkasnije u roku od pet godina od dana kad je ta osoba prestala sudjelovati u obrani Republike Hrvatske, ili otpuštena iz oružanih snaga, odnosno od dana prestanka neprijateljstava.**

Pod prestankom sudjelovanja u obrani Republike Hrvatske podrazumijeva se prestanak neprijateljstava, odnosno otpuštenje iz oružanih snaga Republike Hrvatske, ako je oboljela osoba otpuštena iz oružanih snaga prije prestanka neprijateljstava.

Pod otpuštanjem iz oružanih snaga podrazumijeva se prekidanje obveze služenja vojnog roka, otpuštanje vojnika nakon odsluženja vojnog roka ili zbog nesposobnosti za vojnu službu i otpuštanje vojnih obveznika s vojnih vježbi u jedinicama ili ustanovama oružanih snaga u smislu propisa o vojnoj obvezi, te otpuštanje sa školovanja kadeta vojnih škola.

predlaže se da članak 75. glasi:

Zahtjevi za priznavanje prava po ovom zakonu podnose se nakon stupanja na snagu ovog zakona.

Zahtjevi za priznavanje prava po ovom zakonu po osnovu rane, povrede, ozljede, bolesti, odnosno smrti, nastale nakon stupanja na snagu ovog zakona podnose se nakon nastupanja tih uvjeta.

Osobe kojima u postupku revizije po propisima o vojnim invalidima prestane pravo priznato po tim propisima mogu podnijeti zahtjev za priznavanje prava po ovom zakonu.

Završne preporuke ovog Prijedloga, uključuju i potrebu:

- ❖ Inicirati donošenje odgovarajućeg zakona kojim će se na jednak način riješiti status žrtava mučenja i drugih oblika okrutnog i nečovječnog postupanja u Republici Hrvatskoj
- ❖ Formirati tijelo (odbor/povjerenstvo) koje treba planirati sveobuhvatnu strategiju, vrši koordinaciju na svim nivoima; što uključuje operativne mjere za:
 - Intenziviranje upućivanja na ocjenu za status civilnih žrtava rata, žena preživjelih ratnog silovanja
 - Izrada stručne upute za ocjenu psiholoških, ginekoloških i općih medicinskih posljedica ratnog silovanja, koje bi se koristilo na tijelima vještačenja za utvrđivanje statusa civilnih žrtava rata i ocjenu radne sposobnosti žena preživjelih ratnih silovanja
 - Ostvarivanje prava na prednost pri zapošljavanju žena preživjelih ratnog silovanja, kao civilnih žrtava rata
 - Prekvalifikaciju, dokvalifikaciju i školovanje žena i djevojaka, preživjelih ratnog silovanja
 - Pomoć u školovanju njihove djece
 - Pomoć u rješavanju stambenih pitanja
 - Stalna pravna i psihološka pomoć svjedokinjama i svjedocima kaznenih djela koja uključuje i preživjele ratna silovanja
 - Formiranje inicijalnog Fonda za preživjele ratnog silovanja iz kojeg će se financirati rješavanje ovih pitanja prema utvrđenim kriterijima
- ❖ Provoditi proces reforme vodećih institucija i službi socijalne zaštite

Makedonija

Izveštaj sa radnog konsultativnog sastanka o Ženskom sudu, Skopje. 7. jun 2012.

Broj učesnica: 24 iz 9 gradova. Po odluci organizatorke na konsultacije su pozvane i žene koje nisu učestvovala u procesu rada na organizovanju ŽS, što se pokazalo jako korisno jer su sve veoma zainteresovane da se aktivno uključe.

Organizatorke: SOŽM

Voditeljica: Staša uz veliku podršku Nune i ostalih

U radu smo se dosta pridržavale programa, ali uvek kad je bilo potrebno zadržavale smo se na pitanjima bitnim za kontekst Makedonije.

Dokumentarni film o dosadašnjem toku rada ŽS, učesnice su ocenile na sledeći način:

„Film mi je približio koncept ŽS, iako mi nije bio posve nov. Bila sam urednica jedne knjige, koju je izdala Mirovna akcija iz Prilepa, pod nazivom: „Ženske priče za 2001. godinu. Mislim da je ideja slična – da se prizna status žrtve i da progovore žene koje su prošle 2001. godinu u kriznim područjima Makedonije. Izdavač je iz Prilepa, ali su priče iz Tetova, Kumanova itd, gde je bio konflikt“ (Irena).

„Prilično mi je jasna ideja i film je bio veoma inspirativan“.

Žene su govorile o aktuelnim problemima koja potresaju Makedoniju:

U Makedoniji preovladava negativni mir (negativni mir=odsustvo oružanog sukoba ili rata, ali prisustvo tenzija, nasilja, siromaštva, nepravdi...): žene su govorile o višestrukim tenzijama (etničkim, političkim, ekonomskim...), kao i o klimi straha, nepoverenja, cenzure, autocenzure...

„Stalno smo u iskušenju da govorimo o miru, o tome da li u Makedoniji ima mira i da li svi ljudi žive u miru, sada kada nemamo oružani konflikt. Rad sa našim ciljnim grupama pokazuje da postoji rodno i strukturno nasilje, koje doprinosi da neki ljudi ne žive u miru, iako u Makedoniji nema rata niti vojnog konflikta“.

„Nije razlog samo rodno i strukturno nasilje, već i siromaštvo, koje se ne prepoznaje kao uzrok nasilja“.

„Ono što se u novije vreme prepoznaje, jeste političko nasilje, koje donosi strah. Ono nije novo. Bilo je toga i ranije, ali se sada prepoznaje i o njemu se sve više govori“ (Savka)

„Politička situacija u Makedoniji je loša, jer političke partije koje dolaze na vlast, na neki način seju strah. Imamo i nasilje nad medijima. Medijske kuće se zatvaraju. Dve od njih (A2 i Alfa) dobijaju pretnje jer tobož ne prikazuju drugi materijal i bave se samo političkim temama. Strah je toliko jak da naprimer, u Tetovu, gde postoje dve albanske partije, čak ni porodice ne govore međusobno (sestra sa sestrom, brat sa sestrom) jer pripadaju različitim partijama. Mi, nevladine organizacije smo na marginama. Ako se ne orijentišemo na neku od partija, ostajemo na ledini i nemamo ni od koga finansijsku podršku“

„Htela bih da govorim i o strahu među aktivistkinjama civilnog društva koji deluje u obliku autocenzure iako je poznato koja je naša misija i koji su naši ciljevi. Čini se da iako postoji između 11000 registrovanih organizacija, nedostaje pravog građanskog aktivizma. Dakle, usmerila bih pitanje na to kako prevazići tu autocenzuru i otvoriti put širokom građanskom aktivizmu“.

„Nadovezala bih se na predhodnicu, koja je upotrebila ključnu reč „cenzura“. Mislim da je cenzura suptilnija forma nasilja, koja se ispoljava u neslobodi kada je u pitanju javni govor. Cenzura čini da se u stvaralaštvu, naročito u istraživačkom radu (spadam u taj sektor) naučne i stručne asocijacije uzdržavaju od istraživanja u nekim oblastima, kako neke stvari ne bi izašle na površinu, a oni morali da se tome suprotstave i ugroze svoje pozicije. To se prilično odražava na kvalitet rada, života i stvaralaštva“

Kroz razgovor je bilo očigledno da je jedan od zajedničkih imenitelja u država iz kojih dolazimo (BiH, Makedonija, Srbija) da tzv. procesi standardizacije (ispunjavanje i međunarodnih i evropskih standarda kao pragmatična politika 'normativnog optimizma', 'štancovanja' zakona, pukog formalizma) ne dovodi do uspostavljanju vladavine prava, kulture odgovornosti, građanskih sloboda, medijskih sloboda, kašnivosti zločina i ljudskih prava, ženskih ljudskih prava niti promene vrednosnog sistema.

Učesnice nisu ostale samo na opisivanju stanja, iznošenju kritika nego su stalno nudile i male alternativne predloge:

Građanski aktivizam: Dobar deo učesnica su se založile za: „građanski aktivizam“, tačnije koliko građanski aktivizam, ne samo NVO, već i građanske organizacije doprinose da se mobilise što više građana kako bi se prevazišao taj strah“.

„Iako ste isticali strah, mislim da se ipak glas građana čuje. Postoje organizacije koje kada je to potrebno govore ono što smatraju da nije dobro u našem društvu i što predstavlja kršenje ljudskih prava. Uostalom, svako ko se prihvatio građanskog aktivizma mora da računa i sa rizicima koji bi mogli nastupiti. Kada neko ima strah, moj savet je da uopšte ne treba da se bavi tim poslom, osobito danas i kod nas. I kao što je prisutna politička presija, postoji i religijski nacionalizam koji je sve jači. Mislim da je ovo dobar trenutak da se organizujemo protiv toga“.

Propagandna nacionalistička represija nad reproduktivnim pravima, posebno protiv abortusa...

„Suočeni smo sa agresivnom medijskom kampanjom protiv abortusa. Posle takve kampanje, nije nemoguće da nam serviraju i zakon protiv abortusa. Kampanju vodi Vlada i na spotovima koji se vrte po televiziji tako i piše: Vlada R. Makedonije. Kampanja je najpre počela iz senke i bila je podržana od neke američke protestanske organizacije. Vlada se na to nadovezala suptilnijim sredstvima – tvrdnjom o štetnosti abortusa, što je praktično anti-abortus kampanja. U Makedoniji postoji i kampanja za porast nataliteta, koja se zove: „Svako treba da ima treće dete“ (Dragana)

„Zakon je bio već gotov u formi nacarta, kada je počela kampanja protiv abortusa“

Preventivno delovati, iskoristiti sve institucionalne prostore, pokrenuti kampanju: predlog akcija protiv pomenute kampanje

„Zakon bi možda i prošao Parlament, ali sumnjam da bi prošao i na Ustavnom sudu, jer bi se time ugrozilo pravo na izbor, koje je jedno od osnovnih prava prema Ustavu R. Makedonije. Naravno, treba pratiti kako će se stvari razvijati“ (Dragana)

„NVO koje se bave ljudskim pravima bi mogle takođe da se osvrnu na „pravo na izbor“ i ugrožavanje tog prava“ (Savka)

Privatizacija – ograničavanje i ukidanje radnih prava žena – neophodno je da se ženske grupe bave ovim pitanjem...

„Kao predstavnica sindikata, znam te probleme, ali ne zna i celokupna javnost. Kod nas je vrlo izražen mobing – psihičko maltretiranje žena radnica. Poslodavci uvek koriste izjave koje radnice moraju da potpišu, a koje im ne daju na uvid. Kada odluče da otpuste neku radnicu/ka, naknadno popune tu izjavu i upišu da taj/ta samovoljno odlazi iz ličnih razloga. Ja bih mogla da dam doprinos u vezi sa položajem radnica u tranziciji“ (Janka Sveti Nikola)

„Slažem se da se govori i o mobingu, ali su radna prava žena nešto sasvim drugo. Javna je tajna da su radnice u privatnom sektoru izložene eksploataciji. Mobing je nov samo po nazivu, koji je nedavno pripisan toj pojavi. Mobinga je međutim bilo oduvek i u onom drugom sistemu. Jedino se drugačije zvalo i sudski je bilo drugačije tretirano, putem sudova udruženg rada. Sada je samo u novoj formi, kao i porodično nasilje. I o njemu se sada govori da ga ima, a znamo da ga je bilo i ranije, ali ga nismo pominjali. Mislim da je dobro to što sada stvari vidimo i prepoznajemo u toj novoj formi. Dakle neka bude jedna tema: položaj žena u privatnom sektoru u procesu tranzicije društvenog u privatni kapital“ (Savka).

„Mobing je novija pojava. Mi imamo mnogo veći problem, a to je položaj žena radnica. Ima mobinga, ali da govorimo najpre o tekstilnim radnicama koje rade za 5000 denara, što je krajnja eksploatacija. One šiju za NATO i nemačku vojsku. Sem toga, kod nas se potpisuju i blanko ostavke uz ugovore o radu“ (Dragana).

„Ima i visoko obrazovanih koji rade za 12000-13000 denara. Poslodavci iskorišćavaju njihov intelektualni rad“.

Predlog da se oformi radna grupa koja će se baviti radnim pravima žena

- Treba imati radnu grupu, koja će obuhvatiti sve te slojeve (radnice, domaćice itd.).
- Treba zahtevati da poslodavci ne smeju da daju takve izjave radnicima/ama.
- Radna grupa bi trebalo da se pozabavi pitanjem zašto i ko dopušta poslodavcima da tako postupaju i da predloži načine da se to spreči. Grupa bi trebalo da se bavi i vrstama ekonomskih nepravdi. Grupu će organizovati **Janka Jovanova**, a priključiće se i Irena i ostale do kraja 2012. godine.

Nesolidarnost među organizacijama civilnog društva proizvodi strah, patrijarhalno nadmetanje, jača moć političkih i ekonomskih elita, a odgovor na to mora da bude politika solidarnosti i uzajamna podrška mira biti kamen temelja svih aktivnosti...

„Lično mislim da je solidarnost u civilnom sektoru danas u Makedoniji na najnižem nivou. To je omogućilo da vladaju „mračne snage“ upravo u ovom vrlo kompleksnom trenutku. Ima 11000 registrovanih NVO koje su dopustile da opstane taj strah, jer nedostaje solidarnosti među njima. Ja bih ovo uvrstila u sve teme, u sve sektore, ali mogla bi biti i posebna tema. Treba utvrditi razloge koje su doveli do odsustva solidarnosti. Treba pripremiti materijal u kom bi se razmotrili ti razlozi i ponudili predlozi za prevazilaženje takvog stanja. Sebe predlažem u grupu koja bi se zvala: „Principi i vrednosti koje negujemo u radu“ (Savka).

Rodna analiza svih pitanja - oformiti grupu koja će se baviti militarizacijom...

„Smatram da treba formirati i radnu grupu koja će se baviti i militarizacijom Makedonije. To je pitanje kojim se niko ne bavi i o kom ljudi nemaju stav ili ne znaju šta se događa. Mislim da je to itekako povezano sa mirom i bezbednošću, kao i sa klimom zastrašivanja. Treba videti šta radi naša vojska u Avganistanu i zašto je tamo, ako znamo da se time krši Ustav Makedonije. Mi o tome ne znamo ništa. Naišla sam na neko istraživanje koje ukazuje na to da prema izdvajanjima iz BDP-a za vojsku, Makedonija je u klasi militarističkih zemalja. U tako maloj zemlji imati toliki militaristički aparat je itekako feminističko pitanje i ako govorimo o Ženskom sudu, po meni, jedno je od veoma važnih tema za taj Sud. Ukoliko se formira radna grupa koju predlažem, ja bih se pridružila, a izuzela iz prve grupe“ (Dragana).

„To bi bila grupa, pod nazivom „Militarizacija“, a bavila bi se i proizvodnjom straha, kao direktnog rezultata militarizacije. ŽuC će poslati materijale o tome“ (Nuna).

„Tema je veoma važna, ali je malo ko razume, a naročito ne feministkinje u Makedoniji. Ja sam deo jedne neformalne grupe koja traži povlačenje naše vojske iz Avganistana i koja je protiv NATOa. Pre nego je nastao problem oko imena, prilikom najavljenog prijema u NATO, podrška ulasku u ovaj vojni savez je bila iznad 90%. Na našim protestima bi bilo jedva 20-30 ljudi. Meni je to veoma važno i zainteresovana sam za pitanje učešća makedonske vojske u Avganistanu i Iraku i ulazak u NATO, pa sam spremna da se povučem iz prve grupe i uđem u ovu, ukoliko je formiramo“ (Irena).

Podsticati kulturu svih vidova odgovornosti – javno-društvene, aktivističko/feminsitičke, akademske...

„Htela bih da kažem da za situaciju u Makedoniji većina ljudi ne oseća bilo kakvu odgovornost. Malo ljudi se time bavi, bilo iz sfere politike ili nevladinog sektora. Svi gledaju samo svoj interes i ne postoji društveni interes da se nešto promeni. Meni je važna i akademska populacija, koja je po mnogo čemu, izvanredna, ali koja ništa ne čini na tom planu. Drugim rečima, ne postoji ono što se zove društvena odgovornost“ (Savka).

U skladu sa feminističkom etikom odgovornosti („polaganjem računa jedna drugoj“), u nastavku smo razgovarale o aktivnostima koje su predložile, dogovorile i preuzele učesnice seminara o Ženskom sudu održanom novembra 2012. godine u Velesu. Naprimer, tu su aktivnosti na prevazilaženju međuetničkih tenzija, prekidu komunikacije između dve etničke zajednice u Makedoniji, posećivanje mesta zločina i još puno toga, a o tome su žene kazale:

Etničke tenzije proizvode i kontrolišu elite na vlasti koje sve etnifikuju; projektizacija interetničkih pitanja ne doprinosi smanjenju tenzija...umesto toga treba raditi „odozdo“, direktno sa zajednicama, u zajednici, ne smeju se zatvarati oči pred realnim etničkim problemima, razgovarati otvoreno o njima...

„Nisam to predložila jer je to previše eksploatisana tema i to zbog nećijih interesa. Osim toga, smatram da su tenzije etničkog karaktera preuveličane i to sa određenom intencijom. Znamo da postoje potpuno mešovite sredine, gde ljudi nemaju nikakve probleme. Primer za to je Debar. Ljudi tamo nisu nepoverljivi jedni prema drugima niti osećaju neku mržnju. Mislim da se ta tenzija u Makedoniji potstiče sa određenom namerom i ciljem, a da ljudi u svakodnevnom životu to ne osećaju. Ja sam za to da se govori o različitosti, da se bolje upoznamo jer malo znamo jedni o drugima (ja kao Makedonka ne znam ništa o albanskoj istoriji i o istoriji drugih etniciteta u Makedoniji i vice versa). Trebalo bi od najmanjih nogu da učimo o drugima sa kojima zajedno živimo. Stalno se govori o suživotu i o multikulturi u Makedoniji, ali se malo na tome radi. Ipak nisam ni za to da se stalno govori o etničkim tenzijama i da se svi samo time bave, pogotovo ako znamo da se u vrhu vlasti podgrevaju te strasti i podstiče verski i etnički nacionalizam. Treba znati i da veliki broj organizacija aplicira baš sa tim projektima i za njih uvek dobija novac. Meni to postaje degutantno i deplasirano. Ako mi iz različitih etničkih zajednica ne možemo naći zajednički jezik, niko nam drugi ne može pomoći. Oni koji pričaju o tim tenzijama, u suštini podgrevaju te tenzije. Mislim da o tome treba razgovarati, ali nisam za formiranje nekih radnih grupa“ (učesnica).

„Makedonija je nešto drugačiji primer. Trenutno su danas etničke tenzije strogo kontrolisane od strane političkih partija tako što je unapred poznato gde, kada i zašto će se događati. Tako na primer, ako se pobiju dva đaka (Albanac i Makedonac) svi mediji će govoriti o etnički zasnovanom masilju, ali kada se pobiju pet dečaka i jedna devojčica iz iste zajednice, to nikoga neće zanimati. Tačno je da danas 99% ljudi u Makedoniji ne žele rat. Poznato je i da nikada većina ni u jednoj državi nije htela rat. To želi manjina. Mislim da je dobro ono što smo učinili zajedno u knjizi svedočanstava žena u konfliktnim područjima. Kada smo je promovisale u raznim delovima Makedonije, dolazile su žene koje su prošle kroz taj konflikt. Ja sam bila u Skoplju i nisam puno osetila, ali one su imale potrebu da se suoče sa prošlošću i da o tome govore. To je po meni dobar način da se takvi sukobi preveniraju u budućnosti. Sedeli su zajedno ljudi iz obe zajednice i razgovarali o tome da li postoji nešto što ih spaja, a to je ljudska ranjivost. Niko ne želi da izgubi nekog svog. Ako bi se formirala takva radna grupa, možda bi se dogodilo suočavanje s prošlošću onih koji su bili žrtve ili se osećaju kao žrtve (nisu nužno morali da izgube nekog svog), kroz slušanje jednih i drugih i pronalaženje zajedničkih tački stradanja. Mi ostali bi mogli da naučimo šta znači rat i ratni konflikt. Ako se formira radna grupa, mislim da bi bilo moguće organizovati takav razgovor“ (Irena).

„Istina je da među običnim ljudima postoji duga tradicija suživota, dobrosusedskih odnosa, prijateljstva, međusobnih posećivanja itd. I to je naravno lepo. Čudno je međutim, što se svakih desetak godina dogodi neki slučaj nasilja, kada država represivno deluje prema albanskoj zajednici. Sećam se na primer da je Antonije Miloševski tražio gasne komore po gradu. Najnoviji primer je Smilkovsko jezero, kada su svi Albanci bili okrivljeni, iako nije poznato šta se tačno desilo. Smatram da kada je neko kriv, treba da odgovara, ali ne i da se kolektivno optužuju svi Albanci. Zbilja je čudno zašto se to dešava svakih desetak godina. Pitam se da li se ljudi ponašaju dvojako: pričaju jedno, a rade drugo. Imam 60 godina i profesorka sam. Radim sa decom i iznenađena sam. Ponovo se izgovaraju iste reči: „Smrt Šiptarima“ i sl. Možda se o tome razgovara po kancelarijama, umivenim jezikom, umesto da se sluša ono što ljudi pričaju napolju. Ja slušam ljude, slušam tu decu i vidim da se to ponavlja. Zvala sam tu decu nedavno da pređemo most. Nisu to hteli. Svugde mostovi spajaju ljude, a može se dogoditi da Kameni most nas potpuno odvoji“ (Lirija).

„To je sasvim tačno. Problem koji je stvoren se ipak odnosi na manjinu, ali se postavlja pitanje šta mi kao većina činimo da se to spreči. Ako se priključujemo toj manjini, snosimo odgovornost za posledice. Kada smo 2001. godine razgovarale, pravile okrugle stolove i stajale na Trgu, to je doprinelo donošenju Ohridskog okvirnog sporazuma. Šta smo uradile posle toga, u proteklih desetak, jedanaest godina – zastale smo. Juče sam videla kako su nalepili na neke automobile u Taftalidžu „Smrt Kavurčićima“. Mi smo svedoci toga, ali kao da se ne odnosi na nas. Ako se mi koji smo većina ne dogovorimo i ne preduzmemo nešto, neke konkretne korake (ne moramo stajati na Trgu), nema pomoći. Moramo da se

prikupimo, da nametnemo naš stav toj manjini i da im kažemo: „Stop. Nemate s kim to da radite“ (Savka).

Treba uraditi rodnu/feminističku analizu primene Ohridskog okvirnog mirovnog sporazuma (od 2001. do 2012.)

„Hoću da kažem nešto o Ohridskom okvirnom sporazumu, koji postoji gotovo 11 godina. Mislim da mi kao ženske organizacije nemamo izgrađeno mišljenje o tom sporazumu. To je tema o kojoj treba da razgovaramo. U više od 10 godina je napravljeno bezbroj mirovnih projekata. Postavlja se pitanje kako je moguće da posle toliko vremena i tolikog broja projekata, stvari i dalje nisu dobre. Možda zato što je Ohridski okvirni sporazum, zapravo dogovor koji obavezuje samo institucije. To treba istaći i o tome razgovarati“ (Dragana).

„Istina je da je hiljada projekata sprovedeno u okviru Ohridskog sporazuma, ali su to bili uglavnom projekti iz raznih kancelarija i bez stvarnog aktivističkog rada. To je ono što fali, kao i solidarnost“ (učesnica).

Razgovarale smo i o nazivu Suda, slažu se i nemaju problem da se zove Ženski sud za bivšu Jugoslaviju.

Obaveze – skinuto sa flip-čarta:

- **Reproduktivna prava - radna grupa za kampanju:** septembar 2012. (Dragana, Irena, Vranija, Neda, Jelica), baviće se pitanjima: nacionalizam izvor nepravde i povrede, reproduktivna prava
- **Radna grupa - ekonomsko nasilje:** privatizacija, radna prava, zaposlenje/nezaposlenost, makroekonomske politike, šta se događa? Kako? Feministička analiza, žene uposlenice (Janka J., Mileva)
- **Zbornici Žena u crnom-edukacija:** etika brige (zbornik sa svim pitanjima za diskusiju) – analiza političke ekonomije iz feminističke perspektive – ŽuC će dostaviti ovu brošuru/zbornik radova u septembru, takođe će blagovremeno, najverovatnije do kraja 2012. godine dostavljati i ostale brošure koje radi (genocid-krivični-pravni, politički, etički, itd. aspekti; feministička etika odgovornosti, seksualni zločini u ratu, feministički pristup pravu i pravедnosti;
- **Razvijati i poštovati principe feminističkog rada:** ravnoteža – jednaka vrednost formalnog i neformalnog znanja, aktivizam i akademizma: vrednovanje iskustva na terenu i teorijskih znanja, deljivost znanja...
- **Odgovornost, saradnja, solidarnost** (vrijednost koja se njeguje i održava prožima sve što radimo), znanje je zajedničko dobro (socijalni kapital) za sve nas, gradimo model deljivosti, oduška osjećanjima, ali i negovanje principa – feminističke grupe nisu terapeutska zajednica politika pravde i pravédnosti. Savka zadužena za stalno podsticanje principa i vrijednosti i njegovanje i održavanje u toku rada/radne grupe aktivnosti!
- **Radna grupa – militarizacija:** zastrašivanje, proizvodnja straha (Dragana); Žuc daje iskustva, analize, materijale, kad dođu Irena i Dragana sve ćemo zajedno pregledati!
- **Razvijati stalno prostor za debate, zajedničku feminsitičku refleksiju:** diskusija – ka unutrašnjoj demilitarizaciji;
- Radna grupa za analizu okvirni dogovor – Ohrid, 2001/2012.

Kratak popis kampanja, radnih grupa:

Kampanja: Reproductivna prava, etničke tenzije, zastrašivanje, bezbednost (militarizacija)

Prijavile se: Dragana, Irena, Uranija, Neda, Jelica

Nacionalizam (klasni/rodni/militaristički aspekt), etničko nasilje/vidovi nepravde...

(Zapisala na flip čartu: Nuna, 06.06.2012. – Skopje)

Dogovoreno je da dve aktivistkinje (Irena i Dragana) dođu u Beograd od 9. jula do 12. jula, da budu gošće ŽuC-a, u Beogradu i zatim idu na komemoraciju genocida u Srebrenicu/Potočare.

Žene u crnom su pripremile za prijateljice iz Makedonije *Čitanke* - pripremni materijali za proširivanje teorijsko-aktivističkog znanja o određenim temama koje su voditeljke radnih grupa za Makedoniju odabrale na pomenutom Radnom konsultativnom sastanku za rad na terenu u narednom periodu: **1.** Antimilitarizam i žene – izbor tekstova iz izdanja *Žena u crnom* (150 str.); **2.** Reproductivna prava – zbornik radova iz izdanja *žena u crnom* – 50 str.). Navedeni materijali su kopirani i predati Ireni i Dragani.

Izveštaj priredila: Staša Zajović, uz podršku Snežane Klisinska-Tabački koja je sve skinula sa traka, prevela sa makedonskog na srpski).

Beograd, 18. juna 2012.

Slovenija

Radni konsultativni sastanak aktivistkinja za organizovanje Ženskog suda – feministički pristup pravdi, Ljubljana, 21. januar 2013.

Na sastanku održanom u Domu sindikata u Ljubljani učestvovala su:

Metka Rosandić, Ženski lobi Slovenije

Klara Nahtigal, Ženski lobi Slovenije

Rada Borić, Centar za ženske studije, Zagreb

Nela Pamuković, Centar za žene žrtve rata, Zagreb

Staša Zajović, Žene u crnom, Beograd

U skladu sa feminističkom politikom solidarnosti i uzajamne podrške, dogovorile smo se da budemo u stalnoj komunikaciji o svemu što organizujemo u vezi sa Ženskim sudom i da se međusobno pozivamo da učestvujemo u svim aktivnostima, kako zajedničkim, tako i drugim koje autonomno organizujemo u svakoj od zemalja. Naravno, kad god je to moguće, u zavisnosti od raspoloživih sredstava i vremena!

Iako je sastanak bio kratak (oko 2 sata jer smo imale autobus za povratak u 15.30h), bio je veoma efikasan i operativan. I naravno, sastanak je protekao u izuzetno prijatnoj atmosferi poverenja, prijateljstva, topline, na čemu najtoplije zahvaljujemo našim prijateljicama iz Ženskog lobija Slovenije!

Dogovorile smo se o sledećim aktivnostima:

1. Podrška Ženskom lobiju Slovenije u vezi sa organizovanjem Javnih prezentacija u Slovenije u narednom periodu:

1a) Prevod dokumentarnog filma na slovenački: Ženski sud – feministički pristup pravdi (15,50 min.);

1b) ŽuC će poslati Metki i Klari dijalog listu ovog filma, a one će dijalog listu prevesti do petka (25.1. 13.); Staša već javila ŽuC-u da se pošalje dijalog lista;

1c) Kad se dobije prevod filma na slovenački, dati Mariji Vidić da ga titluje, bilo bi dobro da se to uradi do 7. 2. 13. kako bi ga Metka preuzela kad dodje;

1d) Tekst najnovijeg spota (7,33 min.) o rezultatima Ženskog suda, itd. preveden je na slovenački, Metka ga šalje Mariji Vidić (Grupa za video aktivizam ŽuC-a), a ona treba da ga uradi – bilo bi dobro da se ovaj spot napravi do sastanka u Skopju (31.1.13), kako bi ga Klara preuzela, a ko ne bude moguće, završiti do 7. 2.13.

1e) Marija Vidić takođe da uradi letak/trolist na slovenačkom, tekst je isti kao i u spotu i kao što je već navedeno, Metka će prevod na slovenački poslati.

Oba ova materijala: doku-film i spot Staša je predala Žensko lobiju. Takođe im je dala druge doku-filmove ŽuC-a.

1f) ŽuC će poslati Metki i Klari program Javnih prezentacija, (prilagođen određenim promenama), kao i sinopsis za voditeljice Javnih prezentacija/JP – ovo pripremiti do dolaska Metke u Srbiju;

1g) Pripremiti sledeće doku-filmove za JP:

Dokumentarni film: *Ženski međunarodni tribunal za ratne zločine, Tokio, 2000.* (12 minuta), *produkcija:* Grupa za video-aktivizam, Žene u crnom, 2011.

Dokumentarni film: *Ženski sud – međunarodna iskustva* (17 min.); Metka i Klara smatraju da za sada nije potreban prevod ovih filmova na slovenačak, ali ako bude trebalo, to će se kasnije uraditi.

1h) Ženski lobi Slovenije će organizovati više JP od februara do kraja aprila 2013. godine, kao i Radni konsultativni sastanak – analiza rada, itd.

2. Projekcije dokumentarnih filmova u vezi sa organizovanjem ŽS i druge filmove

2a) Poslati Ženskom lobiju Slovenije brošuru o dokumentarnim filmovima, koju je uradio ŽuC – već poslala Staša uz ovaj izveštaj o sastanku od 21.1;

2b) Metka i Klara će odabrati filmove a potom će ih ŽuC pripremiti do 7. 2.13. a Metka će ih preuzeti sa sastanku Mreže;

2c) Poslati Ženskom lobiju Vodič za projekcije filmova, verziju koju sad ŽuC ima a ukoliko bude kasnije promena, ŽuC će i to poslati kasnije.

3. Učešće na sastanku Mreže Žena u crnom, Banja Vrujci, 8, 9. i 10. februar 2013.

3a) Poslati Metki program sastanka – uz ovaj izveštaj poslat;

- 3b)** Metka će 'pokupiti' u Zagrebu Nelu Pamuković (Zagreb) i Mirjanu Kučer iz Splita i zajedno će doći kolima na sastanak;
- 3c)** Metka će za sastanak Mreže ŽuC-a pripremiti kratko izlaganje o građanskim pobunama u Sloveniji (najviše 10 minuta, a u okviru razgovora o alternativama, 9. 2.13.), a takođe će govoriti kratko o aktivnostima Ženskog lobija Slovenije.

4. Dodatna literatura za Ženski lobi Slovenije

- 4a)** Čitanke/Reader – za feminističke diskusione kružoke, ŽuC treba da pripremi sve do sada izdate Čitanke;
- 4b)** Pripremiti sve što je ŽuC objavio o R1325, na srpskom i engleskom (posebno izdanja iz 2010. i 2012.);
- 4c)** Pripremiti doku-filmove ŽuC-a o R1325 – do 7.2.13.
- 4d)** Pripremiti o ostale knjige ŽuC-a (Žene za mir, Ženska strana rata, agende, itd.)
- Sve ovo će preuzeti Metka na sastanku Mreže u februaru.

5. Projekti u vezi sa organizovanjem procesa ŽS - podrška procesu u Sloveniji

Mediteranski ženski fond – poslaće joj Nela kontakt a ŽuC će, u okviru procesa organizovanja ŽS takođe pružiti pomoć

*Izveštaj priredila: Staša Zajović
Zagreb, 21. 1. 2013.*

Srbija

I Radni konsultativni sastanci – o dosadašnjem procesu rada Javnih prezentacija

Leskovac, 25. april 2012.

Sastanku je prisustvovalo **12** osoba – voditeljica i organizatorke JP.

I Presek dosadašnjih aktivnosti u vezi sa organizovanjem Javnih prezentacija: u Srbiji, kao i na prostoru bivše Jugoslavije: teškoće, problemi, izazovi...

- a)** Najznačajnija teškoća i izazov u organizovanju JP u Srbiji jeste mali odziv pozvanih. Tokom analize broja pozvanih i broja odazvanih osoba utvrđeno je da svega **1/5 (25%)** pozvanih prisustvuje JP, i da je to praktično pravilo u svakom gradu u Srbiji koje se nadalje mora uzeti u obzir prilikom organizovanja JP.
- b)** Takođe je razgovarano o problemima animiranja/mobilisanja žena izvan aktivističkih krugova da se priključuju procesu organizovanja ŽS. Zaključeno je da nedovoljan odziv žena leži u tome što je ideja ŽS sasvim nova, i nepoznata u javnosti.
- c)** Situacija u Srbiji, unutar civilnog društva je takođe izvesna teškoća zbog okrenutosti projektima koja nas čini "da smo svi svima ciljna grupa"
- d)** Medijska prezasićenost različitim sadržajima koju i ideju ŽS čini "neprimetnom" u moru drugih informacija, jednako kao i očaj stanovništva i beznađe koje društvo čine nezainteresovanim, apatičnim.

Zbog ovih problema, predložene metode (tehničkog) organizovanja JP su:

1. pozivati pet puta već broj osoba od planiranog minimuma,
2. pozivanje se vrši jednako mejlom, telefonom, i štampanim materijalom,
3. pozivanje telefonom bi trebalo da bude dva puta za istu osobu,
4. pozivati osobe koje su bar jednom sarađivale sa nama (posebno za prvo organizovanje JP),
5. liflete za JP slati unapred, pre organizovanja JP.

Žene za mir, Leskovac uvešće i novu metodu anketiranja sa najviše 10 pitanja kao vid mobilisanja žena izvan aktivističkih krugova.

Odnos prema medijima odlučuju grupe iz lokala, ali da se obavezno insistira na tome da ukoliko lokalne televizije emituju naše filmove, da aktivistkinje učestvuju u emisiji.

II Zajednička kvalitativna analiza dosadašnjeg rada na organizovanju ŽS, posebno Javnih prezentacija (o vrstama nasilja i nepravdi, efektima ŽS...)

Kvalitativna analiza celog procesa ŽS za 2011. godinu koja je pokazala da je najčešći oblik nasilja koja žene trpe *etnički* (na teritoriji bivše Jugoslavije), pokazao je da je nedovoljno feminsitičku analizu svesti samo na rod (što je tenedencija među nekim grupama civilnog društva) već da se ona uvek mora ukršatati i sa klasom, seksulanim opredeljenjem i sl. Rezultat analize koji je pokazao da je najčešći oblik nasilja nada ženama etnički, nije bio iznenađenje za organizatorke JP.

Analizirajući sadržaj samih JP koje su do sada organizovane na teritoriji Srbije, zaključeno je da je nacionalizam u Srbiji postao sasvim normalizovan. Naime, najveći broj JP je pokazivao da se stanovništvo identifikuje sa nacijom/etnicitetom i to isključivo u kontekstu žrtve (na to ukazuju najčešće pitanje sa JP "a gde su (u filmu) srpske žrtve?").

Učesnice su podvukle da se nacionalni identitet ne povezuje sa sadašnjim klasno-socijalnim položajem stanovništva, niti kao idolo-gija koja je prouzrokovala rat. Iskustvo pokazuje da javnost (izvan aktivističkih ženskih grupa) sasvim fragmentirano posmatra stvarnost, klasne odnose percipira mimo nacionalističke ideologije, i tek u dužim razgovorima (tet a tet) je moguće pokazati usku vezu između vladajuće ideologije i surovog socijalno - ekonomskog položaja u kojoj se nalazi većina stanovništva.

III Zajednički predlozi u vezi sa budućim radom na organizovanju JP, grupa za podršku...

a) Na sastanku je zaključeno da osim već navedene tehničke strane organizovanja JP, nakon prikazivanja filma mora se insistirati na lokalnom prilikama, na lokalnoj situaciji kako bi se učesnice i učesnici podstakli na razmišljanje i razgovor. Isto tako, "zagušivanje emocijama" je evidentirano na svim JP nakon emitovanja međunarodnog filma o ŽS, i time se teško prelazi na vrednosti koje hoćemo da postignemo u ovom procesu.

Zbog toga bi bilo potrebno omogućiti i različite strukture JP:

1. Sadržaj JP koji izbacuje međunarodni film a prikazuje samo film ŽS za bivšu Jugoslaviju,
2. Sadržaj JP koji uključuje i međunarodni film i ŽS za bivšu Jugoslaviju
3. Sadržaj koji bi uključivao tri kratka filma: Međunarodni tribunal u Tokiju, Razlike između Haškog tribunala i Ženskog suda – svedočenje Majka Mejra Dautović i ŽS za bivšu Jugoslaviju.

b) Zaključeno je da bi bilo potrebno stvoriti bazu podataka žena koje bi se uključivale u grupe podrške i za svedočenje:

1. Baza podataka o ženama - srođnicama prisilno mobilisanih muškaraca (do oktobra, zadužuju se Ana, Milka i Mirče iz Leskovca, Ceca Vlasotince, Snežana, Cvetana Dimitrovgrad, Milkana Kruševac, Julija Bečej, Manda Sombor).
2. ŽuC se zadužuje za bazu podataka o svim zločinima prisilne mobilizacije.
3. Sa ženama - srođnicama prisilno mobilisanih muškaraca organizovati dvodnevni sastanak.

c) Organizovati diskusione grupe, o silovanju u ratu, a na sastanku Mreže utvrditi datum diskusionih grupa.

(Priredile: Marija P. i Staša Z.

II Radni konsultativni sastanci u vezi sa organizovanjem Ženskog suda – za aktivistkinje Mreže ŽuC-a Srbije

Na sastanku održanom 20. juna u Beogradu, učestvovalo je 11 aktivistkinja – organizatorki i/li voditeljica JP: Svetlana Šarić (Vlasotince), Aleksandra Žikić i Ana Zorbić (Niš), Snežana Obrenović (Kraljevo), Jadranka Radojčić (Sombor), Danica Jovanović i Sanja Nešić (Ženska romska mreža Banata), Milka Rosić i Mirjana Mijailović (Leskovac), Slavica Stanojlović (Kruševac) i moderatorka Staša Zajović.

Na sastanku je dat kratak prikaz dosadašnjih aktivnosti, zajedničko promišljanje dosadašnjeg procesa rada, dogovor o narednim zajedničkim aktivnostima.

Pomenuti projekat dodatnih aktivnosti nije započeo kako je planirano (jula) nego od septembra 2012. godine, kada je napravljen dodatni program aktivnosti unutar Mreže ŽuC-a, do kraja 2012.

Dogovoreno je da se proces rada nastavi u skladu sa Feminističkim kodeksom, još višim nivoom horizontalnosti/decentralizacije rada. I naravno, politika rada ŽS ostaje na istim principima: zajedničke vrednosti, zajedničko praćenje procesa ŽS i to se održava na razne načine: putem kontakata, konsultacija, bilateralnih poseta koje nam omogućavaju razmenu mišljenja i iskustva, i bolji uvid u celokupan proces.

Prema Feminističkom kodeksu dogovorenom u Leskovcu, Novom Sadu i Nišu (dogovoreni tokom 2011. godine) kao i na Radnim konsultativnim sastancima (tokom 2012. godine) u nastavku procesa na organizovanju Ženskog suda - feministički pristup pravdi, obavezale smo se da ćemo organizovati niz aktivnosti, kako u vezi ŽS, kao i sa već postojećim modelima tranzicione pravde ŽuC-a.

Dogovorene su sledeće aktivnosti:

I Organizovanje Javnih prezentacija ŽS

Zbog potrebe analize procesa za organizovanje ŽS i stvarnih potreba samih žena, organizovati i dodatne JP u gradovima gde su već bile jer nam to daje jasniji okvir na koji način i sa kojim temama radimo na ŽS.

II Projekcije filmova (jednom mesečno, minimum), obaveza ŽuC-a je da pripremi filmove, sinopsise, vodič za razgovor koji omogućava što uspešniji rad. Radi se o dokumentarnim i igranim 7 filmovima u vezi sa institucionalnim mehanizmima pravde, a pre svega

produblivanjem znanja o feminističkim pristupom pravdi, otporu žena svim vidovima diskriminaciji i nepravdi. U filmovima, kao i u iskustvima tokom projektima, biće reči u izveštaju o ovim dodatnim aktivnostima.

III Praćenje suđenja pred Specijalnim sudom za ratne zločine

29 - 31. oktobar - slučaj Čuška (mesto u okolini poeći na Kosovu) optužnica tereti pripadnike MUP- a Srbije za ubistvo 41 osobe alabnske nacionalnosti, i progon preko 400 lica iz naselja Čuška tokom maja 1999. godine.

O ostalim ročištima pred Specijalnim sudom za ratne zločine u Beogradu blagovreeno ćemo vas obavestavati.

IV Posećivanje mesta zločina počinjenih u naše ime

22. oktobar - Obeležavanje godišnjice otmice i ubistva 16 osoba bošnjačke nacionalnosti u mestu Mioče, koje je izvršila paravojna formacija "Osvetnici" koja je bila deo vojske Republike Srpske a pod komandom Milana Lukića.

9. novembar - obeležavanje Dana borbe protiv fašizma rasizma i ksenofobije u Beogradu akcijom "Priznajem", koja je deo stalnog zahteva ŽuC-a da se prizna odgovornost Srbije za genocid u Srebrenici.

18. novembar - obeležavanje 21. godine od agresije Srbije (JNA) na Vukovar, u Beogradu na Trgu Republike. Odlazak na komemoraciju u Vikovar sledećeg dana.

11. decembar - mirovni marš za nestale, akcija kojom se ŽuC solidarno priključuje ženama iz Tuzle. Nakon samog mirovnog marša, biće organizovan razgovor sa ženama iz Srebrenice "Žene zajedno grade mir".

V Učešće u programima dodatnih edukacija važnih za proces organizovanja ŽS

Za ovu aktivnost je uvek zadužena jedna osoba koja na terenu organizuje obaveštava i javlja ŽuC-u o logističkim pripremama. Do kraja godine radi se o sledećim edukativnim aktivnostima:

a) 26. - 28. oktobar - "Od materinske politike mira do feminsitičko-antimilitarističkog otpora"

b) 03. - 04. novembar - "Ratni zločini, genocid i sećanja. Koreni zla. Ja želim da znam. "

VI Sprovođenje ankete (Leskovac)

Anketa je već pripremljena, i tiče se pitanja u vezi sa ŽS, druge grupe koje žele takođe da izvrše anketiranje u svojim sredinama, mogu zatražiti anketu od ŽuC-a. (Anketa je rezultat rada drugarica iz Anime, Žena za mir i ŽuC-a).

VII Prikupljanje podataka o logorima iz ratova devedestih, obeležavanja spomen pločama logora, u drugom koraku (Niš i okolina, Vojvodina). ŽuC će uskoro ponovo zahtevati obeležavanje logora u zrenjaniskoj opštini u mestima Stajičevo i Begejci, pa vas unapred molimo da podržite tu inicijativu.

(Izveštaj priredile: Marija i Staša)

Beograd, 14. septembra 2012.

Na ovom Radnom sastanku učestvovalo je sedam (7), uglavnom aktivistkinje feminističkih grupa iz Beograda. Dogovoreno je sledeće:

- Zajednički rad na čitanci Feministička etika odgovornosti, koja će biti završena do kraja 2012. godine. Uređivanje čitanke preuzimaju Centar za ženske studije i Žene u crnom iz Beograda.
- Aktivno učešće ženskih grupa iz Beograda u diskusionom kružoku Feministička etika brige koji će se održati početkom decembra ove godine: u organizaciji, pripremi, podršci, kontaktima sa ženama iz akademske zajednice (stručnjakinjama za ovu oblast) i radu na terenu.
- Konkretna podrška aktivistkinja drugih ženskih grupa iz Beograda u realizaciji edukativnih aktivnosti planiranih za jesen u Srbiji (odlazak na seminare, dodatni diskusioni kružoci, pomoć u animiranju drugih žena za učešće u procesu organizovanja ŽS).
- Konkretna pomoć Žena u crnom u organizovanju sastanaka Međunarodnog borda za Ženski sud u Tivtu (Crna Gora, 21.- 25. novembar 2012.)

Beograd, 14. decembar – Radni konsultativni sastanak Ženski sud - feministički pristup pravdi

(dodatne aktivnosti Mreže ŽuC-a Srbije na organizovanju ŽS septembar - decembar 2012.)

Radni konsultativni sastanak voditeljica aktivnosti ŽS u Srbiji održan je 14. decembar u Beogradu. N sastanku su predstavljeni rezultati tromesečnog programa organizovanja Javnih prezentacija Ženskog suda, feminističkih kružoka, projekcije filmova kao i razmena iskustva o procesu rada; analiza realizovanih aktivnosti i dogovora o narednim aktivnostima.

Sastanak je održan u prostorijama Žena u crnom a učestvovalo je **13** aktivistkinja iz devet (**9**) organizacija zaduženih za realizaciju navedenih aktivnosti:

Sanja Nešić i Marija Kovačev (Udruženje Roma i Ženska romska mreža Banata, Novi Bečej), Milka Rosić (Žene za mir, Leskovac); Aleksandra Žikić (Centar za devojke, Niš); Ana Zorbić (Ženski prostor, Niš); Svetlana Šarić (SOS, Vlasotince); Snežana Obrenović (Fenomena, Kraljevo); Slavica Stanojlović i Snežana Jakovljević (Peščanik, Kruševac); Marija Penčić (Žene juga, Pirot), a sastanak su facilitirale: Staša Zajović, Marija Perković i Ivana Vitas.

Sastanak je održan u prostorijama *Žena u crnom*.

I Javne prezentacije - organizacija

Prvi krug razgovora vodio se o uspešnosti, problemima i izazovima na koje su učesnice nailazile u radu. Na pitanje da li je način pozivanja na prezentaciju bio adekvatan i da li je odziv ispunio očekivanja dobijeni su različiti odgovori. Korišćeni su svi kanali koji su do sada postojali – lični pozivi, obilazak institucija, telefonski pozivi, mailing liste, razni oblici društvenih mreža i mediji. Kako bi se pokrio što širi krug, smišljena je i upotreba ankete kojom je širi krug ljudi upoznat sa sadržajem prezentacije.

Pokazalo se da postoje velike razlike u gradovima. U velikim gradovima, kao što je Niš, odziv je mali i po rečima organizatorki, mali krug ljudi je zainteresovan za aktivizam. Slično je i u Kraljevu pa je lični kontakt i učestalo pozivanje najbolji način organizovanja. Iako je u svim gradovima upućen poziv raznim institucijama, odziv je bio mali ali je ipak postojao. U manjim mestima, lični pozivi su najvažniji. Vlasotince su primer kako se stalnim kontaktom sa ljudima mogu postići rezultati.

Problemi organizovanja

- Politička situacija u velikoj meri utiče na način organizovanja zato što promena vlasti u određenim gradovima menja mogućnosti korišćenja prostora koji su do skoro bili dostupni.

Slavica: „Direktorka biblioteke je rekla da ne bi bilo pametno u ovakvoj situaciji da se Javna prezentacija Ženskog suda organizuje u biblioteci pa smo morale da iskoristimo drugi prostor.“

- Predstavnici/e civilnog društva nisu povezani i postoji mala zainteresovanost za saradnju.

Snežana: „Ovo je četvrti put da organizujem prezentacije i filmove i pokazalo se da me ni inostrane ni lokalne organizacije civilnog društva ne podržavaju a znaju za događaj.“

- Generalna nezainteresovanost za angažovanje.

Aleksandra: „Prvi put je došla samo jedna aktivistkinja pa smo odložile prezentaciju. Nova JP je održana u SKC, došlo je 10 osoba. Došle su osobe koje su već bile na prethodnoj JP. Niš ima 300000 ali vrlo malo angažovanih.“

Zaključci o organizovanju

- Potrebni su stalni pozivi i kontakti koji donose rezultate.
- Vrlo je važno da postoji prostor u gradu u kome će se učesnice osećati sigurno i bezbedno.
- I kada je odziv manji, prisutne osobe mogu biti veoma zainteresovane i spremne da se uključe u dalji rad.
- Na ponovljene prezentacije dolazile su osobe koje su već prisustvovala prethodnoj, što svedoči o njihovoj zainteresovanosti i posvećenosti temi.
- Starosna struktura učesnica je takva da dolaze žene preko 50 godina i vrlo mlade, srednjoškolke i studentkinje.

Sve učesnice su bile zadovoljne postignutim rezultatima. Istakle su da je lično angažovanje u organizovanju najvažnije.

II Javne prezentacije – kvalitativna analiza

U nastavku programa razgovarano je o temama koje su se diskutovale na Javnim prezentacijama. Marija je iznela zbirni izveštaj koji je napravljen na osnovu podnetih izveštaja, iz kojih navodimo neke elemente:

- Pitanje odgovornosti države Srbije za rat i ratne zločine i dalje je neprisutno u javnosti. Nacionalističke matrice su suviše jake i pitanje kolektivne odgovornosti se, najčešće, razumeva kao pitanje odgovornosti “druge strane”.
- Primećeno je znatno pomeranje fokusa ka ekonomskim problemima stanovništva (radna prava žena koja su povezana sa drugim oblicima diskriminacije poput etničke, diskriminacije invalidkinja, političkom diskriminacijom...).
- Spremnost na svedočenje i dalje je niska, iako postoji potreba za postojanjem “sigurnog prostora” u kome žene mogu slobodno govoriti.
- Ideje koje nosi sa sobom ŽS, takođe bi trebalo da budu uključene u obrazovni sistem, itd.
- Aktivistkinje su napomenule da sve više rade u nebezbednim političkim uslovima što znatno otežava terenski angažman.

Potom razgovaralo i o tome da oslobađajuće presude Haškog tribunala hrvatskim generalima, kao i Haradinaju (Kosovo) nisu bile u fokusu tih diskusija. Miloš i Staša su ukazali na to da pomenute presude pokazuju ograničenja institucionalnog pravnog sistema, neodgovornost države Srbije u pogledu pružanja dokaza za optužnice, njenu saradnju isključivo pod pritiskom. S druge strane, ovakve presude prete da ponište ili umanje ogroman značaj i zasluge Haškog tribunala. Zato je dogovoreno da se o tome napravi duži informativni letak. Međutim, naglašeno je da ne samo ove, nego i druge presude potvrđuju potrebu za pokretanjem alternativnih modela pravde, kao što je i inicijativa za Ženski sud.

Generalni uvid jeste da je politička situacija promenjena i postoji potreba za dodatnim znanjima koje mogu da se predoče učesnicama. Miloš i Staša su ukazali na to da pomenute presude pokazuju ograničenja institucionalnog pravnog sistema, neodgovornost države Srbije u pogledu pružanja dokaza za optužnice, njenu saradnju isključivo pod pritiskom. S druge strane, ovakve presude prete da ponište ili umanje ogroman značaj i zasluge Haškog tribunala. Staša je predložila da se na sastanku mreže razgovara o odgovornosti države Srbije za nesaradnju sa Haškim tribunalom, za proizvodnju žrtava i nebrigu o njima. To je još jedan argument za potrebu organizovanja Ženskog suda i drugačijeg traganja za pravdom.

Problemi

- U razgovoru je pomenuta tema bezbednosti u promenjenim političkim okolnostima i više učesnica je govorilo koliko im je ugrožena sigurnost.
- Problemi su bezbednost, uticaj crkve na omladinu i loš obrazovni sistem.

Snežana, Kruševac: „Osećamo se potpuno nebezbedno u našem gradu kao nikad dosada. Dobijamo pretnje stalno.“

Slavica: „Crkva je strašno prisutna, vesti su uvek o tome šta crkva radi. Postojeće NVO se ne bave odgovornošću uopšte.“

Zaključci

- Zaključeno je koliko je važno da postoji sigurni prostor u kome može otvoreno da se razgovara o odgovornosti

Ceca: „Meni je jako važno prikazivanje prezentacija u prostoru koji su sigurni za nas gde možemo da govorimo šta osećamo i osećamo se sigurno.“

- Skraćena verzija filma Ženski sudovi doprinela je da se vodi slobodnija i konstruktivnija diskusija sa publikom
- Prikazivanje filmova je veoma važna aktivnost i doprinosi razvijanju kritičkog uvida u stvarnost.

Ceca: „Gledajući one filmove mi možemo da prihvatamo istinu, istinu koju vidimo ali i istinu o okruženju u kome živimo i boravimo. Meni je to jako važno, ja ću da produžim da gledam filmove po svaku cenu.“

- Filmovi izazivaju jak emotivni doživljaj i potrebno je napraviti program koji omogućava gledateljicama prostor da saberu utiske i budu spremne za razgovor.

Ceca: „Moramo da postavljamo konkretna pitanja da bismo dobili konkretne odgovore. Ponekad neki ljudi ne razumeju pitanje. Možda bi dali odgovor ali ne razumeju. Pitanje mora da bude svedeno na kontekst, moramo da postavimo pitanje koje može da se razume, onda možemo a dobijemo konkretne odgovore.“

- Unete su novine u prikazivanju: učesnicama su ostavljeni prazni papiri na sedištima da mogu da napišu svoje utiske.

Milka: „Posle prikazivanja filmova svi ostanu zatečeni i bez teksta. Došli smo na ideju da na stolicama ostavimo papir da mogu da napišu komentare i odziv je bio odličan, pa smo na osnovu tih komentara mogli da napravimo izveštaj.“

- Predlog kako da se vodi razgovor posle filma: napravljen je mali upitnik sa pitanjem “Šta je čast za tebe?”

Ceca: „Pitanje šta je čast, postavljeno je učesnicama. Odgovori su bili potpuno suprotni od tradicionalnih i to je jako važno. Sve mi moramo da se pitamo šta je to čast. Meni je čast da posećujem mesta zločina i nije mi čast da sam Srpkinja zbog zločina koji su počinjeni.“

- Predloženo je da se posle projekcije napravi pauza u kojoj mogu da se saberu utisci

Marija: „Meni se čini da posle svega prikazanog izgleda da je potrebno više vremena, dva sata je malo, kao da bi trebalo da duže traje, više vremena za pauzu pa kad se vrate mogu da opet razgovaraju.“

- Budući da neki filmovi izazivaju jaku emotivnu reakciju, voditeljice projekcija koje prikazuju filmove, moraju da se dodatno pripreme da bi diskusiju vodile ka suočavanju sa ratnim zločinima.

III Feministički kružoci

Feministički diskusioni kružoci su zajedničko promišljanje važnih pitanja kojima se bavimo, pre svega, feminističkim pristupom pravdi, ali i u drugim pitanjima.

Za svaki od kružoka pripremljene *Čitanke* – namenjene za zajedničko učenje, upoznavanje sa radovima relevantnih autorki i autora, proizvodnju znanja uključivanjem aktivistkinja u stvaranje analiza i teorija na osnovu iskustva. O iskustvima Feminističkih kružoka biće više reči u istoimenom poglavlju ovog Izveštaja, dok u ovom delu navodimo samo delove.

Na osnovu iskazanih potreba učesnica tokom dosadašnjih edukativnih aktivnosti u okviru procesa organizovanja Ženskog suda u Srbiji, Žene u crnom su organizovale niz feminističkih diskusionih kružoka o pitanjima koja zaokupljaju žene – o nepravdama pretrpljenim tokom rata i nakon njega:

U okviru ovog projekta, u ovom izveštajnom periodu ŽuC je organizovao ukupno četiri (3) feministička kružoka. U nastavku donosimo kraće prikaze feminističkih kružoka:

Ženski sud - feministički pristup pravdi

Diskusioni kružok/seminar je na zahtev žena iz regije Sombora da prodube znanje o feminističkom pristupu pravdi; najviše prostora bilo je posvećeno feminističkoj etici odgovornosti a kao teorijska podloga poslužila je knjiga „*Breme našeg doba – odgovornost i rasuđivanje u delu Hane Arent*“ Daše Duhaček, filozofkinje iz Beograda. Seminar je održan 29. septembra u Somboru, u koordinaciji Ivane Vitas, Marijane Stojčić i Marije Perković i Snežane Obrenović, uz učešće 18 iz sledećih gradova: Novi Bečej, Sombor, Beograd, Kraljevo.

Od materinske politike mira do feminističkog antimilitarizma –

Kružok je održan 26, 27. i 28. oktobar, u Beogradu. Program se sastojao od sledećih segmenata:

- *Zajednički snovi* (Suenos compartidos) (32 min.) - dokumentarni film u produkciji udruženja *Majke s Majskog trga/Madres de plaza de mayo*, Argentina;
- O ženskom otporu – power point prezentacije o antiratnim pokretima: *Majke ruskih vojnika*, *Majke Beslana*, *Majke Šri Lanke*, *Ruande...*);
- „*Žene u poslu/Women at work – Washing up/Ispiranje*“ (15.18 min), 2001. godine; video performans je rad umetnice Maje Bajević (BiH) o "težini ispiranja istorije", itd.
- „*Vraćamo vam tenk - Žene pitaju*“ - dokumentarni film (2.13 min) o uličnoj antimilitarističko-feminističkoj akciji Žena u crnom 2010. – omaž dezerterima i pobunjenicima protiv rata;
- „*Smrt bez pravde i časti*“ (43 min.): dokumentarni film B92 o ubistvima vojnika u kasarnama u Topčideru i Leskovcu (2004. – 2005.);
- „*Ženski međunarodni tribunal za ratne zločine, Tokio, 2000.* - dokumentarni film, 12 minuta;
- *Ženski sud: međunarodna iskustva* (17 min.)- prikaz nekih do sada održanih ženskih sudova (od 1992. do sada) i *Ženski sud – feministički pristup pravdi* (17 min)– iskustva o dosadašnjem procesu organizovanja Ženskog suda na prostoru bivše Jugoslavije; film traje 16.20 minuta), filmove je priredila Grupa za video aktivizam ŽuC-a;
- *Besne bake/The Raging Grannies*, Kanada: priča o ženskom otporu koji ne poznaje ni granice ni podele ni doba – power point prezentacija, itd.

Za ovaj kružok priređena je čitanka „*Od materinske politike mira do feminističkog antimilitarizma*“ (čitanka za kurs o prisilnoj mobilizaciji i ženskom otporu).

Ovaj feministički kružok koordinisala je Staša Zajović u saradnji sa: Ivanom Vitas, Marijanom Stojčić, Milošem Urošević, Sašom Kovačević a učestvovalo je 25 žena iz sledećih gradova: Beograd, Kruševac, Vlasotince, Leskovac, Kragujevac, Šabac, Kraljevo, Pančeva, kao i sa jednom aktivistkinjom iz Zagreba.

Evo nekih zapažanja, predloga, zaključaka:

- *Učesnice smatraju da je neophodno što više i češće organizovati razgovore/radionice o ovim pitanjima: militarizmu, militarizaciji, a naročito o principima ženske mirovne politike – feminističko-antimilitarističke orijentacije.*
- *Učesnice su svedočile: o protivljenju prisilnoj mobilizaciji, bilo individualno ili organizovano, u periodu od 1991.- 1999, ali i o zločinima počinjenim nakon rata.*
- *Ovaj kružok je podstakao konkretne akcije ženske solidarnosti za kažnjivost zločina: organizovale smo upoznavanja i posete 'majki' iz Srbije i BiH, o čemu će biti više reči u poglavlju obog izveštaja – Feministički kružoci.*

- *Aktivistkinje su istovremeno primarne i sekundarne žrtve: pretrpele su direktno nasilje od strane civilnih i vojnih organa jer su kao srodnice pružale zaštitu, utočište, skrivale muškarce - žrtve zločina prisilne mobilizacije);* ukoliko nisu imale mobilisane srodnike, bile su u ulozi istorijskih i moralnih svedokinja zločina, tj. one su bile očevidkinje/svedokinja nasilja.
- *Aktivistkinje marginalizuju/hijerarhizuju vlastito iskustvo nasilja pretrpljenog tokom prisilne mobilizacije: ovom prilikom su bile daleko manje spremne da govore o vlastitom iskustvu nasilja, insistirajući da je važnije da ustupe prostor ženama koje su po prvi put svedočile, iako mnoge od aktivistkinja imaju isto iskustvo.*
- *Strah od obnavljanja traume: time se može objasniti i manje prisustvo žena izvan aktivističke zajednice, jer su neke od njih same upravo tim strahom objasnile svoj nedolazak ili su dolazak otkazale u poslednjem trenutku, objasnivši da se plaše novih trauma, dok je mnogo manje bio izražen strah za bezbednost.*

Na kraju kružoka je dogovoreno da se u prvoj polovini 2013. godine održi sledeći kurs/kružok o ovoj problematici.

Ratni zločini, genocid i sećanja: koreni zla, ja hoću da razumem – Škola Sofi Šol: mi nećemo da ćutimo

Kurs je održan je 3. i 4. novembra u Beogradu, predavačica bila je prof. dr Janja Beč – Neumann, koordinatorka dokumentarnih filmova je bila Nataša Govedarica, koordinator projekta Miloš Urošević. Program je, između ostalog sadržavao sledeće aktivnosti:

- Osnovni pojmovi I (genocid, genocid konvencija, genocidni proces, Raphael Lemkin)
- Osnovni pojmovi II (žrtve, počinio, posmatrač, spasioci i borci/borkinje u otporu)
- Genocid/i u XX veku, veku ekstrema pa i ekstremnog ubijanja.
- Slučaj genocida: Argentina
- Igrani film "Smrt i devojka" R. Polanskog
- Međunarodna krivična pravda (Haški tribunal/ICTY, Međunarodni sud pravde/ICTR i Međunarodni krivični sud/ICC.
- Poricanje genocida, 12 oblika, 8 faza genocida
- Baystanders/posmatrač u Holokaustu i Srebrenici
- "Živi spomenik", Ines Tanović (dokumentarni, 38 minuta)

Za ovaj seminar pripremljen je i zbornik radova „*Ratni zločini, genocid i sećanje: Koreni zla. Ja hoću da razumem*“ relevantnih autorki i autora iz regije i sveta.

U radu seminara učestvovalo je **15** osoba iz: Beograda, Leskovca, Pančeva, Zagreba, Splita, Pakraca, Korenice, Pljevalja.

IV Projekcije filmova

Razgovor o prikazivanju filmova pokazao je da su i za tu aktivnost organizatorke imale veliki entuzijazam i smatraju da je to bilo vrlo važno. U krugu o njihovim iskustvima u organizaciji bile su jako raspoložene da ispričaju svoja iskustva.

Zaključci

- Prikazivanje filmova je veoma važna aktivnost i doprinosi razvijanju kritičkog uvida u stvarnost.

Ceca: „Gledajući one filmove Ceca: „Moramo da postavljamo konkretna pitanja da bismo dobili konkretne odgovore. Ponekad neki ljudi ne razumeju pitanje. Možda bi dali odgovor ali ne razumeju. Pitanje mora da bude svedeno na kontekst, moramo da postavimo pitanje koje može da se razume, onda možemo a dobijemo konkretne odgovore.“

mi možemo da prihvatamo istinu, istinu koju vidimo ali i istinu o okruženju u kome živimo i boravimo. Meni je to jako važno, ja ću da produžim da gledam filmove po svaku cenu.“

Projekcije filmova

Cilj prikazivanja filmova je bio podsticanje razgovora o odgovornosti, suočavanja sa zločinima počinjenim u naše ime i promovisanje ideje stvaranja drugačijih oblika pravde koji donosi ŽS.

*U ovom izveštajnom periodu održano je **48** projekcija sledećih filmova: Kao da me nema, Lov na pravdu, Ubistvo iz časti, Dobar otac optužnica ćerke, Femicid – Hurez, Mleko tuđe, U zemlji krvi i meda. Projekcije filmova su održane u **8** gradova, a njima je prisustvovalo 338 osobe.*

- Filmovi izazivaju jak emotivni doživljaj i potrebno je napraviti program koji omogućava gledateljima prostor da saberu utiske i budu spremne za razgovor.
- Unete su novine u prikazivanju: učesnicama su ostavljeni prazni papiri na sedištima da mogu da napišu svoje utiske

Milka: „Posle prikazivanja filmova svi ostanu zatečeni i bez teksta. Došli smo na ideju da na stolicama ostavimo papir da mogu da napišu komentare i odziv je bio odličan, pa smo na osnovu tih komentara mogli da napravimo izveštaj.“

- Predlog kako da se vodi razgovor posle filma: napravljen je mali upitnik sa pitanjem "Šta je čast za tebe?"

Ceca: „Pitanje šta je čast, postavljeno je učesnicama. Odgovori su bili potpuno suprotni od tradicionalnih i to je jako važno. Sve mi moramo da se pitamo šta je to čast. Meni je čast da posećujem mesta zločina i nije mi čast da sam Srkinja zbog zločina koji su počinjeni.“

- Predloženo je da se posle projekcije napravi pauza u kojoj mogu da se saberu utisci

Marija: „Meni se čini da posle svega prikazanog izgleda da je potrebno više vremena, dva sata je malo, kao da bi trebalo da duže traje, više vremena za pauzu pa kad se vrate mogu da opet razgovaraju.“

- Budući da neki filmovi izazivaju jaku emotivnu reakciju, voditeljice projekcija koje prikazuju filmove, moraju da se dodatno pripreme da bi diskusiju vodile ka suočavanju sa ratnim zločinima.

Snežana: „ Još nemam snage da prikažem film „Kao da m nema“, moram da se pripremim, sve vreme se prisećam svedočenja iz knjige Ženska strana rata pa mi je to još strašnije.

Slavica: „Mislim da je super što smo gledali, svi su prošli neku svoju katarzu i važno je da se ne promaši tema.“

- Potrebno je pripremiti novi vodič za prikazivanje filmova koji će sadržavati dovoljno informacija i pitanja za publiku.
- Treba organizovati dodatno učenje, diskusioni feministički kružok uz predavanja poznatih stručnjakinja a bi se produbljivala znanja.

Staša: Treba videti šta je zajenički imenitelj, šta smo naučile. To je naša odgovornost. Mislim da je film Kao a me nema mora da se kontekstualizuje jer je to bitno kako bi se govorilo o karakteru rata. Da kroz ratno silovanje viimo karakter rata. Neophodno je organizovati diskusioni feministički kružok.“

V Evaluacija celokupnog programa

Razgovor o celokupnom programu problemima i predlozima doneo je nekoliko zaključaka.

Uočeni problemi

- Kratko vreme izvođenja programa i kraj godine bila je otežavajuća okolnost za organizaciju programa

Aleksandra: „Nama je problem što je kraj godine, to je najveći problem.“

Sneža, Slavica: „Trebalo je malo više vremena, aktivnosti su bile zgusnute.“

Procena i predlozi

- Iz dosadašnjeg rada se jasno vidi potreba i odlučnost da se ovakav program kontinuirano izvodi i aktivnosti da se nastave.
- Za sve učesnice je dosadašnji rad značio mnogo i na ličnom planu
- Organizatorke programa su zadovoljne dosadašnjim radom i postignutim rezultatima

Milka: „Ja sam za to da se radi u kontinuitetu, toliko smo sebe uložile u ovaj rad. Jako nam znači da se nastavi.“

Ana: „Za ovu temu mislim da je jako važna jer dotiče samu suštinu stvari i vidim da tu leži odgovor i tu leži alternativa za jedan bolji svet. Sve ostalo što radimo spada u tekuće, dnevne stvari, a ovo je ono gde je suština promene.“

Snežana: „Bilo mi je veoma važno, i Javna prezentacija i projekcija filmova još više. Osećam duboku ličnu odgovornost da prikažem ove filmove, osećam odgovornost kao jedna karika u prenošenju istine u stalnoj borbi za istinu.“

(Izveštaj pripremila: Ivana Vitas, u saradnji sa Stašom Zajović)

III Redovni radni sastanci koordinatorskog tima ŽuC-a za ŽS: U ovom izveštajnom periodu koordinatorski tim Žena u crnom iz Beograda u vezi sa ŽS, održava je svakog četvrtka radne sastanka na kojima se vrši: analiza realizovanih aktivnosti, kao i dogovore o narednim aktivnostima. Takođe se jednom nedeljno organizuju sastanci Grupe za video aktivizam, dok se sastanci užih radnih grupa održavaju po potrebi.

IV

Sastanci Inicijativnog odbora

Ženskog suda – feministički pristup pravdi

i Međunarodnog odbora ŽS

Sastanci Inicijativnog odbora Ženskog suda – feministički pristup pravdi i Međunarodnog odbora ŽS

Regionalni sastanak IO ŽS, Tivat, 24. - 26. februar 2012. godine

Regionalni sastanak IO ŽS je bio prilika za analizu izveštaja prve faze terenskog rada na organizovanju ŽS za bivšu Jugoslaviju, zajedničko promišljanje samog procesa, kao i planiranje budućih aktivnosti na teritoriji bivše Jugoslavije.

Važno je napomenuti da je poverenje koje su članice IO dale Ženama u crnom - da budu nositeljke programskih aktivnosti, potvrđeno i na ovom sastanku, nakon više od godinu dana zajedničkog rada.

Sastanku je prisustvovalo 17 žena (3 Bosna i Hercegovina, 3 Crna Gora, 4 Hrvatska, 1 Makedonija, 6 Srbija):

Ivana Vitas (Žene u crnom, Beograd), Staša Zajović (Žene u crnom, Beograd), Ljupka Kovačević (Anima, Kotor), Ervina Dabižinović (Anima, Kotor), Sabina Talović (Bona fide, Pljevlja), Duška Andrić Ružičić (Centar za pravnu pomoć ženama, Zenica), Meliha Sendić (Centar za pravnu pomoć ženama, Zenica), Valentina Pelizer (Sarajevo), Savka Todorovska (Savet za rodnu ravnopravnost, Skopje), Rada Borić (Centar za ženske studije, Zagreb), Paula Zore (Ženska soba, Zagreb), Nela Pamuković (Centar za žene žrtve rata, Zagreb), Željak Sartori (Centar za ženske studije, Zagreb), Marijana Stojčić (Žene u crnom, Beograd), Marija Perković (Žene u crnom, Beograd), Ljiljana Radovanović (Žene u crnom, Beograd), Daša Duhaček (Centar za ženske studije, Beograd).

Šta je doneo dosadašnji proces rada na organizovanju Ženskog suda za bivšu Jugoslaviju?

Razgovor o učincima dosadašnjeg procesa (prve faze organizovanja ŽS za bivšu Jugoslaviju), može se sagledati kroz sledeće tematske celine:

1. proces organizovanja ŽS kao jačanje veza unutar pokreta, ali i samih aktivistkinja,
2. proces organizovanja ŽS kao podsticaj za nove oblike rada, stvaranje znanja i prostor za feminističku refleksiju,
3. proces organizovanja ŽS kao razotkrivanje novih pitanja, tema,
4. proces organizovanja ŽS kao suočavanje sa konkretnim situacijama, izazovima na terenu.

1. Proces organizovanja ŽS kao jačanje veza unutar pokreta, ali i samih aktivistkinja

Može se evidentirati jačanje veza unutar ženskih grupa u svim državama nastalim na teritoriji bivše Jugoslavije, a u kojima se do sada odvijao proces organizovanja ŽS. Stav da rat zapravo nije završen, i ponovno pokretanje pitanje uzroka i posledica rata pokazao se kao iznimno važnim za "ponovnu mobilizaciju" mirovnog aktivizma i otvaranje onih tema u javnosti koje elite žele da "zaborave"...

Paula: Taj proces mi je više doneo nego što sam mislila, od bliže suradnje i veće komunikacije, do toga da smo čitale stručne tekstove. Bila sam i na prezentacijama u Lapcu i Korenici i to iskustvo je isto kao jedna vrsta i emocionalnog iskustva i rada na novoj vrsti znanja. U svim tim segmentima koje sam navela dobila sam nova iskustva, proces je inspirativan i bogat.

Rada: Mislim da smo se i same iznenadile zainteresiranošću aktivistkinja za proces. U Hrvatskoj je nekaka interes za antiratnu problematiku pao, a ovim smo se nekako probudile...

Duška: Što se tiče saradnje organizacija, u ovoj priči su bile organizacije koje i inače sarađuju, pa je ovo bio samo dodatak.

Meliha: Prvi put je bilo da NVO-i sa prostora Federacije i RS rade nešto zajednički na temu koja nam je svima nelagodna. Ja sam mislila na početku da će to raditi samo NVO Federacije, ali iznenadila sam se pozitivno da su i organizacije iz RS radile i imale iste rezultate do kojih smo i mi došle.

Ervina: Zadovoljna sam procesom u CG zato što je većina žena čula da postoji nešto što se zove ŽS. CG je na to reagovala na način na koji je i sam njen kontekst takav - da se ovde nije vodio rat. Tako da unosimo odgovornost za ratove, jer su odavde ljudi išle u te ratove.

Sabina: Zadovoljna sam i stepenom saradnje ženskih organizacija u CG. Sa procesom sam zaista zadovoljna i lično i generalno.

Ljupka: Proces u CG mislim da je nekako povezoao žene u različitim gradovima, više nego nevladine organizacije... Moje povezivanje sa ženama, jer je i ovo i meni bila šansa da se povezujem na teritoriji ex Yu, jeste velika dobit od tog procesa.

2. Proces organizovanja ŽS kao podsticaj za nove oblike rada, stvaranje znanja i prostor za feminističku refleksiju

Razlozi koji su uspeli da ojačaju veze unutar ženskih grupa leže u načinu rada (vraćanje u "bazu", oslanjanje na terensko iskustvo rada sa ženama):

Nela: Nama je u Hrvatskoj jako važno usvajanje nove metodologije, to da smo usmjerene na sebe na drugi način, da se ne fokusiramo na ne fandere, UN - tijelima i sličnim. Mislim da smo zbog rata i donatorskih organizacija imale taj fokus pomaknut, i da smo se sada vratile sebi. Metodologija koju imaju Žene u crnom - s njom se suočavamo i nismo je imali takvu... Snimati sve, imati autotrefleksiju, kritičku analizu. Ta metodologija je naizgled jednostavna, ali je vrlo zahtjevna. I stalno vraćanje onome šta su žene rekly, stalno vraćanje toj mudrosti.

Vrednosti koje leže u temelju samog procesa (obuhvatan feministički pristup, demokratičnost procesa) su takođe omogućili jačanje tih veza:

Duška: Možda je proces potaknuo neke da "feminističkije" promišljaju ratnu priču, što je teško činiti kada si tu gdje se rat dešavao.

Valentina: Moj osjećaj je da samo feministički pristup može pomoći ženskom pokretu u BiH da ne zapadne u nacionalizam. Ali za to treba i jedna stroga disciplina i etika facilitatorki, jer zamke su stalne i svugdje...

Ljilja: Bila sam zadivljena kako je to kod svih žena izazvalo, pobudilo interesovanje i vratilo na razmišljanje i promišljanje...

Staša: Ja bih rekla da je ovo povratak na staro, ali zapravo vraćanje sebi, da mi zajedno proizvodimo znanje i deelitizujemo NGO sektor. Mi smo vezane za stvarnost, i žene to prepoznaju u ovom procesu, kao što su shvatile da ih mi poštujemo kao subjekte naracije, istorije, a ne kao ciljne grupe, kao objekte... Hvala vam što smo zajedno ušle u ovaj izazov.

Ovo je ujedno i demokratizacija znanja, i demokratizacija novca, kada vidimo koja su sredstva uložena, i koji je rezultata toga, puno smo postigle, čak i efikasnost, a bez patrijarhalnog nadmetanja.

Nela: Do sada nismo potrošile ništa novaca na JP (u Hrvatskoj), sve smo bile uzbuđene zbog rada.

Otvorao se prostor i za refleksiju, gotovo zaboravljenju u vremenu diktata projekata i puke efikaanosti koju ne prati istinska analiza stvarnosti:

Željka: Analiza i refleksija koju imamo u procesu je dobra. Upoznavanje različitih razina znanja, znanje o ženskim sudovima je nešto različito...

Nela: Ovaj proces je aposlutni drugačiji od onog koji doživljavano generalno u radu, a to je da se kod nas stvaraju projektne koalicije. Projekti Evropske Unije zahtjevaju partnerstva i stvaraju se ad hoc, a ne političke koalicije. Ova naša je upravo oko političkih ideja i vrjednosti, suprotna je od trenda.

Specifičnost BiH kao još uvek podeljene države i pritisak donatora (ovo drugo pogađa sve države na teritoriji bivše Jugoslavije) takođe traži odgovor aktivstkinja na terenu, "civilno društvo je rizik":

Staša: Međutim, hajde da kažemo i da su svi projekti iz Republike Srpske uvezani sa NVO-ima sa Federacijom. Pitanje je da li je tu prostor koji se može iskoristiti i to je odgovornost civilnog društva i Federacije i RS. Koliko se projekata prečutkivanjem nedavne prošlosti odvija? Svi se projekti održavaju između Federacije i RS i postoji saučesništvo oko određenih tema. Ali meni se čini da je ovo jedna saučesnička kombinacija obe strane, jer kada treba velike pare tražiti između dva entiteta, onda nema problema.. Mi ispadamo 'budale' u jednoj velikoj projektnoj idili, jer mislimo da angažman u civilnom društvu podrazumeva i rizike.

3. Proces organizovanja ŽS kao razotkrivanje novih pitanja, tema

Proces je omogućio samim aktivstkinjama fokusiranje na nove teme, uključivanje u aktivizam širokog broja novih pitanja sa kojima su se susretale u samoj pripremi. ...:

Paula: Ono što se otvorilo sa ovom idejom da sa Ženskim sudom otvaramo mnoge teme, dolazimo u kontakt sa novim problemima koje do sada nismo imale u vidu kao organizacije civilnog društva smo fokusirane na jedno područje. Dobijamo sagledavanje šire slike, kroz JP se nametnulo, kao u Donjem Lapcu i Korenici, da smo slušale od žene o ekonomskom problemu, korupcijom, ratnim zločinima, izbegličkim, stanarska prava, ratni zločini... Čini mi se da je takav pristup obogatilo i naš rad i ono što ćemo dobiti od svega toga... I to ujedno dobijamo novu sliku, nova znanja, i to sve počinje što je Nela rekla, od konkretnih iskustava žena.

Nela: Nama je pomoglo što imamo nekoliko mreža (u Hrvatskoj) i ovo je sada neka nova kvaliteta na temu (rata) koju dugo nismo imale. Uz vašu pomoć smo uspele da tu temu pokrenemo, i ovde nema one kompetetivnosti među grupama, u ovom procesu. Sve

suradujemo, imamo dobru volju, dobru nameru, i podršku. Suradnja je drugačija, to je nova kvaliteta.

Valentina: Mislim da nešto počinje i nešto se otvara, nismo imale vremena da se nađemo i da konsolidujemo sve što smo vidjele i doživjele, da odamo počast jedna drugoj i da vidimo šta su bile pozitivne strane, a šta potencijalne greške u procesu.

Isto tako, proces je otvorio zapretna pitanja i teme, pre svega pitanja odgovornosti za rat i ratne zločine, i izvan aktivističkih krugova:

Duška: Kada je u pitanju zainteresovanost žena, mi smo imale suprotnu situaciju kod nas, u odnosu na Hrvatsku, bili su uglavnom mladi ljudi, oni koje ništa ne zanima samo žele otići iz zemlje, i uglavnom su bile djevojke, i kako su one razumjevale, bez da smo mi to potencirale, to je priča suočavanje s prošlošću. Jer mi imamo stav među nekima ženskim grupama koje kažu da se ne možemo početi baviti aktuelnim pitanjima dok ne završimo našu ratnu priču. A sada imamo i mlade koji kažu da se mora raščistiti prvo s nekim stvarima. Mi smo nastojale pričati priču fokusiranu na rat i ratno nasilje, zato što sve ostalo, nekako je, uslovno rečeno, pokriveno. Međutim su žene same kroz prezentaciju, radionicu, shvatile da je ženski sud prilika da se progovori o globalnom muškom nasilju nad ženama.

Ervina: Hoću da kažem i da su žene spremne da pričaju i da iz neke potpune tišine koja nas pritiska, koja je toliko prožimajuća, da taj glas koji treba da se desi jeste nekako revolucionaran, ili bar značajan da se kaže, da se učini javnim. Jer svaka ta tema pokreće i radikalizuje strašan bol i imamo odgovornost da sa tim bolom uradimo nešto.

Sabina: Iako su te teme nelagodne, opasne, zabranjenje pogotovo u kraju gdje ja živim, naime, ja dolazim iz grada koji je debelo učestvovao u ratu (ljudi su bilo jako zainteresovani za njih).

4. Proces organizovanja ŽS kao suočavanje sa konkretnim situacijama, izazovima na terenu

U zajedničkom promišljanju procesa, bilo je važno uvideti koji su izazovi, prepreke sa kojima se aktivistkinje moraju suočavati i nositi. Tu je i analiza specifičnosti regija u kojima se proces odvija. Pitanje izazova i prepreka koje se moraju savladati u procesu organizovanja ŽS mogu se podeliti u sledeće grupe:

- a) limitiranost institucionalnog sudstva kao izvor nepoverenja kod ljudi (ali i kao otvaranje prostora za prihvatanje alternativnog suda i obuhvatnijeg razumevanja pravde), i nedovoljno znanje o funkcionisanju sudstva koje imaju same aktivistkinje, kao i problem sveprisutne depolitizacije,**
- b) nacionalističke ideologije koje nisu, u pojedinim državama, dovoljno razgrađene ni unutar aktivističkih grupa, a posebno ne u društvima zbog čega procesi etničkog čišćenja i dalje postoje (drugacijim sredstvima), kao i zloupotrebe silovanja žena u ratu jer nije postavljeno pitanje svih nivoa odgovornosti,**
- c) nedovoljno razvijeno civilno društvo u državama,**
- d) "diktat vremena" koje nalaže aktivistkinjama stalno preispitivanje procesa (tehnički i sadržajno), neprekidno učenje, kako bi se moglo što više ljudi uključivati/mobilisati u sam proces,**

4a) Limitiranost institucionalnog sudstva ii nedovoljno znanje o funkcionisanju sudstva aktivistkinja...

Valentina: Postoji taj pokušaj da se ukine državni sud koji se bavi ratnim zločinima... Toliko ima informacija koje se plasiraju, sa sve tri strane, koje su uspele da demotivisu sve, i aktivistkinje čak.

Staša: U mnogim situacijama, zbog očuvanja Kosova na primer, bilo je nevažno da se neki srpski generali izruče, niko nikada nije tražio Kadijevića, Adžića za komandnu odgovornost u (JNA). To je propust i međunarodne zajednice, pre svega Haga. Naime, današnji ministar odbrane Dragan Šutanovac kaže da Lj. Diković (šeg GŠ Vojske Srbije) 'nije kriv' jer ga Hag ne traži, ili Milošević nije kriv, jer presude nema. To govori o važnosti pravosnažne presude po sve nas.

Ervina: Slušale smo jednu ženu koja je rekla da kada od Hrvatske dobiju podatak, pa tek onda tragaju za počiniocima. To znači da naše tužilaštvo ništa ne radi dok ih ne poguraju neki drugi. Oni čekaju da dubrovačko - neretvanski tužilac ime prezime, i tek onda prikupljaju materijal, i još nas ubjeđuju da je to procedura, ne bave se svojim dvorištem. Ali i to je jasno, jer kada bi se bavili svojim dvorištem, morali bi izručiti same sebe.

Staša: Problem tužilaštva je da prikivaju zločine u ime države. Takođe je jasno zašto to rade, jer je u Srbiji danas polovina Vlade iz bivšeg režima.

Nela: Čak i kada se govori o tome, tu je sustavna produkcija tog stava. Mislim da je veliki problem što aktivistice ne poznaju mehanizam suda - kako funkcionira, tako da čak i ono što sudovi pozitivno rade se ne zna jer mi ne znamo kako to funkcionira.

Nela: Nema aktivističkog dolaska na suđenja za ratne zločine, već moraju ići odvetnici. Tim udrugama koje su angažirale odvetnike,

monitoriranje kao da nije oblik političkog pritiska. Kod ratnih zločina nema političkog pritiska.

4b) Nerazgrađene nacionalističke ideologije...

Meliha: Tokom obuke samo mi znamo što se desilo, i tu je prvi put došlo do pitanja da se mi nismo dogovorile hoćemo li zajedno, ili da se dijelimo? Hoćemo li cjelovitu BiH, ili ne? Kako ćemo predstavljati sud na ženski način? Mi nikada nismo sjele i pričale! Mi moramo to prodiskutovati same, među sobom, mi u BiH ništa nismo rješile, sedimo zajedno i pričamo o ženskom pitanju, ali nacionalno pitanje ne diramo... I tek tada vi možete nama pomoći, kada mi same budemo pričale među sobom.

Rada: A mi u Hrvatskoj niti sjedimo zajedno. Ja se sada bojim ovog Vukovara, nama tek preostaje rad...

Meliha: Mi imamo ad hoc akcije, radimo zajedno, ali kada se prvi put pomenu ove teme...

Nela: Ni u Srbiji ne sede sve zajedno...

Duška: Mi ne pričamo o nama i na primer o Kolu srpskih sestara, sa njima svejedno nismo zajedno. Govorimo unutar ženskih aktivističkih grupa, koje smo u mreži, gdje nema eksplicitno nacionalističkih organizacija, ali mi nismo našu unutrašnju, nazvaću je nacionalističku priču nismo pričale, sve se slažemo oko porodičnog nasilja, trafikinga, zakona o rodnoj ravnopravnosti, ali kada smo na području rata i posledica rata, i terenu BiH i RS... E, je već problematično, onda čika Dodika moraš gledati šta će reći. I to je problem, kao što je problem da moja izjava stoji javno (u doku-filmu o procesu ŽS), imaću problem kod kuće. Zato razmišljam i o tome- ili je i njima problem da progovore, s čime mogu izaći na kraj, ili one ni ne bi da progovore, a s time ne znam šta ćemo.

Nela: A ove manjinske sredine, u njima i dalje teče etničko čišćenje, dovode se ljudi izvan tih zajednica da rade, da budu u upravama, a sami meštani su bez posla. Tu su svi ti procesi etničkog čišćenja. Treba otvarati dvostruku odgovornost svojih, jer su bili žrtve svojih manjinskih vođa, a potom i većinskih. U Lapcu se uspjela otvoriti priča o tri sesetre bačene u bunar... Poznati doktor Lukač za kojeg smo mi znale, koji je bio pravi pozitivni primjer iz Zagreba, većinske nacionalnosti, nije htio otići sa izbjeglicama i Hrvati su ga ubili.

Zloupotreba silovanja u ratu:

Nela: Mi imamo baš žestoku manipulaciju koja teče već godinu dana. Ova jedna (Marija Slišković) sa organizacijom Žene u domovinskom ratu... U mjesecu novembru, odvela je 80 žena u Hag, one su pred sudom pjevale, recitirale i radile pritisak. Ko je njih 80 platio da idu u Hag, možete misliti... Radile su tamo pritisak za svoje generale. Osim toga, mislim da služi i kao pritisak za povlačenje optužnice za genocid.

Pitanje odgovornosti:

Staša: Mislim da bi bio ogroman pomak za Srbiju i Hrvatsku da se prizna status agresora na Bosnu i Hercegovinu i da se prizna poraz, i kada bi to bilo osvešćeno kod većine stanovništva. Možemo pričati da smo bili u poziciji žrtve, tek kada osvestimo da smo prvo bile u poziciji agresora. Daša je insistirala na građanskoj odgovornosti u Srbiji, za ono učinjeno u naše ime... sve su se složile, ali da li se radi samo o građanskoj odgovornosti? Jer je to lagodnije, jer su i Mađari glasali za režim, itd. Žene su dodale da nisu zadovoljne samo građanskom odgovornošću, već da ih zanima i odgovornost na osnovu etničke pripadnosti, jer je rat vođen pozivanjem na te kolektivne identitete.

Rada: Upravo ta podjela, da se HR drži na žrtvi to je najveća prepreka da se ne prihvaća odgovornost bilo koje vrste, ni individualna ni kolektivna. Zaista se zaboravlja da HR funkcioniše kao etnička država, i zato za probleme povratnika Srba nije samo iz građanske odgovornosti moguće delati. Mislim da je jako dobro stalno imati na umu "ne u naše ime", to žene mogu prepoznati. Prvo moramo rušiti paradigmu žrtve i agresora.

Ja se sjećam kada sam ušla u antiratnu kampanju, mnogi su me pitali kako mogu kada smo napadnuti, i ja sam rekla BAŠ ZATO. Svi su sretni u Hrvatskoj kada Staša kaže: "Ja dolazim iz agresorske zemlje", ali niko neće ustati i ponoviti za njom" I Hrvatska je bila agresor u BiH".

Valentina: U BiH većina ljudi je zaboravila da govori u svoje ime. Nikada se neće ništa riskantno reći, jer se moramo zaštititi. Zaista je potreban siguran taj prostor u kome se priča, Postoje uvijek neke osobe koje žele da riskiraju, ali to su osobe koje su nitko i ništa, i nemaju ništa da izgube. Ostali kalkuliraju koliko će izgubiti.

4c) Nedovoljno razvijeno civilno društvo u državama

Valentina: Odgovornost u BiH se iskrivila, to je uglavnom optuživanju drugih. Mislim da je ključno političko znanje, koristiti Hanu Arent, koristiti lične primere pri tom. Ono što mene zanima je i civilno društvo koje se profesionaliziralo, i te osobe, umjesto da budu saveznice, postavljaju pitanja i zahteve na način koji vodi pseudoobjektivnosti. BiH ima značajne inicijative tranzicione pravde, ali postoji to mejnstrim/mainstream.

4d) "Diktat vremena"...

Nela: Temu odgovornosti smo teško otvarale. Dva sata je mali vremenski okvir, žene budu dirnute filmom i probude njihove teme. Mislim da to nije samo stvar kratkoće vremena, već naše nespornosti da otvorimo te teme. Moramo se fokusirati baš na to.

Valentina: Nakon obuke u Sarajevu, nismo imale više nijedan sastanak, imale smo mejling listu, sigurno je da i nama još treba Obuke a kada vidimo kako je rađena prezentacija, bez feminističkog sloja, onda nisi dovoljno uvjerljiva na JP, i tako se gubi i publika i one koje bi dalje radile. Mislim da i nama treba onako sistematično kao i vama u HR, da zajedno prodiskutujemo sve.

Ljupka: Teškoće i problemi po meni su u ovome - kako mobilisati, kako ove žene povezati, zadržati u procesu i mobilisati još više ljudi, i žene i muškarce, upravo zbog složenosti uslova.

Suočavanje aktivistkinja sa izazovima i preprekama u terenskom radu na organizovanju ŽS, u slučaju kada je u pitanju rad sa javnošću, može se i trebalo bi rešavati kontinuiranim radom (ponavljanjem "poseta" mestima u kojima su već organizovane JP, kako su sugerisale aktivistkinje Hrvatske, i što je prihvaćeno). Isto tako, potrebno je jačati sopstvene snage (snage aktivistkinja) kontinuiranim učenjem, deljenjem znanja i razmenom iskustava.

(Pripremile: Staša Zajović i Marija Perković)

Sastanak Inicijativnog odbora za organizovanje Ženskog suda na prostoru bivše Jugoslavije Kotor, 21. - 23. septembar 2012.

Sastanku su prisustvovala: Nela Pamuković (Centar za žene žrtve rata, Hrvatska), Igballe Rogova (Ženska mreža Kosova, Kosovo), Nuna Zvizdić (Žene ženama, BiH), Staša Zajović (Žene u crnom, Srbija), Ljupka Kovačević (Anima, Crna Gora)

Na sastanku su donijete sledeće ODLUKE:

NAZIV «Ženski sud za bivšu Jugoslaviju» se mijenja u **ŽENSKI SUD - FEMINISTIČKI PRISTUP PRAVDI** i od sada se u svim dokumentima, izvještajima, predstavljajima koristi isključivo ovo ime.

LOGO – na svim dokumentima se upotrebljava logo Ženskog suda, ali u pisanom dijelu se umjesto «za bivšu Jugoslaviju» piše «**feministički pristup pravdi**».

NASTAVAK AKTIVNOSTI

- **Inicijativni odbor (IO) Ženskog suda** nastavlja da radi u dosadašnjem sastavu i proširuje se sa sledećim organizacijama: SOŽM (Nacionalni savet za rodnu ravnopravnost Makedonije), i Lara, Bijeljina (Bosna i Hercegovina);
- Postoji potreba i želja da se uključi i organizacija iz Slovenije, što će biti poznato u naredna dva meseca, nakon što Žene u crnom, Beograd i Centar za žene žrtve rata, Zagreb (Staša i Nela) organizuju JP (Javnu prezentaciju) u Sloveniji;
- **IO Ženskog suda** u budućem radu sadrži **devet osoba**;
- Odgovornost za organizaciju sastanaka IO Ženskog suda **se rotira**, što znači da će sledeći sastanak koordinirati **Ženska mreža Kosova**;
- Sledeći sastanak IO Ženskog suda održaće se **krajem januara** (predlog - 31.01. - dolazak i 01. i 02. februara - rad) na Kosovu;
- Sastanak IO Ženskog suda na Kosovu biće realizovan u trajanju od jedan i po dan, a popodne drugog dana će se održati **prošireni sastanak IO Ženskog suda** sa predstavnicama ženskih organizacija Kosova, ukoliko dozvole vremenski uslovi;
- KTK je odobrila ŽUC-u sredstva za navedeni sastanak, a ukupnom logistikom se bavi Miross, turistička organizacija iz Beograda
- **U svakoj od zemalja se nastavljaju autonomni procesi organizovanja priprema Ženskog suda – feministički pristup pravdi: kako aktivnosti koje su dogovorene na ranijim Radnim konsultativnim sastancima, tako i ostale koje su u procesu rada dogovorene ili koje će biti dogovorene u narednom periodu.**

INFORMISANJE

- Potrebno je stalno informisanje unutar IO Ženskog suda o realizovanim aktivnostima i najave događaja;
- Izveštaji o realizovanim aktivnostima se šalju ŽUC-u;
- Prilikom slanja izveštaja obavezno je precizirati šta se stavlja na sajt Ženskog suda www.zenskisud.org

Sastanak Internacionalnog Ženskog suda - feministički pristup pravdi/ International board of Women's Court – feminist approach to justice 23. - 25. novembar 2012. Muo/Kotor, Crna Gora

Sastanak Međunarodnog borda Ženskog suda - feministički pristup pravdi je bio prilika da se dvogodišnje iskustvo sa terena na procesu organizovanja ŽS sumira unutar samog Inicijativnog odbora i podeli sa međunarodnim prijateljicama iz Internacionalnog savetodavnog borda (ISO), kako bi sledeći sastanak IO (koji će biti preimenovan u Organizacioni odbor) u februaru 2013. godine, mogao rezultirati konačnim i konkretnim odlukama o organizaciji samog suda.

Ključna napomena sa ovog sastanka je da je proces vođen horizontalno, demokratski i da on jeste autonoman proces koji uključuje iskustva do sada organizovanih ženskih sudova, ženskih tribunala i narodnih tribunala. U tom smislu, dalji tok organizovanja samog ŽS će takođe biti autonoman proces u koji će biti aktivno uključene kako aktivistkinje - organizatorke, tako i same svedokinje, čime se ideja drugačije paradigme pravde, a time i subjekta pravde, jedino može realizovati.

Ime suda ostaje isto: Ženski sud - feministički pristup pravdi.

Sastanku je prisustvovalo: Šarlot Banč (Centar za žensko globalno liderstvo, Njujork), Marieme Heli Lukas (Sekularizam je žensko pitanje, Monpelje), Gabi Miškovski (Medika Mondiale, Keln), Đanina del Bosko (Žene u crnom, Verona), Umberta Biasoli (Žene u crnom, Verona), Mireja Forel (Žene u crnom, Sevilja), Janja Beč Neuman (Pančevo), Klara Nahtigal (Ženski lobi, Ljubljana), Nela Pamuković (Centar za žene žrtve rata, Zagreb), Rada Borić (Centar za ženske studije, Zagreb) Lepa Mlađenović (Beograd), Dragana Petrić (Lara, Bijeljina), Ljupka Kovačević (Anima, Kotor), Irena Cvetković (Skopje), Marija Perković (Žene u crnom, Beograd), Staša Zajović (Žene u crnom, Beograd), Daša Duhaček (Centar za ženske studije, Beograd), Zorica Skakun (UN Women) Stina Magnuson Bur (Kvinna till Kvinna).

Kao ključna organizaciona pitanja, tokom sastanka se iskristalisalo:

1. jasno definisati ciljeve koji se žele postići, i koji se rezultati očekuju,
2. kome se sve obraćamo (nivoi odgovornosti),
3. pitanje tema na ŽS,
4. pitanje publike,
5. trajanje samog događaja, struktura događaja (sistem brige za svedokinje, svedočenje),
6. pitanje medija.

1. Ciljevi i rezultati

Tokom razgovora je rečeno da bi ciljevi ŽS trebalo da se kreću u dva osnovan pravca - menjanje društvene svesti i konkretnih zahteva:

- priznavanje patnje žena (menjanje društvene svesti),
- menjanje kulturnih matrica etnonacionalističkog patrijarhata i ratnog profiterstva (kroz povezivanje rata i siromaštva),
- zahtevi za priznavanje odgovornosti samih država kao i političkih, ekonomskih verskih i kulturnih elita (konkretan zahtev),
- zahtevi za promenom zakonske regulative, poput zahteva da se silovanim ženama u ratu prizna status civilnih žrtava (konkretan zahtev, aktivistička akcija),
- zahtevi za eksproprijacijom imovine počinioca, koja će biti utrošena u javnu korist (konkretan zahtev, aktivistička akcija).

Staša: Povezivanje rata i siromaštva trebalo bi da bude rezultata ŽS. .. jer nijedna inicijativa, nijedna komisija za pomirenje nije istraživala ekonomsku pozadinu rata, zato je to važno.

Ljupka: Čini mi se predlog za promenu zakonske regulative da bude rezultat.

Rada: Nacionalizacija imovine ratnih profitera.

Janja: To pitanje vlasništva smatram takođe važnim, oduzimanje imovine zločincima. Da se Karadžiću odbrana ne plaća od javnih para, već iz njegove imovine...

Mireja: Konkretni zahtevi su ukidanje vojnih sudova, demilitarizacija obrazovnog sistema, a veoma važno je da se podstakne priča na nivou zajednica za mogućnost izgradnje mira.

Umberta: Eksproprijacija je bitan zahtev, na primeru Italije, kod nas ima puno mafije i država se obračunava sa njima. Za to postoje dva načina: država im oduzme imovinu, a onda je privatizuje. Drugi način je onaj za koji zalaže civilno društvo, tražimo da nam se da uvid

šta se dešava sa tom imovinom... Postoji kooperativa koja prodaje proizvode na alterantivnom tržištu...takve inicijative su važne, a država pokušava da ih uguši.

Gabi: Manjak odgovornosti onih na vlasti, nebitno da li su pravnici, političari, u administraciji, privatnom ili ekonomskom sektoru, oni na vlasti odbijaju to da urade. I ono što svi znamo - u svakodnevnom životu normalno je da preuzmete odgovornost, jer to je opšte pitanje preživljavanja, pogotovo nakon ratova, tako i oni moraju da preuzmu tu odgovornost kao što ste je vi preuzele, ali oni neće. Za mene je to nešto što me pokreće jer me razlikuje i čini mi se da su ove teme nekako povezane sa ovim pitanjem. Da, oni na vlasti su odgovorni za rat, za siromaštvo, koji su sve stavili u svoje džepove.

Šarlota: Ono što je Gabi rekla ranije, drugim rečima, jeste da zahtevate odgovornost od vaših institucija: Vlade, UN... Marija je rekla takođe da napravite zahteve institucijama koje bi trebale da su odgovorne, čak iako to ne očekujete. Piše da je drugi pravac javna osuda koja uključuje priznavanje patnje, ali i osuda počinioca na vašem tribunalu. Tada javnost vidi vaš alternativni sud upravo kao javno osuđivanje i podizanje svesti. Tu bih stavila siromaštvo i rat kao nešto o čemu podižete svest naroda. Sve teme imaju veze sa podizanjem svesti, i većina toga jeste u vašim dokumenteima želite da osudite zločine, ali i da podignite svest o nečemu što još traje to i činite prethodnih 20 godina. Smatram da ste u tome uspeli.

Mariame: Sud nije ograničen na samo svedočenje u smislu da možemo pričamo o akcijama koje ćete preduzeti. Mislim da će to biti razlika od dosadašnjih sudova, jer ćete imati odmah neki rezultat, ne kao osudu već kao akciju.

2. Nivoi odgovornosti (kome se obraćamo putem ŽS)

Zaključeno je da adresat zavisi od zahteva, a u skladu sa prethodnim zahtevima, obraćamo se:

1. ženama,
2. javnosti u regijama,
3. međunarodnoj zajednici,
4. institucijama, institucije pravde na nacionalnom i međunarodnom nivou.

Štaša: Na primer, kada se obraćamo UN govorićemo o pripadnicima mirovnih misija i njihovim privilegijama. Ja nemam iluzija, ali ipak - može da se uvećava mreža civilnog društva... Mislim da adresat zavisi od zahteva... i svaki je drugačiji, možemo se obratiti na 5 adresa. Ako su u pitanju zakoni i promena obrazovnog sistema onda je to država.

3. Teme na ŽS (ovde da prepisem iz lifleta, po tačkama)

Dvogodišnji proces rada je iskristalisao 4 teme, a dogovoreno je da etničko nasilje, koje je prisutno svuda, bude zajednička tema ŽS, dok će druge teme odabrati same aktivistkinje, onako kako ih prepoznaju kao ključne za regiju iz koje dolaze.

I Nasilje na etničkoj osnovi:

- **mešovite porodice/brakovi/zajednice**- represija na na nivou društva: pretnje na etničkoj osnovi - oblik etničkog čišćenja; pretnje životu zbog etničke pripadnosti; isključivanje iz zajednice zbog mešovite etničke pripadnosti; odbacivanje, šikaniranje na etničkoj osnovi;
- **institucionalno nasilje na osnovu etničke pripadnosti** - šikaniranja na granici od strane policije na osnovu etničke pripadnosti; isterivanja s posla zbog manjinske etničke pripadnosti; etnička segregacija, ugrožena sloboda kretanja; promena identiteta zbog etničke pripadnosti; isterivanja iz stanova, itd.

II Militarističko nasilje:

- **Rat protiv civila** – ratna dejstva, stalna fizička ugroženost, opsade, iznurivanje glađu, bombardovanje, militaristički teror na granici...
- **Represija zbog otpora prisilnoj mobilizaciji** - nad ženama koje su podržavale dezertere-muške srodnike kao i nad antiratnim aktivistkinjama, podržavateljicama dezertera i prigovarača savesti...

III Kontinuitet rodno zasnovanog nasilja:

- **Ratni zločin silovanja** - stigmatizacija žena koje o tome svedoče, prećutkivanje ratnog zločina silovanja, zloupotreba ratnog silovanja u nacionalističke svrhe...
- **Muško nasilje nad ženama** - fizičko, psihičko i seksualno nasilje u braku i partnerskim vezama od strane povratnika sa ratišta, ali i normalizacija muškog nasilja nad ženama u javnom prostoru (kroz medije, školske udžbenike) kao društveno prihvatljivog oblika ponašanja...

IV Ekonomsko nasilje nad ženama:

- **Privatizacija kao zločin nad ženama** - ukidanje radnih prava, socio-ekonomskih;
- **Život u stalnoj ekonomskoj oskudici** - uskraćenost, život u stalnom strahu od siromaštva, itd.

Rada: Mislim da je to dobro ova tema (etničko nasilje) je dominirajuća i pojavljuje se i u drugim temama kod svih bivših republika. Oko glavne teme će biti deset svjedočenja. I da svaka inicijativna grupa priprema nekoliko, sigurno je da imamo 10 ili 20 svjedokinja sa kojima bi već trebalo početi raditi. Raditi sa njima dubinski, da se osjećaju poštovano i da znaju da ih vodimo nekamo, prema nekoj javnosti za koju još ne znamo koja je.

4. Publika na ŽS

Pitanje publike je uvelo dilemu oko prisustva predstavnika državnih institucija, zbog različitih iskustva u regiji sa državnim organima. Naime, predstavnice Crne Gore i Srbije bile su izričito protiv prisustva predstavnika i predstavnica država, a konačnu odluku će doneti IO. Ipak, postignut je konsenzus da predstavnici/e države svakako ne mogu biti oni koji bi otvarali ŽS, ili dobili priliku da govore. Takođe, kada je reč o predstavnicima država bilo bi dobro voditi računa o njihovom broju (iz kojih institucija, kog nivoa) i da li će uopšte hteti da se službenici jedne države, pojave u drugoj državi? To znači da bi publiku trebalo da čine:

1. žene i ženske organizacije iz regije,
2. međunarodne ženske organizacije i organizacije civilnog društva (internacionalna solidarnost),
3. predstavnici državnih (i nezavisnih) institucija
 - 3a. predstavnici/ce država sami/e plaćaju sve troškove učešća
 - 3b. nemaju pravo da govore na događaju
 - 3c. ne mogu otvarati ili zatvarati događaj

Važno je, takođe, doneti odluku o maksimalnom broju učesnica i učesnika (800 osoba je predloženo). Takođe, pitanje otvorenog događaja, javnosti ŽS se mora razrešiti, jedno od sugestija je registracija. Naime, da za učestvovanje ne bude tek javan poziv javnosti, već registrovanje. To je ujedno i pitanje bezbednosti a ne samo finansijskih sredstava (na primer, ako ŽS bude u Beogradu, Srbija, postoji opasnost od fašističkih grupa).

Takođe (kako je sugerisala Lepa), ŽS nije socijalni forum niti festivalska manifestacija, i publika mora biti posvećena dok sluša svjedočenja žena. Zbog toga bi bilo dobro učesnice i učesnike unapred obavestiti o karakteru događaja, jer svjedočenje žena iziskuje punu pažnju i poštovanje žena koje česvedočiti.

Ljupka: Ne mislim da bi trebalo da budu žene iz institucija sistema, možda neke koje su iz nezavisnih institucija. Ali i o tome možemo da razgovaramo...

Šarlot: Nije mi jasno zašto ne želite prisutne ljude iz Vlade koji bi mogli da čuju šta govorite. Mislim da ako već imate neke zahteve, zašto da ne budu prisutni, ne kažem da imaju pravo da govore, nego da slušaju.

Staša: Permanentni sud naroda na kome sam ja učestvovala nije imao predstavmike država. Imamo velike dileme... samo one osobe iz institucija koje se ponašaju drugačije.

Rada: U načelu se slažemo, ali moje je pitanje ukoliko oni nisu prisutni, kako mi djelujemo na promenu? Ko će onda njima prenijeti poruku? Unapred ih ne bih isključivala, sve imamo loše iskustvo, ali ne možemo same sebe ostavljati na političkoj margini posebno u zemljama gdje smo bar mrvicu pomerile. Mi se razlikujemo Staša i ja ali ne toliko... Na primer ako tražimo reparaciju za žrtve, to mora država. ja moram dovući ove tamo, ili utjecati na međunarodne institucije da ovima to kažu.

Nela: Ima raznih metoda. Možemo ih pozvati kao i druge, a ne da govore, samo da budu tu. Najveći je pritisak kada mediji daju veliku pažnju događaju.

Irena: Imam dilemu po pitanju efekta koje bi smo postigli u razgovoru sa institucijama. Mi u Makedoniji nemamo nezavisne institucije one su pod kontrolom partija, i jedino možemo pozvati partije.

Dragana: Ako se već prijateljice sa Kosova rekle da žele sa institucijama, onda bi trebalo. Moj optimizam je mali po tom pitanju da će se oni pojaviti. Samo po iskustvu sudova za ratne zločine u BiH, kojih ima na raznim nivoima (pet okružnih tužilaštava), to bi bio veliki broj institucija samo iz pravnog sistema. Možda da se usmerimo samo na vrh... A da li će se oni pojaviti iz Beograda ako to organizujemo u Sarajevu?... Zato mislim da bi trebalo biti na nekom neutralnom mestu.

Staša: To je jedno i tehničko pitanje. Znamo da moramo biti kompromise i ovo bi mogao biti to. Da li će doći vladini službenici iz jedne u drugu državu, a da im mi ne platimo. I postoji nesrazmer, jer će doći najviše onih iz države u kojoj se organizuje. I da imamo dogovor da niko od njih ne može da govori.

5. Struktura Ženskog suda - feministički pristup pravdi

Sama struktura suda iziskuje rešavanje dva važna pitanja:

1. sistem brige za svedokinje i aktivistkinje, priprema svedočenja,
2. tehničku stranu organizovanja suda (trajanje, broj svedočenja, svedokinje ekspertkinje porota, sudsko veće, aktivistički događaj, umetničko aktivistički događaj, pitanja bezbednosti događaja, mediji).

1. Sistem brige za svedokinje (i aktivistkinje), podrazumeva koncept etike brige tokom procesa organizovanja ŽS, i nakon održavanja samog događaja. To podrazumeva njihovu aktivnu uključenost u proces, u donošenje odluka u vezi sa samim procesom organizovanja događaja, međusobnu podršku. To znači da bi svedokinje trebalo da budu žene koje su već osnažene, koje već imaju iskustvo i podršku lokalnih grupa i koje, budući da su uključene u proces, znaju da je u pitanju alternativni sud, i da on nema pravnu snagu koja bi mogla dati trenutni pravni efekat (u smislu kazne bilo koje vrste), ali da on ima uticaj na sudski sistem u perspektivi (kroz aktivističke zahteve za izmene pravnog sistema). (Aktivistkinje bi takođe trebalo da imaju sistem podrške prilikom organizovanja suda, sugestija je da dobiju podršku bar jednom mesečno).

Sa tim u vezi, njihovo svedočenje može da bude (i poželjno je), za razliku od institucionalnog sudstva, stvar dogovore grupe koja je ohrabruje i daje podršku. Žena može da svedoči i u ime grupe, u ime druge žene. Samo svedočenje bi trebalo da traje najviše 20 minuta, odnosi se na poslednjih 20 godina i uključuje, ujedno, kako svedočenje o traumama, tako i o otporu.

Gabi: ..Kad je došao tužilac za ratne zločine iz Sarajeva takođe smo ga intervjuisali i rekao nam je da su potrebne te žene da svedoče. Rekle smo da će sve to dobiti, pod uslovom da dobijemo osudu za tri meseca. Žene su otišle da vide sudnicu i odlučile su ko bi bio najbolji govornik za zatvorene sednice i javne. Sudije ne vole takve svedoke koji pričaju međusobno jer onda odbrana može da kaže da sve izmišljaju da su se dogovorile itd. Ovo su bile najodgovornije svedokinje, nisu ničim ugrozile svoje svedočenje. Pružala su podršku jedna drugoj i bez reči. Najveće probleme smo imali sa ženama iz zabačenih sela u kojima su se takođe dešavali zločini a koje imaju podršku žena koje dolaze jednom mesečnom iz gradova. Postojale grupe žena koja se upoznala tokom svedočenja i kad je prva žena završila svedočenje tražila je da ostane dok se ne završi suđenje jer ne može biti sama ostale su joj pružile podršku. Ali to sudovi ne žele da vide misle da to kvari proceduru. Mislim da je to zaista važno.

Sarlot: Imam da dodam ponešto na stvari koje je Gabi rekla u vezi svedočenja, a koja su u vezi seksualnih zločina. Mora postajati puna pažnja kad se priča o silovanjima i ličnom nasilju. Svedočenja o ekonomskim i vojnim zločinima su različita, i ne trebamo misliti da svako svedočenje ima istu dinamiku, zato što su ovi zločini manje lični i morate radite na tome da bi bila lična, jer potrebna nam je lična priča a žene su voljnije o ovome da pričaju.

Na Tribunalima na kojima sam radila, a koji su alternativni, i to mora svima biti jasno - da to nije pravni sud. Na njima može da se priča o tome što pravni sistem mora da uradi, ali on sam neće odmah imati pravni uticaj.

Najbolje svedočenje na vašem Sudu će biti iz grupe gde se žene već bave tim problemom. Osoba koja svedoči je ili deo te grupe, ili se oseća prijatno u radu sa tom grupom. I pošto to nije pravni sud, možete da pričate o tome što će neko (od svedokinja) reći. Možete isplanirati šta će reći, u pravnom sudu je to nemoguće. Moj predlog je da to traje nekih 15 - 20 min, jer većina ljudi će prestati nakon toga da sluša. Ako želimo da se to čuje, mora biti efektivno, ta osoba mora da zna da priča kao deo grupe i sa njenom podrškom. To se može i provežbati, i onda žena ima utehu od strane grupe i zna da je bila deo procesa, nije svedokinja koja dolazi od nigde.

I opet pitanje koja je svrha? Ako nam je svrha da pošaljemo poruku o javnom osuđivanju i da podignemo svest o nekim pitanjima, po našem iskustvu najbolje je da svedokinja ima lično iskustvo sa nečim o čemu svedoči. Ali ne mora da priča samo o svom iskustvu, može da priča šta se desilo grupi... Ali lična dimenzija je veoma važna. Ljudi slušaju kad se krene sa pričom o ličnom, emocionalnom iskustvu. Pošto ima 7 država može se dogovoriti ko će da priča o čemu. I onda dobijamo efektivnu lokalnu priču o načelnoj temi i onda se sva svedočenja spoje u jedno. To zovem raznovrsnost istoga. Imamo raznovrsnost svake svedokinja ali imamo sve u jednoj od 4 teme.

Daša: Važno je da svedočenja budu istovremena, i da ne odvajamo traumu od otpora, da ta svedočenja ujedno budu i o otporu.

2a Tehnička struktura suda - traje tri dana:

1. prvi dan je otvaranje, umetnički program (Rada predložila prepodne za uvežbavanje)
2. drugi dan je svedočenje, svedoči maksimalno 4 žene po temi (16, najviše 20 svedočenja), zbog bezbednosti da postoji registracija učesnica i učesnika.
3. trećeg dana je "presuda" sudskog veća, najava konkretnih akcija koju objavljuju aktivistkinje i umetničko aktivistički program.

(doneti odluku o sazivanju presskonferencije!)

2b Tehnička struktura suda - struktura direktnih učesnica:

1. svedokinje, 4 po temi, maksimalno svedočenje 20 minuta,
2. svedokinja ekspertkinja koja menja naziv u MODERATORKA (sugerisano je da se izbegne termin ekspertkinje), jedna po temi (ukupno 4), ekspertiza oko 5 minuta
3. porota, nju čine 4 moderatorke, plus najmanje još jedna,
4. sudsko veće koje izriče presudu, a koji mogu činiti i muškarci, pri tom sudsko veće bi trebalo da čine i osobe iz regije, kao i osobe iz međunarodne javnosti koje su upućene u situaciju u bivšoj Jugoslaviji, ne moraju biti nužno pravnice i pravnici, i da imaju ugled u javnosti.

2c Tehnička struktura suda - osobe koje se direktno bave organizacijom:

1. zaposliti jednu osobu koja će da koordinira procesom sa tehničke strane (koordinacija i komunikacija) na puno radno vreme, osoba koja osim organizacionih sposobnosti razume i političku dimenziju (predlog je da to bude Zorica Trifunović, što je i prihvaćeno),
2. osoba koja će preuzeti na sebe fundraising.

6. Pitanje medija

Razgovor o medijima je, uz opasku da se tako veliki javan događaj ne može "sasvim držati pod kontrolom" kao prve zaključke doneo to da bi trebalo sarađivati sa:

- medijima u regionu koji su nam bliski,
- kontaktirati novinarke i novinare iz međunarodnih medija koje znamo po imenu iz mainstream medija, i koji su prijateljski raspoloženi,
- pozvati alternativne medije iz inostranstva,
- koristiti digitalne medije (internet).

Napraviti osnovni paket informacija za aktivistkinje koje su najčešće u prilici da putuju, kako bi mogle informisati inostrane medije.

Kada bude doneta odluka o datumu ŽS, medijsku kampanju početi 6 meseci pre toga, kako bi mediji na vreme bili uključeni u proces.

Napraviti medijski paket koji je generalan (važi za sve regije) i poseban paket sa informacijama koje su bitne za određene regije.

Preuzete obaveze do sastanka IO u februaru 2013. godine:

1. **Napraviti spisak osoba koje bi mogle činiti sudsko veće (spiskove prave sve članice IO).**
2. **Napraviti spisak prijateljskih medija u svim državama ex YU (spiskove prave sve članice IO).**

Izveštaj priredila: Marija Perković uz podršku Staše Zajović i Miloša Uroševića

Sastanak Međunarodnog odbora Ženskog suda - feministički pristup pravdi **23 - 25. novembar 2012., Kotor/Muo, Crna Gora** **(Transkript sastanka)**

Šarlot Banč: Pokušaću da opišem neka moja iskustva o tribunalima, sudovima i javnim svedočenjima.

Prvo bih htela da kažem da je sav ovaj rad u prethodne dve godine od strane Žena u crnom zaista zadivljujući. Nikad nisam videla toliko pripremnog rada i pre nego što je odlučeno da se sud održi. Zaista mislim da je ovaj rad važan, čak i u slučaju da se sud ne održi. Sve publikacije i sastanci su deo političkog rada i podizanja svesti i nadam se da ćemo razmišljati o tome kao o velikom delu procesa. Takođe mislim da je teško odlučiti koji deo naglasiti zbog toga što mislim da su ciljevi koje ste postavile preambiciozni. To se posebno odnosi na ono što piše u letku o ŽS, kao i o uticaju ŽS. Mislim da su ciljevi ambiciozni, možda čak i previše ambiciozni za jedan događaj. Zato razmišljajmo o tome kao o procesu, ne radi se o jednom događaju. Naime, neke ciljeve možemo ostvariti tokom procesa ŽS, dok drugi možda mogu biti ostvareni nakon održavanja ŽS. Dakle, jednim velikim događajem ne možemo ostvariti sve.

Sada bih pričala o nekim ženskim tribunalima/ŽT, na kojima sam prisustvovala i ciljevima tih ŽT, načinima na koje je to ostvareno. Želela bih da vam postavim nekoliko pitanja i takođe volela bih da čujem pitanja i sa vaše strane.

Najpre, želela bih istaći da ne postoji nijedan ŽS, ŽT, javno svedočenje koje se zasniva na jednom modelu organizovanja. Bilo je

stotine sudova, tribunala, javnih svedočenja tokom prethodnih 40, 50 godina. Postoji određeni model ŽS koje je organizovala Korin Kumar. Ona je organizovala četrdesetak ŽS, ali postoje još stotine drugih, nisu svi isti. Oblikovani su u skladu sa potrebama konteksta, kao odgovor na specifične potrebe određenog regiona. Dakle, mi ne biramo model, mi tražimo različite načine da organizujemo ŽS i to zavisi od toga šta je ovom regionu potrebno.

Prema mom saznanju prvi, pravi ženski tribunal održan je u Briselu 1976. godine. To je bio ženski tribunal o ratnim zločinima, na njemu su osuđeni ratni zločini, kao odgovor na Dekadu žena pokrenutu 1975. godine. Pomenuti ŽT je prvi tribunal koji je organizovao moderni ženski pokret. O ovom ŽT izašla je i jako zanimljiva knjiga.

Otada su u Latinskoj Americi postojala mnoga javna svedočenja u raznim državama. U okviru *16 dana aktivizma u borbi protiv nasilja nad ženama*, mi smo zabeležile mnoštvo javnih svedočenja, imamo dokumente kao i video zapise sa ovih tribunala. Inače, bilo je vrlo uobičajeno da se o okviru *16 dana aktivizma u borbi protiv nasilja nad ženama*, organizuju javna svedočenja, tribunali, sudovi u raznim zemljama. Ima jako puno primera takvih aktivnosti.

Ja sam uglavnom učestvovala u aktivnostima usmerenim ka međunarodnoj zajednici, a organizovani su od strane Centra za žensko globalno liderstvo/Center for Women's Global Leadership. To su bile akcije u okviru UN konferencija i jedan od glavnih ciljeva sastojao se u tome da pruže alternativnu/drugačiju viziju određenih pitanja. Dakle, naše aktivnosti su bile veoma fokusirane na to da kako da utičemo na određena pitanja/agende.

Verovatno je najpoznatiji bio Bečki tribunal za ljudska prava (1993.). Naš cilj je bio veoma specifičan. Pokrenule smo kampanju za ženska prava kao ljudska prava, tj. da se ženska prava uključe u agendu ljudskih prava. Tribunal koji smo održale obelodanio je nasilje i zločine nad ženama. Mi smo imale 5 paralelnih pitanja u vezi sa ljudskim pravima. Pokušale smo da pokažemo da su u životu žena, sva ona pitanja koja se smatraju kršenjem ljudskih prava (silovanje, tortura, diskriminacija, ubijanje u ime običajnog prava...) zapravo zločini nad ženama, tj. rodno zasnovano nasilje. Važno je znati da dotada ovi zločini nad ženama nisu bili tretirani kao kršenja ljudskih prava. Mi smo organizovale svedočenja kako bismo pokazale zašto ta pitanja moraju biti uključena u agendu ljudskih prava. Najvažnija stvar je bila ta što nije nasilje nad ženama jedino čime treba da se bavimo. Međutim, tu su ratni zločini nad ženama, genitalno sakaćenje, kršenje LGBT prava, politička represija. Dakle, nešto slično ovome ovde.

Spomenula sam ovo zato što ne možemo kontrolisati ono što svetski mediji plasiraju. Oni govore o nasilju nad ženama samo u ratnim slučajevima, a skoro ništa se ne priča o svakodnevnici. Ako pitate javnost, ona je neobaveštena. Pričam vam ovo zato što neke delove možete da kontrolišete, a neke ne.

Jedna od najvažnijih odluka koju moramo doneti jeste šta je svrha ovog događaja? Mi smo bile vrlo uspešne u dostizanju našeg glavnog cilja – da se ženska prava priznaju kao ljudska prava i da se stvore pri UN posebni mehanizmi za nasilje nad ženama. Dakle, ti ciljevi su postignuti. Naravno, tribunal u Beču je bio javni događaj kampanje, ali nije bio jedina stvar koja se desila. Zato mislim da je ovo što radite dobra demonstracija da je tribunal deo pokreta i da je deo mnogih stvari kojim se bavite. Zaista mislim da je važno održati perspektivu da ŽS nije sam za sebe događaj, već da je deo jedne šire strategije.

Drugi je primer Tokijski tribunal iz 2000. godine. Ovaj tribunal je verovatno najbliži „pravom“ sudu koji je pokušao da se odvija kao sudski proces, da preslika sve procese suđenja sa sudijama, tužiocem, braniocima. Cilj ovog Suda je bio da se obelodane i osude zločini nad ženama koje su Japanci seksualno porobili tokom Drugog svetskog rata. Dakle, imali su tribunal u kome su žene iz osam različitih država zajedno radile da pokažu zločine japanske vlade. Međutim, to je bila poslednja etapa 10 – 15-godišnjeg procesa u kome smo želele da pokažemo da ako ne možemo da osudimo vladu Japana sudskim putem, možemo izreći moralnu osudu možemo ih kao ljude osuditi i reći da su bili odgovorni za zločine.

Ako vam je cilj da kaznite počiniocima zločina, moraćete da pokrenete više procesa. Takvo nešto nismo pokušale u Beču. U Beču nam je glavni cilj bio da pokažemo zašto ženska prava moraju biti uključena u agendu ljudskih prava, zato smo organizovale tribunal, ali to je istovremeno bila i aktivnost na zakonodavnom planu. Zaista je veliko pitanje da li želite da se pridržavate pravnih procedura ili da pokušavate da podignete svest na javnom, političkom, humanitarnom planu, tj. da se to ne odvija u okviru pravne procedure. Dakle, svaki od tribunala ili sudova imaju različit odnos/balans svih tih ciljeva.

Čitanjem vaših neverovatnih materijala možemo utvrditi koji nivo odgovornosti želite da ostvarite; pravnu kao u Tokiju ili ne. Pretpostavljam da to nije cilj (svrha), ali o tome vi treba da odlučite. Da li da se fokusirate na iskustvo i svedočenja žena, ili da svedočenja obelodane problem, ali i otpor žena ka tome da bude žrtve. Važno je da znamo koju vrstu odgovornosti pokrećemo, postavljamo. Inače, može se desiti da se čuju svedočenja koja ne osnažuju žene, tako da sam u vašem izveštaju zapazila vaše insistiranje na otporu, to znači da vi želite da žene ne budu samo žrtve, itd. Eto, to je jako važna poruka koju vi šaljete.

Na Tribunalu koji smo mi organizovale prilikom pete godišnjice Svetske konferencije u Peking, htele smo da pokažemo šta to žene žele, predlažu Vladama da urade da bi se Platforma implementirala.

Hoću da kažem da možete da se fokusirate na različita pitanja, u zavisnosti od toga koji rezultat želite da postignete, kako tokom konferencije, kao i nakon konferencije?

Šta želite da ljudi žele da osećaju nakon toga?

Koju vrstu medijskog publiciteta će vaš događaj dobiti i zašto?

Da li prevashodno zbog iskustva žena, ili pokušavate na to da skrenete pažnju sveta? Kada budemo govorile o tome, možemo razgovarati o tim različitim strategijama.

Drugo pitanje koje sam odabrala, čitajući vaš materijal, jeste da bude jasno ko je publika. Ukoliko su to samo ljudi u toj prostoriji, važno je znati kako da dođete do tih ljudi. Mi smo organizovale dosta tribunala i javnih svedočenja, na primer, na Svetskoj konferenciji protiv rasizma. Htele smo da pokažemo kako je rasizam povezan sa pitanjem pola, sa ženama. Htele smo da skrenemo pažnju ljudima koji su već bili na konferenciji da čuju o tome, tako da nam nisu bili potrebni mediji, dovoljna nam je bila publika (učesnice/i) na konferenciji.

Dakle, trebalo bi misliti koga birate, i koga želite da slušate, jer danas možete slušati prezentacije, preko interneta možete da prenesete poruku, kao i putem interneta, video snimka i u tom smislu na različite načine postoji publika, različite publike.

Proces organizovanja je takođe važan, ali on zavisi od toga kako ćete odgovoriti na neka druga pitanja. Na primer, da li su mediji važni i kako, koliko novca treba. Ako se odlučite na model sličan tribunalu u Tokiju na koji je utrošeno priprema tri godine, to je bilo jako skupo i trebalo je mnogo sredstava prikupiti. Morate razmotriti koji su vam resursi dostupni, a da ostvarite maksimalni uticaj. Ako vi odaberete model Tokijskog tribunala, to znači da vam je najmanje potrebno 3 godine. To je bio pravi sudski proces, sa tužiocima, sudijama... Dakle, takav sudski proces zahteva jako puno sredstava. U proces priprema Tokijskog tribunala, učestvovala su žene iz 9 zemalja i ponajviše, utrošena su ogromna sredstva.

Po mom mišljenju najuspešniji tribunali su bili upravo oni na kojima smo imale jasne ciljeve koje želimo ispuniti, kao i jasnu predstavu/stav o tome kojoj se publici obraćamo. Koordinacija je takođe važna, to već imate, odradile ste ključni deo koordinacije. U procesu koordinacije možete se obratiti i drugim organizacijama širom sveta da one pruže svoju solidarnost, i one vam mogu konkretnije pomoći. Na primer, mi smo izradile detaljni vodič koordinacije koji možete naći na internetu.

Mariame Heli Lukas: Što se tiče Tokijskog tribunala, žene iz raznih država Azije su se već ranije obraćale okružnim sudovima u Tokiju, ali su njihovi predmeti odbačeni, zato je njima bilo važno da imaju paralelni sistem, što mi se čini da je i vama relevantno. Druga stvar je to što su i tužiocima i žene Japane želeli da imperator bude osuđen i da se to dogodi u Japanu. I to je relevantno za vašu situaciju. Taj tribunal je imao puno novčanih sredstava i kadrovskih potencijala, renomirane advokate. To je proces koji zahteva i vreme i novac, ljude koji su već eksperti tako da su oni uradili nešto što bi i pred pravim sudom bilo prihvaćeno. S obzirom da im je trebalo vreme da porazgovaraju o presudi. Odlučile smo da imamo žrtve sa sličnim iskustvima, ali i savremenih situacija i to je interesanto za vas. Puno se stvari dešava u ovom trenutku.

Danas postoji i tribunal u Bangladešu, pre svega zbog zločina nad ženama iz rata 1971. To je pravi sud. Pre nego što sam došla, vide-la sam sa Sarom Husein koja me je upozorila u vezi sa tim kakva će biti presuda, da li će zadovoljiti žrtve, ali su se u ovom procesu osnažili počinioци koji imaju svoja sredstva da u medijima opravdaju svoje zločine. I na to moramo misliti da i oni imaju sredstva. Moramo imati u vidu da će reagovati i suprotna strana, za svako svedočenje koje mi imamo, oni imaju po 500 svedočenja. Mogu da vam pomognem oko kontakata sa Sarom. Takođe i sa jednom ženom koja je bila zadužena za žalbe žrtava masakra muslimana u Gudžaratu 2002. I oni su uspeli pred sudom. Nisu svi počinioци osuđeni, ali je osuđen i bivši ministar na dužu kaznu. I ovde se suprotna strana branila svim silama i oni si postavili jednu ploču žrtvama i tako pokušali da se opravdaju. Takođe se može razmotriti slučaj Japanki kako su one iskoristile Tribunal. Nismo istražile dovoljno kako se reagovalo u Japanu posle presude Ženskog tribunala u Tokiju.

Učestvovala smo u Beču i Pekingu kao „Žene koje žive pod muslimanskim zakonima/WLUML“, i kao Alžirke i tada su po prvi put čuli naša javna svedočenja kada smo govorile o zločinama nedržavnih aktera. To nije bilo uspešno, jer ni danas organizacije za ljudska prava, i levica u širokom smislu, ne žele da prihvate da i nedržavni akteri čine zločine; u našem slučaju su to paravojne fundamentalističke grupe. Čak i neke feminističke grupe se isključivo fokusiraju na državne aktere. Moramo se suočiti sa činjenicom da nije samo država ta koja čini zločine. Takođe, to su iskustva iz devedesetih godina dvadesetog veka, koje u Alžiru zovemo mračna decenija, jer se tada stradalo od fundamentalista. Zakon nam zabranjuje da ispitamo šta se tada zaista dogodilo. Jedna grupa feministkinja je 1996. godine, pokrenula tribunal za žrtve, kao i dodeljivanje nagrade za otpor fundamentalistima, ali to nije dobilo publicitet. Moje mišljenje je da je razlog što se o tome malo zna leži u tome što niko ne želi da sluša šta čine paravojne formacije, oni koji nisu predstavnici države. Mislim da to nije prihvatljivo da se feministkinje na globalnom nivou nisu dobro pokazale. Što se tiče naših iskustava iz Beča, Pekinga, Tokija, iz Šri Lanke, tamo smo po prvi put zahvaljujući Lepi na radionici „bezbednost aktivistkinja“, imale to za žene koje su svedičile. U Tokiju se Lepa već postarala na sistematičan način za žene, a u Šri Lanki smo to uradile na organizovaniji način - psihološko savetovanje žena, čak iako je zločin počinjen davno.

Staša Zajović: Ako se mi odlučimo za obelodanjivanje o kontinuitetu nasilja, za zadovoljenje pravde na institucionalnom nivou, da vršimo pritisak i na međunarдни i nacionalni nivo. Radimo ono što se do sada nije radilo kontinuitet između rata i ratnih zločina i današnje pljačkaške privatizacije i siromaštva žena. Šta će da rade mediji, šta ćemo sa medijima? Imamo velikih dilema oko uloge medija, da li smo za njih spektakl, potrošna roba? Nemamo jasne odgovore na ova pitanja, mislimo da su nam mediji potrebni samo na lokalnom nivou.

Rada Borić: Htjela bih još neka pitanja. Pitanje svjedočenja će biti rezultat naših prethodnih aktivnosti, i moje pitanje je što to jeste ako je javni događaj, da li je to za nas unutra? Mislim da smo dužne ženama to raditi van, bez toga da je taj događaj javni. Pitanje je ko je publika, koja vrsta događaja, i tek onda znam što radim sa medijima.

Šarlot Banč: Pitanje je da li nam je potreban još jedan izraz za svedokinje uopšteno. Ili je sve uključeno u sistemu brige i šta se posle dešava? Postoji čitav niz pitanja kako ćete organizovati svjedočenja. Na primer, mislim da ste veoma dobro rešile pitanje tema i pitanja koje želite da razrešite. Ali onda se postavlja pitanje kako će se organizovati svjedočenje, hoće li svaka država da međusobno priča ili će svaka država doći zasebno sa svojim svjedočenjem, koje one smatraju važnim. Da bi se rešili ovi problemi možete imati četiri segmenta u kojima žene iz različitih delova regiona ili država pričaju o svojim problemima. Ovo je osnovno pitanje organizacije. Mislim da se kroz ovo onda jasnije može videti cilj.

Mislim da je važno u vašem regionu da vam dam primer onoga što uradile u Beču, gde smo imale pet regionalnih podgrupa i svaka od tih podgrupa morala je da nam pruži pet do šest svjedočenja. I onda smo imale različite regione koji govore o različitim problemima. Dakle, imale smo jednu temu sa pet različitih pristupa. Ali možda odaberete drugačije? Možda želite da kažete, u redu ovo su nam nerešena pitanja i ovo su razlozi zbog čega to tako želimo.

Dakle ponavljam postoje dva načina i od vas zavisi koji ćete izabrati, jer to govori kako ćete predstaviti jedinstvo, ako sve zemlje rade po temama ili možda svjedočenja mogu da pokažu kako je stanje u njihovim državama. Svaki region i žene iz svake države moraću da odluče koje rezultate žele da ostvare. Da li se slažete da organizujete svjedočenja po državama i regionima? Kako to da se poveže?

Rada Borić: Potrebno je da se zapiše, ne želim sad da ponavljam ono što je Šarlot rekla da li se odlučimo na primer da je tema ekonomsko nasilje i onda po svjedočenje iz regiona kako se to odražava, ili da kažemo žene iz Srbije će da svjedoče o nekom specifičnom pitanju ili kombinacija i jednog i drugog. Jer pogotovo zbog nas koji radimo na regionalnom nivou mora da postoji kombinacija. Sad je pitanje da li ćemo diskutovati o svim ovim temama?

Staša Zajović: Mi smo se zadužile u Srbiji da radimo na militarizaciji i na potisnuti zaboravljen zločin protiv mira koji nije nigde uključen. Zato što je nepoznat na teritoriji Jugoslavije, nepoznat zločin prisilne mobilizacije. Organizovale smo seriju diskusionih kružaka, pripremile smo čitanku na tu temu gde su učestvovalе srodnice muškaraca koji su prisilno mobilisani, ali i one čiji su srodnici ubijeni nakon rata, vojnici oni koji su videli Ratka Mladića. Mislim da je to upravo tema za Srbiju pre svega, a ne moraju Bosna i Hercegovina i Hrvatska. Ali postoje zajedničke teme, kao što je etnifikacija svih odnosa svuda, etnodemokratije koje vladaju svuda. Velika je odgovornost nas da to što nije priznato kao zločin niti je prepoznato kao nasilje u međunarodnoj zajednici, uz nepravedne odluke Haškog tribunala koje su pogubne za pomirenje, koji su protiv naših napora. Nivoi odgovornosti su regionalni, nacionalni i međunarodni. Tri vrste patrijarhalne moći su tu povezane i ne možemo optuživati regionalnu bez internacionalne i obratno.

Lepa Mladenović: Slučaj Tribunala u Tokiju, u pogledu perioda na koji se odnosio, bio je jasan. A ovo oko svjedočenja drugih žena, nisu bile u svrhu same odluke, već da javnost zna da postoji seksualno nasilje u ratu. Moje pitanje je zato da li je nama teza rat do '99. ili svjedočenje onoga što se sada događa, a rat je ilustracija toga što se sada događa? Ili šta ako sud uzme jednako ceo period?

Staša Zajović: Ne bi nikakao moglo da se odvoji državno organizovano nasilje do '99, od današnjeg i to je stav žena, kontinuitet nasilja od '91. do dana održavanja suda. To su rekly sve žene da je to kontinuitet nasilja nad ženama - rat drugačijim sredstvima.

Ljupka Kovačević: Za sud je važno kako da to predstavimo?

Janja Beč Neumann: Kontinuitet nasilja ne mora da ima samo vidljive manifestacije. Na primeru grada iz kojeg sam ja došla, 300 čuvara Ratka Mladića je bilo zvanično zaposleno u Petrohemiji u Pančevu. Oni nemaju veze sa Petrohemijom, jer su policajci i vojnici, imali su najveće plate. To je ceo grad znao, a niko nije rekao ni reč. Jedan njegov general je ujedno bio i direktor fabrike. Ti su mehanizmi monstruozi. Posle tako velikih zločina isti su ljudi ostali na sceni, a oblici delovanja su im drugačiji. To je mentalitet logora, koji samo dobija perfidnije forme, a otpor je mali zbog izloženosti ekstremnoj situaciji. Zato je važno da se nešto uradi u ovoj kulturi ćutanja, zato je važan ovaj sud. Zato je važan Haški tribunal, jer to nije bio vojni sud, to je prvi sud koji nije bio vojni. Nijedan rat nije bio toliko dokumentovan kao rat u Bosni i Hercegovini. Moje pitanje za Šarlot je o tome šta je to što ovih sedam novih država, ima nečeg zajedničkog, ali i specifičnih razlika. Svaki konflikt ima sopstvenu biografiju i prema toj biografiji treba biti pitanja, koja ne mogu biti ista za celu regiju.

Mireja Forel: Čitajući iz vašeg izveštaja, meni je jasno da su prikazani razni konteksti i razlike među regijama i da postoji razlika u pristupu. Na primer, žene iz Srbije i Crne Gore su zainetresovanije za holistički pristup ratu, strukturi, genezi i posledicama rata. Smatram značajnim to da znamo da nemaju sve organizacije iste okolnosti i da to moramo uvažiti. Po iskustvu Žena u crnom, vidim da postoje i razlike u odnosu prema svedokinjama jer one idu svuda a druge grupe ne. Mora da se izbegne da ženski sud postane takozvani projekat nevladinih organizacija. Velika je opasnost da ga ne uzmu femokratkinje, jer onda one uzimaju energiju odnosa i oduzima se snaga tih odnosa, oduzima se glas aktivistkinjama i ženama uopšte.

Veliko hvala Mariame i Šarlot koje su nam prenele istoriju ženskih tribunala, u kom kontekstu se to dešava. To je kada je postojala državna politika rodni mehanizama, na državnom nivou, i to je tada kada se smatralo da se može dati doprinos retributivnoj pravdi, dakle uticaj na kaznenu politiku kao unapređenje pravnog sistema. Međutim, situacija se promenila od tada. Važno je da se prekine učutkano nasilje nad ženama i to je ono što ženski sud treba da omogući. Naša je odgovornost da nijedno nasilje ne ostavimo nevidljivim i učutkanim. To nije jednokratni čin koji bi mediji mogli da potroše, već početak jednog kolektivnog procesa. Feministički pokret u Španiji nije mogao da otvori pitanje zločina, ali je mogao da baci udicu, onda je čitav jedan svet unutar Španije počeo da radi na tome. To jeste dugotrajan proces. Uzajamna podrška je važna, saglasnost o tome da je potrebno poštovanje različitih konteksta, jer ne mogu na isti način sve žene u svim regijama da odgovore na stvarnost.

Moja dilema je da li to treba da se svodi samo na taj okvir kršenja ljudskih prava, jer mislim ako tu ne bi bilo duboke kritike patrijarhalnih moći, i koje su iznad pravnog okvira ljudskih prava, to bi onda bio korak unazad u odnosu na ono što sam ja naučila od žena u ovoj regiji.

Šta je danas militarizacija? Ona nije samo patrijarhalna moć što čujemo i vidimo, već i način na koji oni iza naših leđa trguju, saučestvuju. Na primer kako trguju sa Srbijom, kako ona dobije određene povlastice ako preda zločince Haškom tribunalu. Koliko to odvaja od procesa pomirenja, i udaljava nas od toga. Razotkriti te mehanizme na svim nivoima je važno.

Irena Cvetković: Ono što ja vidim kao važno za Makedoniju nisu reproduktivna prava u pravnom smislu. Naime, želimo govoriti o sistematskom nasilju nad ženama, ali je teško adresirati institucije jer institucije to održavaju. Ono što mi želimo da otvorimo jeste jaka kampanja o reprodukciji nacije. Citiram našeg premijera: „krivi za nizak natalitet su žene i homoseksualci“ ono što nas koči su priča o ženskim pravima i LGBT prava. To je jaka kampanja, prošle nedelje je bila „šetnja za život“ koju podržava i crkva. Ove retorike za reprodukciju nisu kašnive, nema zakona koji bi to mogao zabraniti, a istovremeno, ove retorike održavaju patrijarhat i nacionalizam. Kako može da se izvede sud, jer ovo nasilje je teško da se opiše preko ličnih priča. O tome razmišljimo.

Lepa Mladenović: Znači pitanje je da li ima osude, presude i prosude?

Staša Zajović: Presuda je pravni, sudski nivo, osuda je moralni, a prosuđivanje je zajednička refleksija - promena vladajućih kulturnih modela. Mnogo žena je reklo da žele da se promene patrijarhalni obrasci koji perpetuiraju nasilje, koji čine da su ratni zločinci obožavani od strane žena.

Šarlot Banč: Možda isuviše tehnički pričam, samo da bude jasno mislim da praviš dobru razliku između pravnog i alternativnog nivoa. Vaš tribunal neće napraviti toliku razliku, ali vaši komentari će uticati na podizanje svesti da bi se došlo do promena.

Staša Zajović: Slučaj prisline mobilizacije, presuda državi Srbiji zato što je stotine hiljada muškaraca odvela u agresorski pohod, osuda međunarodnih institucija u ovom zločinu, jer su doneli odluku o davanju azila dezerterima, a da nijedna država nije to poštovala. Takođe, mobilisanje izbeglica je kršnje ratnih zakona. Hteli su o svima, ali ne i o dezerterima. Na nivou promene kulturnih modela je upravo u toj demilitarizaciji svih zakona i svih odnosa. I dan danas dezerteri nisu heroji, već su heroji zločinci.

Šarlot Banč: Želela bih da odgovorim na dve stvari. U smislu ciljeva, ja sam za to da imamo veliku političku viziju. Čini mi se da postoji dosta očekivanja kad je u pitanju uticaj. Mislim da je to možda malo nerealno. Ne želim da se smanji vizija, ali treba biti realniji oko toga šta se može postići, tako da posle ne bude puno razočarenja.

Čini mi se da neke od ovih stvari na primer javna svedočenja, priznavanje patnji žrtava, da to možemo iskoristiti. Jedna stvar koju možemo postići, zavisno od pitanja na kom nivou su očekivanja, jeste da se žrtve ne razočaraju, jer videle smo razočarenja mnogih žena kad su u pitanju međunarodni tribunali. Jer žrtve dođu i očekuju nešto mnogo više, jer ljudi koji su uključeni u sve to znaju šta će se desiti, znaju da se njihov pravni status neće promeniti. Da im bude jasno kad se vrate svojim domovima da njihove komšije neće biti drugačije. Na neki način ovo zvuči prilično jednostavno, ali mislim da je prilično važno da budemo realne. Ponekad vršenje pritiska na institucije i pravosudni sistem, ako to zaista želimo da uradimo to podrazumeva drugačiju strategiju od one koja se priprema za podizanje svesti javnosti. Ja mislim da mi to znamo iz naših feminističkih aktivnosti. Ne vršimo pritisak na pravosudni sistem i institucije putem jednog javnog svedočenja, vi to možete da radite kao pokret tokom dužeg vremenskog perioda.

Dakle, najvažnija je strategija i da znate šta želite tokom nekog perioda da ostvarite. Zato sam spominjala preambicioznost. A druga

stvar koju bih spomenula nalazi se na poslednjim stranicama materijala koje smo dobile. Jasno ste rekle neke stvari. Možda samo treba ponovo potvrditi da je ono što radite i ono što želite reći vezano za prošlost i sadašnjost. Budite realne, jer ne kažem da ne radite ništa, već da bi bilo korisno da prođemo kroz onu poslednju prezentaciju Ženski sud – feministički pristup pravdi, da se usaglasite oko zaključaka i da počnemo na osnovu njih da radimo. I da obraćamo pažnju na ključna pitanja i da znamo kako jedno i drugo da razvijamo da bi dobili najveći uticaj. Postoje dobri zaključci, ovo je samo nešto što možemo dodati.

Lepa Mladenović: Imamo primer žene silovane u ratu čiji je zločinac bio u Hagu i već je izašao, a ona je aktivna u civilnom društvu i sada strepi od nje, gde je tu pravda? Ovo bi bila neka matrica šta će ona da kaže? To bi bila ilustracija kontinuiteta.

Staša Zajović: Koja je naša odgovornost kao aktivistkinja čak i da sudski sistem radi perfektno? Da li je žena prevazišla traumu? Da li mi želimo samo retributivnu ili i restorativnu pravdu, i distributivnu? Zbog toga smo mislile da je to bitno.

Šarlot Banč: Mislim da je jasnije kao opšta tema i kao primer. Mislim da je ono što sam rekla, ako imamo dvadeset svedočenja, ne moraju sva da prate isti šablon, samo to da razjasnim.

Ljupka Kovačević: Takvih primera ima puno - kontinuitet nepravde od dvadeset godina na primer u ekonomskoj sferi, fabrike koje su zatvorene početkom ratova. Mislim da ćemo naći dovoljno svedočenja koje će upravo svedočiti taj kontinuitet nepravde od dvadeset godina.

Lepa Mladenović: Upravo u tom kontinuitetu žene danas nisu dobile pravdu, a početak priče je bio pre petnaest godina. Dakle, ona ne ispriča samo ono što se desilo pre 15 godina i stane. Već i ono danas.

Staša Zajović: Nas zanima uzrok rata, zanima nas ekonomska strana zločina.

Nela Pamuković: Svedokinje imaju taj kontinuitet, jer se ništa nije promenilo. A ta ekonomska dimenzija je nešto novo, moraćemo naći nove vrste ekspertica koje sada nemamo baš toliko.

Mariame Heli Lukas: Pitanje je šta sledi? Nakon svedočenja?

Lepa Mladenović: Prelazimo na drugo pitanje šta proizilazi oz ovoga?

Šarlot Banč: Pre nego što nastavimo sa tim, samo da budem sigurna da razumem. U izveštaju postoje četiri teme. Ekonomsko, etničko, vojno i konstantno rodno nasilje. Staša je opisala samo prvo, ali mi ćemo obraditi sva četiri, zar ne? Zato što je deo mog pitanje o planu. Dobro je kao primer ali teme mogu varirati tokom dvadeset godina. Dakle da bude jasno obradićemo sve teme na različite načine. Kako svedočenje bude teklo videćete kako želite koje da prikazete.

Lepa Mladenović: Imamo četiri teme, i imamo pitanje teme i regiona od četiri teme. Prva je etnički zasnovano nasilje nad ženama i civilima, i još tri. Jedan od predloga je da zapravo pošto je etnički zasnovano nasilje svuda prisutno, da ta tema ujedno bude i zajednička, a svaki region uzme drugu temu kao aktuelnu?

Rada Borić: Mislim da je to dobro. Ova tema je dominirajuća i pojavljuje se i u drugim temama kod bivših republika. Oko glavne teme će biti deset svjedochenja. I da svaka inicijativna grupa priprema nekoliko. Sigurno je da imamo deset ili dvadeset svjedokinja sa kojima bi već trebalo početi raditi, raditi sa njima dubinski da se osjećaju poštovano i da znaju da ih vodimo nekamo, prema nekoj javnosti za koju još ne znamo koja je. Dakle, da li će odgovoriti pred civilnim društvom, običnim građanima ili institucijama. Pripremićemo svjedokinje o zajedničkoj temi i nekoliko specifičnih. Moramo donijeti odluku. Ja se stalno mučim koji je to naš završni događaj. Hoćemo li koristiti termin ekspertice, mnoge od svjedokinja neće moći davati uvide u političku situaciju i jako je važno što je taj zadnji događaj? Pitanje je koje me je danas Gabi pitala kako je izgledao sud u Južnoj Africi, a ja samo znam da je imao tri dana i da je imao umetnički deo, ali u biti ne znam kako je bio struktuiran. Bila sa u Tokiju ali kada se radilo sa vojnicima koji su svjedočili, ali ja ne znam kako to zaista izgleda. Tako da ne znam sama. Ili ćemo doći do modela ili neki model preuzeti? Do kada treba pripremit žene da svjedoče i gdje će svjedočiti? Da li će biti manjih pa na kraju veliki?

Ljupka Kovačević: Ja zamišljam da je u pitanju jedan sud.

Staša Zajović: Možemo da pregovoramo, ali konsenzus imamo oko tema i da je jedan sud, jel tako?

Rada Borić: Ja nisam sigurna da li imamo konsenzus? Pokazalo se da hoćemo sud, da imamo četiri teme. Možda bi se trebalo vratiti što je cilj i što je proces, jer ja mislim na više, a Nela na šetajući sud. Nemamo dogovor gdje je sud. Ja sam pretpostavila da nemamo odluku o jednom sudu. Ja bih onda jedan sud svake godine u drugoj zemlji. Mada je to komplikovano, jer pitanje je kakav je doseg suda u Hrvatskoj van Srbije?

Erвина Dabižinović: Kada smo govorile o gradu, u mojoj glavi je bio jedan sud, jedan događaj sa svim ženama. Čini mi se da sve žene treba da budu na jednom mjestu. Jer naši konteksti su različiti, ali anatomija zločina nam je ista. U Crnoj Gori postoji ta vlast koja 23 godina permanentno stvara zločine od samog rata do privatizacije. Današnji vlasnici su ratni profiteri, ratni zločinci.

Rada Borić: Ja sam u početku mislila jedan sud, jer kada smo pričale o mjestu, ja sam mislila na Sarejevo, kada je Nuna rekla da ne može. Moram znati što je rezultat, jer rezultat suda da povežemo ratno nasilje sa mirovnim, to ne može biti rezultat. Rezultat suda moraju biti zahtjevi, a koje je to moćno mjesto na koje možemo ispostaviti zahtjeve da ima odjeka u svim bivšim državama?

Lepa Mladenović: Šta je rezultat suda? Da li je povezivanje rata i siromaštva rezultat?

Staša Zajović: Upravo to, jer nijedna inicijativa, nijedna komisija za istinu i pomirenje nije istraživala ekonomsku pozadinu rata zato je to važno.

Ljupka Kovačević: Čini mi se da predlog za promenu zakonske regulative može da bude rezultat.

Rada Borić: Nacionalizacija imovine ratnih profitera.

Janja Beč Neumann: To pitanje vlasništva smatram takođe važnim, oduzimanje imovine zločincima. Da se Karadžiću odbrana ne plaća od javnih para, već iz njegove imovine.

Mireja Forel: Konkretni zahtevi su ukidanje vojnih sudova, demilitarizacija obrazovnog sistema, a veoma važno je da se podstakne priča na nivou zajednica za mogućnost izgradnje mira.

Gabi Miškovski: Stvar koju Šarlot ističe konstantno je da ste već nabrojale neke rezultate ovde tokom toka diskusije i održanih radionica. To je dobra početna tačka i mogli bi smo ih uzeti i videti, analizirati različite poglede na patnju žrtava. Ustanovljavanje činjenica za koje su potrebne različite procedure. Druga stvar je ono što mislim, šta ljudi gube u diskusijama, šta je prvobitna vizija svega ovoga? Šta ste htele da uradite, šta vas je ujedinilo? Do sad sam čula mnogo različitih potreba iz različitih situacija iz različitih regija, i prihvaćeno je da sve ti treba imati svoje mesto. Ali istovremeno su potrebne različite procedure. Mislim da bi bilo korisno ako bi smo učinile korak nazad i uvidele koji je razlog koji vas je naveo da ovo uradite. Manjak odgovornosti onih na vlasti, nebitno od položaja da li su pravnici, političari, u administraciji, privatnom ili ekonomskog sektoru, oni na vlasti odbijaju to da urade. I ono što svi znamo da u svakodnevnom životu normalno je da preuzmete odgovornost, jer to je opšte pitanje preživljavanja, pogotovo nakon ratova, oni moraju da preuzmu tu odgovornost kao što ste je vi preuzele, ali oni neće.

Za mene je to nešto što me pokreće, jer me razlučuje i čini mi se da su ove teme nekako povezane sa ovim pitanjem. Da su oni na vlasti odgovorni za rat, za siromaštvo, oni koji su sve stavili u svoje džepove. Čak je na primer Nemačka tokom godina njihove vlasi odbijala da preuzme odgovornost za njihovu prošlost. Svaki put kad dođu nove žrtve imamo velike diskusije o tome, moramo sesti sa njima i naći najbolji način da popravimo štetu. Imamo novac, nije problem u novcu, već u tome što vlast ne preuzima odgovornost, to je moj stav.

Šarlot Banč: Mislim da je vizija važna, rekla sam da su ciljevi preveliki, ali to su dobri ciljevi koje želite da ostvarite. Ono što je Gabi rekla ranije, drugim rečima jeste da zahtevate odgovornost od vaših institucija: Vlade, UN-a. Marija je rekla takođe da napravite zahteve institucijama koje bi trebale da su odgovorne, čak iako to ne očekujete. I onda takođe želite, kao što ste napisale ovde u vašem pamfletu, da osnažite žene sa priznavanjem krivice. Piše da je drugi pravac javna osuda koja uključuje priznavanje patnje, ali i osuđivanje na vašem tribunalu onoga što im je učinjeno na vašem tribunalu. To onda javnost vidi kao vaš alternativni sud za javno osuđivanje i podizanje svesti. Tu bih stavila siromaštvo i rat kao nešto o čemu podižete svest naroda. Sve teme imaju veze sa podizanjem svesti, i većina toga jeste u vašim dokumentima. Želite da osudite zločine, ali i da podignite svest o nečemu što još traje to i činite prethodnih dvadeset godina. Smatram da ste u tome uspele i mislim na Radino pitanje od ranije da li je najbolje to uraditi na jednom Tribunalu ili seriji skupova i tako dalje?

Lepa Mladenović: Da vidimo kako će ići organizacija suda?

Rada Borić: Ponovi nam ciljeve.

Lepa Mladenović: Ciljevi su direktna veza siromaštva i rata i rečeno je da je to podizanje svesti, a ne cilj, drugo je preporuka zakona, treće je u vezi sa tim, zakoni eksproprijacije.

Umberta Biasoli: Eksproprijacija je bitan zahtev, na primeru Italije. Kod nas ima puno mafije i država se obračunava sa njima. Postoje dva načina: država im oduzme imovinu, a onda je privatizuje. Drugi način je onaj za koji se mi zalažemo kao civilno društvo, tražimo da nam se da na uvid šta se dešava sa tom imovinom. Postoji kooperativa koja prodaje proizvode na alternativnom tržištu. Takve inicijative su važne a država pokušava da ih uguši.

Lepa Mlađenović: Nedostaje nam kome je namenjeno, kojoj se publici obraćamo i na koji način? Ne znamo ni grad ni prostor, ni vreme.

Janja Beč Neumann: Sinhronizacija ta dva sveta: nas od dole i države (od gore). Vidim kao sinhronizaciju ta dva procesa kao dug proces, bottom up bi bio obrazovanje i prolazak kroz postraumu. I preko ženskog suda da se otvori pitanje obrazovanja, da se vrše pritisci odozdo da se menja literatura, da ne ostanemo izolovana ostrva. Ako hoćemo da se širi u tom slučaju moramo dopreti do ljudi da oni naše ciljeve prihvate kao svoje. Naučila sam da sam ne možeš, i da moraš ići u susret ljudima da sve promene kreću sa margine. Ja tako vidim, možda pogrešno. Moramo menjati kulturu ćutanja, laži, prevare i straha.

Lepa Mlađenović: Idemo na publiku ovo su manje više bili rezultati.

Mariame Heli Lukas: Bilo bi od pomoći kad bi rekle šta tačno podrazumevate pod javnom osudom, da li samo na ženskom sudu ili ćete pitati druge ljude i institucije da podrže osudu: medije, aktiviste za ljudska prava? To bi moglo biti korisno jer bi se onda mogli vratiti našim ciljevima i potrebama. Da bi podigli svest žena i drugih ljudi.

Lepa Mlađenović: Imamo velika pitanja, gde će biti sud i koja organizacija će preuzeti?

Staša Zajović: Ako kažemo javna osuda prva instanca su mi žene, druga javnost, treća međunarodna zajednica, potom institucije pravde. I od toga zavisi kome se obraćamo zavisi od zahteva. Na primer kada se obraćamo UN govorićemo o pripadnicima mirovnih misija i njihovim privilegijama. Ja nemam iluziju da ćemo u tome uspeti, ali ipak može da se uvećava mreža civilnog društva za takvu ideju. Mislim da adresant zavisi od zahteva i svaki je drugačiji. Možemo se obratiti na pet adresa. Ako su u pitanju zakoni i promena obrazovnog sistema onda je to država.

Lepa Mlađenović: Na koji način dolazimo do svih ovih nivoa, ko sedi u sudu?

Ljupka Kovačević: Žene i ženske organizacije i kada smo razgovarale pričale smo o tome da ne budu predstavnici institucija u publici, žene iz međunarodnih organizacija, ali ne mislim da bi trebalo da budu žene iz institucija sistema, možda neke koje su iz nezavisnih institucija. Ali i o tome možemo da razgovoramo.

Lepa Mlađenović: Da li neka ima drugačije mišljenje s obzirom na postojanje zahteva ka državi?

Šarlot Banč: Nisam sigurna da je prevod u redu, ali nije mi jasno zašto ne želite prisutne ljude iz Vlade kako bi mogli da čuju šta govore. Mislim da ako već imate neke zahteve, nije mi jasno zašto da ne budu prisutni, ne kažem da imaju pravo da govore, nego da slušaju.

Staša Zajović: Permanentni sud naroda na kome sam ja učestvovala nije imao predstavnike država. Imamo velike dileme. Samo one osobe iz institucija koje se ponašaju drugačije, kao i u drugim inicijativama koje pokreće države učešće vladinih predstavnika ne jača civilno društvo već ga kooptira za svoje ciljeve. I to zajedno sa saučesništvom međunarodnih institucija.

Rada Borić: Tu se razlikujemo.

Ljupka Kovačević: Ljudi iz institucija nas ili potpuno ignorišu ili učestvuju iz formalnih razloga, jer je to doprinos slici o njihovoj demokratičnosti. Mislim da o tome dobro treba razmisliti.

Rada Borić: U načelu se slažemo, ali moje je pitanje ukoliko oni nisu prisutni, kako mi djelujemo na promenu? Ko će onda njima prenijeti poruku? Unapred ih ne bih isključivala, sve imamo loše iskustvo, ali ne možemo same sebe ostavljati na političkoj margini posebno u zemljama gdje smo bar mrvicu pomerile. Mi se razlikujemo Staša i ja ali ne toliko. Na primer ako tražimo reparaciju za žrtve, to mora država. Ja moram dovući ove tamo, ili utjecati na međunarodne institucije da ovima to kažu.

Lepa Mlađenović: Još jutros smo čule da smo preambiciozne i da ima puno ciljeva i želja i da bi trebalo smanjiti. Ako je to paralelan sud, kako ćemo onda? Ne moramo imati ove ciljeve. Zato što je cilj validacija bola i drugačije znanje i javna potvrda bola, to mi možemo da uradimo. Ja sam bila na takvom događaju i on se zvao festival. Ako je to sud kako je onda on samo za nas? Zavisice od onih koji organizuju, ali je onda pitanje da li ima sve ove ciljeve?

Nela Pamuković: Ima raznih metoda. Možemo ih pozvati kao i druge da ne govore, samo da budu tu. Najveći je pritisak kada mediji daju veliku pažnju događaju.

Šarlot Banč: Mislim da brkamo reč poziv sa zahtevom da nešto urade. Ovo je javna osuda i mi zahtevamo da Vlada preuzme odgovornost. Važno je da budu tu i da slušaju, nema potrebe da drže govore. Ne mogu da zamislim da žene koje svedoče ne žele da budu saslušane od strane predstavnika vlade. Da ne žele da dođu. Mislim da je vrlo verovatno da neće doći, ali onda to kažemo medijima. Mi

kontrolišemo događaj i pozovemo ih, ako ne dođu, kažemo medijima da Vlada ne želi da sluša te žene. To nije isto kao zvati ih da drže govor. Moje mišljenje je da ih zovemo, jer time govorimo da ih pozivamo da preuzmu odgovornost. To je nešto u čemu niste uspele, jer oni su tamo publika. Nisu važni oni nego mi.

Lepa Mladenović: Ako bi se dogovorilo da dolaze predstavnici država da li to znači da ih zovemo iz svih sedam država?

Staša Zajović: To je jedno i tehničko pitanje. Znamo da moramo biti kompromisne i ovo bi moglo biti to. Ali praktično da pitamo da li će doći vladini službenici u jednu državu, a da im mi ne platimo. I postoji nesrazmera, jer će doći najviše iz one države u kojoj se organizuje. I da imamo dogovor da niko od njih ne može da govori.

Irena Cvetković: Imam dilemu po pitanju efekta koje bi smo postigli u razgovoru sa institucijama. Mi u Makedoniji nemamo nezavisne institucije, one su pod kontrolom partija, i jedino možemo pozvati sve partije.

Dragana Petrić: Ako su već prijateljice sa Kosova rekle da žele sa institucijama, onda bi trebalo. Moj optimizam je mali po tom pitanju da će se pojaviti. Samo po iskustvu sudova za ratne zločine u Bosni i Hercegovini, kojih ima na raznim nivoima (pet okružnih tužilaštava) to bi bio veliki broj institucija samo iz pravnog sistema. Možda da se usmerimo samo na vrh. A da li će se oni pojaviti iz Beograda ako to organizujemo u Sarajevu? Zato mislim da bi trebalo biti na nekom neutralnom mestu.

Šarlot Banč: Mislim da je to veoma zanimljivo pitanje. Moje iskustvo je da je sud ili tribunal uvek javni događaj i samim tim je otvoren celoj javnosti. Drugačiji je od ženske konferencije, jer cilj suda ili tribunala je da podigne javnu svest i javno osuđivanje, jer to je javni događaj. Poziv za mene znači da samo želite da informišete razne ljude i javnost da budu tamo, ali da nemaju diskusiju sa njima, jer tribunal je svedočenje i porota ma koje vrste, nije konferencija. Osim ako ne pričamo o nekom drugom događaju što nas vraća na pitanje šta je tribunal ili sud? To nije mesto ne kome neko ko nije deo programa ima priliku da govori, dakle, bilo da pričamo o Vladi, medijima, ženama. Niko ne dolazi da govore, osim onih ljudi koje vi pozovete.

Postoje dva pitanja koja se moraju razrešiti: prvo da li je ovo javni događaj, ili se radi po programu tako da na primer posle imate radionice gde bi žene govorile o tome šta se dešavalo? Ali sam događaj nije diskusija, to je procedura, osim ako ne pričamo o drugačijem događaju. Mislim da moramo razrešiti.

Lepa Mladenović: Nekako mi se čini da imamo posebnu emociju prema fašistima, i sada je pitanje da li hoćemo sud koji je javan, nećemo ih u prostoru, a njima se obraćamo. Nama je važno da vi razumete zašto mi, kao antifašistkinje nećemo. Mi ih pozivamo na odgovornost, i to je drugačiji poziv. Veliki broj žena želi da se njihov glas čuje pred odgovornima. Ostaje i pitanje kome se obraćamo, ako hoćemo javnu osudu i predloge za promene zakona obrazovanja. Da li to znači da ćemo koristiti metode zahteva direktno tim institucijama i oni ne moraju tu da sede? I tu ima različitih nivoa, kome se obraćamo ima i međunarodnih institucija. Znači imale smo dileme oko naziva: sud, tribunal, javno svedočenje. Da li možemo da se dogovorimo da vidimo definicije ova tri termina i da vidimo gde smo stale?

Staša Zajović: Na osnovu terenskog rada dilema preteže u korist ženskih sudova, ali zahtevi za institucionalnim reformama, pozivaju na spajanje oba modela.

Lepa Mladenović: Žene koje su preživele silovanje u Bosni i Hercegovini imaju status civilnih žrtava rata. Jedan od zahteva bi bio da sve silovane žene u svim bivšim republikama dobiju taj status.

Nela Pamuković: Žene koje su preživjele silovanje, žele kaznu, ne smijemo to zanemariti.

Staša Zajović: Da, žene žele kaznu, ali posle ovih presuda u tribunalu videćemo kako će to biti. Jedno od zadovoljenja pravde jeste kažnjavanje, ali nije jedino, i to moramo imati na umu.

Lepa Mladenović: Šta predlažete?

Šarlot Banč: Moramo da razrešimo pitanje razlike između retributivne, distributivne i restorativne pravde. U smislu šta će se zahtevati jer to nije pravna procedura. Možda postoje neke žene koje žele retributivnu pravdu, ali mi nismo u položaju da im to pružimo i zato moramo biti veoma jasne. Na svakom tribunalu na kom sam bila makar jedna od svedokinja nije uspjela da shvati da neće postojati pravne posledice kao rezultat svedočenja.

Dakle, moramo biti veoma jasne. Što se tiče zahteva, bilo bi veoma korisno da ih predamo, ali da se ne uplićemo u poteškoće retributivne pravde. U smislu imena ove aktivnosti sve ove reči su upotrebljene na svaki mogući način, sudovi su pravni, ali ženski sudovi su odlučili da uzmu naziv sud kao alternativni oblik što očigledno nije pravni postupak. Imate tribunale UN-a, ali narodni tribunali su se zvali tako 60, 70 godina, ali oni nisu pravni postupci UN-a tako da javna svedočenja, Komisije za istinu i pomirenje su sve imena koja nemaju jedno značenje. Odluka kako da se zove. Mora biti alternativno ime. Nisam sigurna da se ovo mora odmah odlučiti. Korisno je znati da ćete

dati ime i morate znati najbolje ime, s obzirom na stanje regije kako će narod gledati to ime i na šta ga asocira.

Lepa Mladenović: Mislim da je važno šta u našim jezicima ove reče nose sa sobom? Koje asocijacije?

Mireja Forel: To kako ćete ga zvati zavisi od vašeg jezika. U Latinskoj Americi se ne koristi reč sud već tribunal.

Ljupka Kovačević: Ja ne vidim problem da bude upravo ženski sud feministički pristup pravdi. Da li sa tim imamo problem?

Nela Pamuković: Ja ne vidim problem u tom imenu, i ako sam dobro razumela Šarlot, mi moramo da budemo jasne prema ženama da znaju da to nije pravi sud, ali već dodatak ženski to razjašnjava. Dakle, da bude jasno koliko je to simbolički postupak da tu budemo jasne. Da je "ženski" dovoljan odmak od institucije.

Staša Zajović: Mislim da svaki ženski sud nije nužno feministički i da mi time razrešavamo dilemu.

Rada Borić: Slažem se, i drago mi je što nema i imena bivše Jugoslavije. Mislim da je možda sada odveć deskriptivno sa ovim "feminističkim pristupom pravdi". Zar nije dovoljno feministički sud? Opis nam je rekla bih poetski. Time se jako markiramo, jače je od ženskih.

Gabi Miškovski: Mislim da u izvesnoj meri na kraju nije važno da li je sud ili tribunal samo da razjasnimo. Tribunal ima veći istorijski značaj. Moramo biti jasne i reći: sud ima konotaciju pravnog postupku sa sudijom i porotom, to je neka slika suda. Tribunal ima problem, jer je sud zamišljen da se bori sa jednim zločinom, dok se tribunal osniva zarad osude velikih zločina, poput onih u ratovima i na primer onaj u Hagu zahteva više od samog postupka kao što je pravda i neka uteha žrtvama.

Šarlot Banč: Znam da je na jedan način javno svedočenje manje, ali na drugi način to je više od onog što se zaista dešava zato što ne mislim da je ono što ste opisale pravni proces. Moja briga oko suda je to da uvek govore pojedinci, da ima pravnog postupka i da će te žene očekivati sudnicu. Tribunal ima druge probleme, moje iskustvo sa Narodnim Tribunalom u Briselu je delimično. Možda je javno svedočenje manje, ali nema prave reči kako to da nazovemo.

Daša Duhaček: Nas ništa unapred ne obavezuje da se držimo nečeg datog već možemo da idemo u susret potrebama ovog prostora.

Lepa Mladenović: Mene ženski sud na našem jeziku asocira baš na suđenje. Ženski tribunal mi nije jasno, i draži mi je baš zato što nije jasno.

Rada Borić: Ne želim da ženama ne bude jasno upravo obratno. One će znati šta mogu očekivati od ženskog suda, one će znati i mogu se nadati da ćemo se mi truditi da neki drugi učine to. Ženski sud mi je ok.

Staša Zajović: Mislim da je bitno da kažemo da je ovo autonomni proces i da ne kopiramo ništa, da nismo ničija produžena ruka, da koristimo sva iskustva.

Gabi Miškovski: Ono što smo videle kad je u pitanju seksualno nasilje jeste da tokom godina sve manje i manje žena je o tome svedočilo. Svaka žena ima pravo to da radi, ali problem je način na koji one žele da ispričaju svoju priču ne dopire do veće publike. Dilema da žene postoji jer možda ne žele da svet zna. One dobiju osudu, ali ne žele moralnu, žele pravnu osudu.

Dakle, naše pitanje je da li žene žele da svedoče? Šta znaju o zaštitnim merama, ko ih sprovodi? Jer problem u pravnim postupcima je ne da nemate pravnog zastupnika, nemate osobu koja će vas informisati kako da donesete pravu odluku. Ovo se menja sa Međunarodnim krivičnim sudom, ali i tu postoje problemi. To znači da žene upravljaju onim što se događa tokom procesa.

Dakle, kad smo pitale žene, rezultati upitnika su bili začuđujući. Kad bi žene počele da pričaju o silovanju, bile bi prekinute sa pričom da to nema veze sa postupkom. Sudije su mislile da će svedokinje dobiti slom, i uvek su indirektno govorili tužiocima da polako završavaju sa pitanjima. Bio je slučaj jedne žene koja je svedočila i advokat joj rekao da priča šta želi. I ona je pričala sedam osam minuta veoma jasno. Iako su svi mislili da je trebaju zaštititi to nije bio način na koji žele bude zaštićene. Kad smo pitale žene, rekle su da žele da bude zaštićene i tu postoji dilema da li smo spremni da damo ženama žrtvama mogućnost svedočenja, tj. da svedoče u zatvorenoj sudnici. Ovdje se pokazuje ranjivost tih žena jer ne znaju šta da rade i imaju ograničen izbor. Pa sebe pitam kao istraživačicu jer one imaju pravo da to rade i da koriste stereotipe ženstvenosti da bi postigle svoj cilj. Razlozi zašto im je ovo dato su različiti, želele su da zaštite druge a ne sebe. Nisu rekle svojoj deci i tako dalje. Jedan od razloga je sramota. Neke nisu htele da o tome pričaju javno, pričam o ženama iz Bosne. Uglavnom, muslimanke su tretirane na stereotipan način od strane sudija i advokata, objašnjavajući da one moraju da svedoče htele to ili ne. Govorili su kako je bosanska kultura izuzetno patrijarhalna, iz tog razloga žene ne mogu da pričaju o tome. Tek kad su pričali o određenim svedokinjama bile su drugačije. Mi kao sud ne možemo ništa da uradimo povodom toga jer to je obaveza društva da promeni kulturne norme.

To govori kako je pravni sistem zasnovan na tim društvenim ponašanjima i čak ih sprovodi.

Svrha onoga što hoću da kažem je dilema zaštite bez aktivnog učestvovanja štićenica je nešto što bi naš sud mogao da da kao primer. Mogućnost da sve svedokinje kažu šta žele je problem ali neke žene mogu da se nose sa tim. Mislim da je uzajamna podrška žena koje su prošle to zajedno od velikog značaja. Na primer žene koje su bile zajedno u logorima posle su imale mogućnost da se druže, da pružaju podršku jedna drugoj, ali nisu pričale o tome šta se desilo. Jedna grupa se dogovorila da neće da svedoči pred predstavnicima UN-a. Kad su pitali zašto, rekle su da su ih prevozili autobusom pored vojnika UN-a i karminom napisale pomozite i da su oni gledali na drugu stranu. Druge žene su rekle da nikad neće svedočiti u Bosni već samo pred međunarodnim sudom.

Takođe, kad je došao tužilac za ratne zločine iz Sarajeva mi smo ga intervjuisali i rekao nam je da su potrebne te žene da svedoče. Rekle smo da će sve to dobiti, pod uslovom da dobijemo osudu za tri meseca. Žene su otišle da vide sudnicu i odlučile su koja bi bila najbolji govornik za zatvorene sednice a koja za javne. Sudije ne vole takve svedoke koji pričaju međusobno jer onda odbrana može da kaže da sve izmišljaju, da su se dogovorile i tako dalje. Ovo su bile najodgovornije svedokinje i nisu ničim ugrozile svoje svedočenje. Pružale su podršku jedna drugoj i bez reči. Najveće probleme smo imali sa ženama iz zabačenih sela u kojima su se takođe dešavali zločini. One imaju podršku žena koje dolaze jednom mesečno iz gradova. Postojala je grupa žena koja se upoznala tokom svedočenja i kad je prva žena završila svedočenje tražila je da ostane dok se ne završi suđenje jer ne može biti sama. Ostale su joj pružile podršku. Ali to sudovi ne žele da vide, misle da to kvari proceduru.

Mislim da je zaista važno da neko ko svedoči o tako bolnim stvarima, ne priča o samo događaju, ona je živi dokaz. I potrebno je neko ko će da je podrži i u tom trenutku ona optužuje i postaje deo procedure. I mislim da moramo da razvijemo modele kako mogu učestvovati u proceduri. Sledeći korak je pravi sud da izrekne osudu jer to treba nekim ženama. I treba naći kako da svedokinje postanu deo procesa.

Rada Borić: Sad možete pitati i prokomentarisati. Slušajući tebe, sad nisam sigurna da treba žene koje dođu da zovemo svedokinjama, jer reč svedok je znači da je tu više kao dokaz a ne osoba.

Gabi Miškovski: Mislim da moramo da razjasnimo šta znači svedočiti. Holokaust koji nazivaju zločinom bez svedoka i dilema onih koji su ga preživeli je šta znači biti svedok toga.

Kad neko sasluša i kad saslušamo i mi postajemo svedoci. I radimo nešto sa pričom koju čujemo, i mi je prepričavamo drugima, i imamo odgovornost da to radimo. Dakle, razmislila bih o reči svedokinja i kako je koristiti.

Staša Zajović: Tvoju studiju smo našle na internetu i prevele (studija Gabi M.). Napravile smo spisak tekstova za čitanku i diskusioni kružok na temu ratnog silovanja. A sad jedno pitanje: šta se radi sa ženama iz zajednice žrtava, u ovom slučaju iz Srebrenice, koje smatraju da je u hijerarhiji zločina silovanje manje bitno? One se osećaju loše, neke osećaju krivicu jer o tome nisu govorile, jer to ne zaslužuje pažnju javnost budući da su im ubijeni muški srodnici. Neke se osećaju i odbačenima, nisu imale prostor da im bude priznata patnja, nikada o tome nisu govorile, jer je samo genocid bio tema. Ovo sam saznala u veoma poverljivim razgovorima. Inače, čula sam da su žene iz ove zajednice voljne da svedoče u ime svojih drugarica.

Nela Pamuković: Priče o silovanju uvek izbijaju negdje na margini. U ovom procesu sve mi to isto čujemo na margini neke druge svjedokinje i same žene misle da to nije tako važno jer joj je na primer svekrva zaklana, sin ubijen. Ipak postoje i one koje to žele reći svjetu.

Ljupka Kovačević: Gabi postavljam pitanje: da li može neka koja je čula priču žrtve može da svjedoči umjesto nje?

Gabi Miškovski: Generalno ćemo se sretati uvek sa hijerarhijom patnje, globalno kao i lokalno i moramo da se nosimo sa ovim problemom. To se pogotovo odnosi na silovanje koje je zloupotrebjeno od strane političara. Mi, aktivistkinje, moramo da damo podršku ženama kako bi mogle slobodno da govore. Trebamo ženama da damo mogućnost da odluče kako to da prezentuju, ne individualno već kao grupa. Da potpuno budu uključene u proces.

Lepa Mladenović: Nadovezaću se od pozadi na ovo o hijerarhiji bola. Mi se sa time suočavamo, doživljaj svake osobe je upravo takav. Mi, psihološkinje, ne poredimo bol i patnju. Međutim, postoje hijerarhije zločina, jer živimo u patrijarhatu koji stalno zahteva hijerarhiju. Uvek pomislim: da je u Srebrenici bilo ubijeno 8.000 žena, da li bi se sve ovako događalo, kako se događa? Druga stvar koja mi se čini važna sve je važno što je Gabi rekla, a to da žene koje su preživele budu deo procesa.

Janja Beč Neumann: Vi ste govorili o paternalizmu u zaštiti i mislim da je to jako važno jer ne mislim da će ženski sud to izbeći samim tim što se zove ženski. Ovo je patrijarhalni kontekst, i taj paternalizam u zaštiti je jako važno pitanje. Mislim da je Haški tribunal ipak menjao taj patrijarhalni model, jer mi smo imali dominantnu politiku ćutanja, i to je Haški tribunal promenio. Na primer, posle Drugog svetskog rata nije se pričalo o nestalim. One su pred Hagom ipak postale subjekti. Žene su napravile da groblje (Memorijalni centar u Potočarima)

bude pored Srebrenice a ne kod Tuzle i to je revolucija. One jesu patrijarhalne, ali su i borkinje.

Šarlot Banč: Ženski sud se razlikuje od pravnih tribunala. Alternativni tribunali i sudovi imaju čitav spektar, mislim da ste vi na sredini tog spektra. Mi te žene zovemo svedokinjama, ne zovemo ih svedokinjama - koje daju izjavu, niti žrtvama. Tako ih zovemo zbog njihovog iskustva i one su i žrtve i aktivistkinje koje traže promenu.

Na tribunalu koji ćete imati biće različitih svedočenja. Tokijski tribunal je bio pravni i imao je pravna ograničenja. Na drugoj strani je događaj koji traje danima gde svako kaže šta misli i oseća i to nije sud ili tribunal i skroz je drugačiji od Tokija. Negde na sredini je to što ste juče opisale.

Pričaću kako svedočenja na ovakvom sudu mogu da odgovore na neka pitanja koja je Gabi postavila a to se odnosi i na neka druga pitanja. Druga stvar je da ima nekih stvari koje je Gabi rekla u vezi svedočenja u vezi seksualnog zločina. Tu mora postajati doza pažnje kad se priča o silovanjima i ličnom nasilju. Svedočenja o ekonomskim i vojnim zločinima su različita i ne trebamo misliti da svako svedočenje ima istu dinamiku zato što su i ovi zločini manje lični. Naime, morate da radite da bi i ta svedočenja bila lična, jer potrebna nam je lična strana i žene su voljnije o tome da pričaju.

Tribunali na kojima sam radila bili su alternativni događaji i mora svima biti jasno da se ne radi o „pravom“ sudu i da taj sud neće odmah imati pravni uticaj.

Koliko sam ja razumela svaka država će imati grupu svedokinja koji će pričati nerazrešena pitanja o one četiri teme. Dakle, lokalne grupe će pričati o onome što je bitno za njih. Imate velike probleme, ali unutar grupa će to varirati. Važno je da se naglasi ono što je Gabi rekla: najbolja svedočenja su tamo gde su se žene međusobno podržavale. Najbolje svedočenje na vašem sudu će biti iz grupe gde se žene već bave tim problemom. Osoba koja svedoči je ili deo te grupe ili se oseća prijatno u radu sa tom grupom. I pošto se ne radi o pravnom/institucionalnom sudu možete da pričate o tome što će neko reći. Možete isplanirati šta će reći, dok je u pravnom sudu to nemoguće. U našim tribunalima lokalne grupe svedoče i mogu da odluče koje će svedočiti i napraviti plan šta će reći.

Moj predlog je da svedočenja traju nekih 15 - 20 minuta. Zapravo, većina ljudi će prestati nakon toga da sluša. Ako želimo da se to čuje mora biti efektivno, to osoba mora da zna da priča kao deo grupe i uz njenu podršku. I tako se to može provežbati i onda svedokinja ima utehu/podršku od strane grupe, ona je deo procesa, nije ona koja dolazi niotkuda.

I opet pitanje koja je svrha? Ako nam je svrha da pošaljemo poruku o javnoj osudi, da podignemo svest o nekim pitanjima, po našem iskustvu najbolje je da svedokinja ima lično iskustvo o onome o čemu svedoči. Međutim, ne mora da priča samo o svom iskustvu, može da priča i o onome što se desilo grupi. Dakle, lična dimenzija je veoma važna. Ljudi slušaju kad se krene sa pričom o ličnom, emocionalnom iskustvu. Neke stvari se mogu organizovati, a pošto ima sedam država, može se dogovoriti ko će da priča i o čemu. I onda dobijamo efektivnu lokalnu priču o načelnoj temi i onda se sva svedočenja spoje u jedno. To zovem raznovrsnost istoga. Imamo raznovrsnost svake svedokinje ali imamo sve u jednoj od četiri teme. Samo da kažem da smo pričale sinoć kako da se organizuje to svedočenje, ali ovo mislim da su neki od principa.

Mariame Heli Lukas: Sud nije ograničen na samo svedočenje u smislu da možemo pričamo o akcijama koje ćete preduzeti. Mislim da će to biti razlika od dosadašnjih sudova jer ćete imati odmah neki rezultat, ne kao osudu već kao akciju.

Struktura suda

Umberta Biasoli: Učesnice bi trebalo da budu žene koje su jako upućene u situaciju ovde.

Ljupka Kovačević: Eksperti mogu biti i žene i muškarci, obavezno moraju da imaju uvid u situaciju, kako iz regije, tako i iz međunarodne zajednice.

Marieme Heli Lukas: Bila sam pod utiskom da moderatorke treba da budu iz regiona jer poznaju situaciju i mogu da je prezentuju na opštiji način. Možemo da razvijemo kriterijume, kao jutros tokom grupne diskusije. Pričale smo o dve žene koje su iz pokreta, što mislim da je jedan kriterijum a sada su u poziciji od ugleda jer su u UN kao specijalne izvestiteljke za kulturu i nasilje nad ženama, tako da smo razgovarale sa Faridom Šahid/Farida Shahid iz Pakistana i Rašidom Mandžu/Rashida Manjoo u našoj grupnoj diskusiji.

Rašida je iz Južne Afrike, ona je specijalna izveštačica za nasilje nad ženama a inače je feministička pravница iz Južne Afrike. A Farida je feministička pravница.

Lepa Mladenović: Ja sam stavila četiri teme. Pre četiri teme ima jedna ili dve, ko otvara i da li dve otvaraju, da vidimo koja je svrha? Ko otvara sud?

Rada Borić: Razlika između njih dve je da je Mandžu bila kod nas već dva puta u Bosni i Hrvatskoj, upoznata je sa situacijom i to je važna stvar.

Lepa Mladenović: Kako sam ja shvatila Šarlot, ima četiri do pet svedokinja u jednom bloku, i svaka (od moderatorki) ih najavljuje. Ovo je ekspertski tim. Mislim da je sada važnije da se dogovorimo za ekspertski tim: koliko ih ima u njemu? Koliko ih je iz regiona, a koliko izvan regiona? Koliko je žena, a koliko muškaraca? Ne moramo sada imena. Obično ih je četiri ili pet. Za svaku temu treba da postoji jedna ekspertkinja. Uloga ekspertskeg tima jeste da piše zahteve, drugo je osuda, a potom su, na kraju, naše buduće akcije. Shvatila sam da smo se o ovome dogovorile.

Rada Borić: Ekspertski tim nije isto što i porota!

Šarlot Banč: Da, ista je stvar. Mislim da je možda važnije od broja to da se uspostavlja neki kriterijum za ono što želimo da bude taj tim sudijki, porote. Ima nekih komplikovanih pitanja oko toga da li kažete porota jer ljudi obično povezuju porotu, bar u SAD-u, sa 12 ljudi što se razlikuje od sudije i ja bih radije da ih zovemo sudijke jer ne daju presudu na način kako to čini porota. Svejedno je šta god da je poslednji panel, kako god ga nazivate. Međutim, mislim da je korisno da imamo neke kriterijume vezane za ono što smo počele ranije sa predlozima u vezi sa tim kriterijumima. Ne moramo da odlučimo o imenima ali smo rekle da hoćemo znamenite ljude, koji imaju ugled i poznati su javnosti, po mogućnosti da su neki od njih feministi/feministkinje ili bar da nisu antifeministi, da su profeministi. Možda hoćemo nekog ko ima poziciju od autoriteta u ljudskim pravima, specijalni/e izveštači/ce za UN, nisu nužno zaposleni u UN, ali izveštavaju o tim temama, što znači da imaju izvestan autoritet u UN sistemu. Mislim da je to važna kategorija i sistem ljudskih prava ima mnogo takvih. Na primer, mi imamo sad dve odlične žene i takođe smo imali neke na tim pozicijama u prošlosti. Tako da mislim da imamo jedan broj žena koje su bile na tim pozicijama, imaju tu vrstu autoriteta, one su iz pokreta, ali koje imaju i tu vrstu međunarodnog autoriteta za ljudska prava i iskustva što bi bilo odlično.

Gabi Miškovski: Samo bih dodala jednu stvar: takođe možete da odlučite da imate sudiju feministu/feministkinju koji je sedeo/ sedela u ICTY ili ICC a takođe ima veliki broj žena sudijki feministkinja. Stvarno treba da odlučite da li želite jedan broj njih da budu porota. Ali, prvo jedno pojašnjenje: ako sam dobro razumela Šarlotu: stručnjaci/kinje su ove četiri osobe koje stoje ovde, to su sudije/ke. Stručnjaci/kinje nisu nužno sudije, to su četiri od nas iz regiona koje pričamo naše priče. Tako da stručnjaci nisu isto što i sudije/ke. Moderator/ke, ali i stručnjaci/stručnjakinje trebalo bi da budu međunarodnog sastava, ali ne isto što i sudije. Sudija/ke na kraju treba da napravi presudu na osnovu toga što je sudija/ka čuo/la od žena, moderatora i stručnjaka tako da imate mali panel. Generalno se slažem, i moj predlog je da su svi stručnjaci/stručnjakinje, uključujući i svedokinje, tako da je bolje da ih zovemo prema funkciji. Njihove funkcije su moderator/ke ili sudije/ke, ali su svi stručnjaci/stručnjakinje na različite načine, kao i svedokinje, tako da bolje da ne koristimo reč stručnjak/inja jer zbunjuje.

Mireja Forel: Pošto je ovo ženski sud vi nekako ponavljate patrijarhalnu strukturu pravog suda. Evo, usuđujem se da to kažem jer gledam spolja, tako mi se čini. Ja sam zamišljala da će to biti na drugačiji način organizovano, a to znači radne grupe u kojima učestvuje i sama publika i nakon toga se iznose zaključci koji su neka vrsta presude. To je jedan participativni sud.

Rada Borić: Takođe nismo pričale o publici, jer mislim da publika treba dobro da poznaje teme i žene bi trebalo da budu internacionalne. Ako dovodimo međunarodne žene to bi bilo skupo a propo razgovora od prijje. Mi nismo pričale o tome ko je u našoj publici. A ja se sjećam da smo pričale da bi čak i u našoj publici trebalo da budu ljudi iz institucija koji bi htjeli da budu ovdje i juče je neko rekao da bi naš sud bio otvoren. Nismo rekle da li se radi o zatvorenom sudu, tako da moramo postaviti neka pitanja:

Da li su samo žene u publici? Da li su samo feministkinje u publici? Da li je u publici cio grad? Gdje god da je sud? Da li je u publici i predsjednik države?! Jer ako su svi, onda ne radimo malu radnu grupu, možemo imati i neprijatelje u publici. Možemo htjeti neprijatelje da čuju šta imamo za kazati publici. Možda želimo da neprijatelji čuju šta imamo kazati ali ne i da rade sa njima.

Moguće da ponavljam šta je neko drugi rekao. Tokom protekle dvije godine funkcionisale smo unutar svjedokinja i imenovala smo neke druge ljude koji će sigurno biti prisutni na javnim svjedočenjima i to su stručnjaci/kinje. Da ne ulazim u taj naziv, kako smo razumjeli, ti stručnjaci su bili ljudi koji bi trebalo da pruže kontekst, politički, socijalni, i tako dalje i da vežu ličnu priču sa nečim opštim. Tako da sad mislim da možemo da otkaçimo taj termin *stručnjak/inja*, ali nam definitivno trebaju ljudi da daju kontekst. Ovo je predlog - otkaçite termin ali dodijelite ulogu moderatora/ke. To treba da budu ljudi iz regiona, koji su politički osviješćeni, koji znaju temu, zasebna pitanja svakog od ovih: seksualno nasilje, ekonomsko nasilje, itd. Neće biti isti/e moderator/ke u svakoj sesiji, jer će biti važno da ljudi znaju a) region i pod b) temu. Tako imamo moderatore/ke, oni/e objašnjavaju kontekst i onda imamo sudije/ke. Staša je šaputala nešto što zvuči bolje na srpskom - sudsko vijeće, ne porota, već nešto poput legislativnog saveta koje će dati presudu. Tu možemo da upotrijebimo međunarodne ugledne ljude, ali definitivno i ljude iz regiona - takođe ugledne na osnovu onoga što su radili u oblasti ljudskih prava, definitivno feministkinje i profeministkinje.

Lepa Mladenović: Šta predlažeš, ako je pet - regionalni ili internacionalni tim?

Daša Duhaček: Neću govoriti o brojevima ali to je dobro pitanje. 3 do 4. Ali ja ne bih da predlažem broj na ovom mestu već da se fokusiramo na ljude o kojima pričamo. Tako da ako ne možemo da nađemo ljude, onda moramo da ispravimo brojeve pre nego da se držimo broja u smislu da ne možemo da ga promenimo uopšte. Budući da žene žele osude i presude, mislim da u ovom sudskom veću moraju da budu i neke osobe iz zajednice žrtava koje su aktivistkinje, ne mogu da budu međunarodni eksperti samo. Nismo za sudsko veće to videle, pogotovu kad izriču presude i osude. Trebalo bi da bude veći broj od pet.

Lepa Mladenović: Došle smo do broja pet po logici četiri teme plus jedan, pet ekspertkinja najmanje.

Ljupka Kovačević: Koja je svrha sudskog vijeća? Neki će ljudi raditi sa tim ljudima. Dakle, da postoji neka konsultativna grupa za sudsko vijeće? Čini mi da ako bude i eksperetkinja i moderatorki i sudija, kao da će se sastav suviše proširiti. Ponavljam: da li treba neka konsultativna grupa koja će raditi sa ekspertkinjama i porotom?

Šarlot Banč: Naš prevod sudskog veća je court panel, što je dobar prevod tog termina. Mislim da smo rekly da je svrha da se izrekne osuda, da se postave zahtevi međunarodnoj zajednici i vladama i da se pruži nekakva procena onoga što je rečeno, ne nužno tim redom. Mislim da želimo da bude orijentisano na aktiviste/kinje, tako da daje osećaj pravca ali da organizatorke daju izjavu o akcijama na kraju. Mislim da ne bi trebalo da koristimo termin presuda, jer je to suviše pravnički izraz, nego više konačnu izjavu, rezultate, preporuke; tog tipa termine. Preporuke su dobar izraz jer nas udaljavaju od pravničkih okvira presude. Složila bih se sa komentarom da treba da budemo oprezne sa brojem ljudi. Predložila sam na neki način okvir jednog dana. Međutim, nismo se zaista odlučile oko dužine trajanja ovog događaja. Ako hoćete da to bude jeda dan, mislim da je pet ljudi na panelu više nego dovoljno. Jer u suprotnom traje zauvek a tražite od međunarodnih ljudi da dođu a oni će hteti da govore. Morate da pozovete da na vaš uvaženi panel da dođe i onda na kraju dana da kažete "jao izvinite nemamo više vremena, drago nam je da ste bili a doleteli ste čak iz Južne Afrike..." Tako da mislim da je broj 5 dobar broj i ako treba da ga povećate. Možete, ali ne mora da bude jedan po temi samo da budete sigurni da pokrivaju 4 oblasti svojom stručnošću, tako da vam treba 4 najmanje. Ali mislim da ima još jedan element ovde a to je da ne želite 4 odvojene presude ili 4 preporuke, plus finalne izjave. Hoćete da stvarno kažu sve to, a ne da sudije svako za sebe priča u svojoj oblasti, treba vam osećaj zajedničke procene, a za to vam treba da radite sa njima. Mada mislim da je mnogo rano da se to reši sad.

Brinem se da nismo jasno rekly da li će ovo trajati jedan ili dva dana jer to utiče na sve, pa i finansiranje. Ima nekoliko praktičnih pitanja o sastavljanju predloga za finansiranje i kakva vrsta novca je potrebna, što više sudija to više ljudi koje treba dovesti, sve su to pitanja resursa.

Rada Borić: Jedan predlog je bio da ovaj nulti dan bude priprema, i taj dan nije javan. Tu u stvari ima dan ili dva dana pripreme. Sa svjedokinjama koje će doći vidjećemo da li dan ili dva dana i sa kojima treba da se radi na licu mjesta i da se uradi generalna proba u prostoru u kome se održava ŽS. Obično je to jedan dan, dok dođu onda veće ranije. Onda, jedan prijedlog je da ovo bude jedan dan a drugi dan da bude ovaj umjetnički aktivizam. Kao slušateljica različitih tribunala i sudova, moram priznati da se brinem za psihološko zdravlje svih nas i predlažem da su četiri svjedokinje u jednom panelu, zato što je to prosto teško. To je moj prijedlog.

Lepa Mladenović: O broju onih koji govore rekly smo manje od 20, po mom mišljenju to treba da bude 16 a da 18 bude maksimum - prosečno 4 po panelu.

Rada Borić: Ja neću o tom dijelu predloga nego o danima. Dakle, nulti dan, slažem se, potom prvi dan koji je najznačajniji. Ali možemo za drugi dan, za jutarnju sesiju da ostavimo konačnu izjavu ili ono što je sudsko vijeće imalo da saopšti, i onda posle umetničko dešavanje.

U svakom slučaju, događaj traje tri dana: jedan dan pripreme, jedan dan su svjedočenja, i treći dan završimo ujutru/prijepodne, a onda posle toga dolazi umjetnički aktivizam.

Uvažavajući ovo što smo čule od Lepe i ko god je slušao jedno ili dva ili tri svjedočenja, to je dosta emocionalno. Međutim, kad već dovodimo strane eksperte/kinje, mislim da je besmisleno da dovodimo ljude iz Južne Afrike na jedan dan, ipak je to samo jedno dodatno spavanje. Ja se zalažem da je naravno preparatorno/pripremano sa ženama prije toga, pa da se sa žirijem, sa porotom, sa vijećem isto tako još jedan dan uvježba. Da, taj cijeli jedan dan prije podne nam je potreban za probu. Ili ćemo to sve prvog dana?

Dakle, ima puno varijanti. Moje je, 16-18 svjedočenja u jednome danu, a drugog dana su samo zaključci, presude, osude i naše akcije, akcioni plan. Šta ćemo raditi? I onda dolazi art activism. Mislim da bismo mogle kombinovati pa da dva dana imamo po 4 svjedočenja pa nešto moćno žensko aktivističko. Mi nismo govorile gdje će tu biti aktivistička svjedočenja o otporu što je jako važno. Od ovih 16 svjedočenja moramo da vidimo koliko će se dijeliti na otpor i traumu. A onda kad se napravi pauza tako da bude sat vremena, tokom čega se prikazuju filmovi ili predstava ženska, akcija na cesti u tom gradu, neki protest nešto. Možda dva dana, treba malo omekšati okvir. Ovo je sad brainstorming, mislimo naglas.

Lepa Mladenović: Da li da ta dva dana relaksiramo ili da jedan bude udarni dan plus sa medijima? I jedna i druga varijanta imaju svoje dobre i loše strane, možda nije sad da definitivno odlučimo, ali bi trebalo da razmišljamo o tome.

Daša Duhaček: Još jedna stvar za razmišljanje, a to je ono što je Rada sad pomenula: da li u svedočenja uključujemo svedočenja samo o traumama ili o otporu? Moj utisak je bio da nećemo raditi na tome da svedočenja budu samo o traumama nego je jako važno da budu svedočenja koja su istovremeno ne samo čin otpora već i priča o otporu. To sam htela da kažem samo da ne odvajamo traumu od otpora.

Lepa Mladenović: Možda bi trebalo da glasamo za jedan od dva modela. Napravila sam još jedan model. Ovo je model ako je sud dva dana. Na osnovu ovoga što je Rada govorila, znači ovo bi bio prvi dan, ovo bi bio drugi dan. Prvi dan, znači ovo što smo rekly, dva najmanje uvoda, ovo je moderatorka, onda ide prvi panel onda ide neki umetnički događaj, onda neka pauza i ova moderatorka ekspertkinja otvara još jedan panel, i onda tu ide kraj i još jedan umetnički događaj koji ide kasnije. I one treba da jedu. Drugi dan je manje, jedna otvara, još jedan panel, još jedan događaj, još jedan panel, i onda ide sudsko veće i ova što najavljuje akcije.

Ljupka Kovačević: Predložila bih malo drugačiju varijantu. Teško je uraditi svjedočenje i umjetnički događaj. Mislim da ako imate dva dana, ja bih predložila dva panela i nešto umjetničko na kraju uveče. A onda sledećeg dana biste imale samo vijeće i dovoljno vremena za preporuke. A onda na kraju preporuka možete da imate i neki umjetnički događaj jer je to i aktivistički i umjetnički i proslavlja ono što je bilo rečeno i urađeno. Pošto hoću da budem sigurna da možete da zadržite publiku dva dana, mislim da je to mnogo vremena za ljude da dođu da se posvete događaju. Dakle, da ako osjećate da možete da zadržite publiku dva dana ili bar većinu - vraćamo se na to koji je cilj, kakva je publika?

Rada Borić: Više mi se sviđa tvoja ideja; odustajem od prve. Čak mi ne bi smetalo da slušam ako nabijete jakih 8 sati svjedočenja a sledećeg dana imamo presudu, imamo zahtjeve i akcioni plan. Možemo da idemo, pošto ne znamo u kom gradu će biti, do sudnice i da isporučimo nešto tamo na aktivistički način i onda da imamo žurku.

Što se tiče publike, ako pozovemo publiku iz regiona, ljudi bi došli sledećeg dana. Međutim, problem su lokalni ljudi, jer neki bi došli samo poslednjeg tako da možemo da ostavimo ekonomsko nasilje za poslednji dan i da time završimo sve. Recimo da etničko i silovanje i militarizam radimo prvog dana i ostavimo ekonomsko za poslednji? Možda imamo različitu publiku ali još uvijek bi tamo bila lokalna publika koja bi došla na ovo. Ima mnogo toga pošto je ovo prvi put da sve govorimo naglas o tome kako bi to sve izgledalo. Ipak, ima drugih stvari još neodlučenih - kao ko je i gdje je publika?

Šarlot Banc: Tokijski tribunal je trajao tri dana. Postojala je pauza između javnih svedočenja o ratnim zločinima iz drugih delova sveta, a istovremeno se presuda pripremala. Delimično zato što je bila više legalna/pravna struktura pa je trebalo vremena između svedočenja i finalne izjave sudije. Trajao je tri dana, i bila je veoma posvećena publika, feministička publika koje su žene iz Japana organizovale. Bila je manja grupa nas kao međunarodna publika. Došle smo na tri dana bez problema. Ali vam treba vrlo motivisana publika za tri dana. Samo da dodamo, Tokijski tribunal je prvi dan imao samo svedokinje. Drugi dan su bile međunarodne što nije bio deo suda, i treći dan je presuda sa raznim komentarima i našim aplauzima, plakanjem i u stvari katarzom. Bilo je stvarno sve fantastično. Ne moramo sad da odlučimo, ali ja ću se složiti sa onom prvom, jer ona ima neki naboj koji je neverovatan kad ide sve zajedno. To je jedna stvar, ali onda bi predložila da bude 15 ovde maksimum, ako ide u jednom danu.

Ljupka Kovačević: Ima još jedan razlog koji mislim da je važan - svjedokinjama je isto važno da ne budu napete, jer jedne svjedoče a druge ne svjedoče. Znači, drugog dana ta pauza na neki način čini ove žene (koje će svjedočiti drugog dana) napetijim, tako da mi se čini da je vrlo važno da i one svjedoče u jednom danu, bez obzira koliko je to nama naporno. Mislim da je i njima isto tako naporno da čekaju sledeći dan da bi svjedočile. Kad se već svjedoči mislim, ok je da sve bude u jednom danu.

Lepa Mladenović: Staša je predložila i da sa ženama razgovaramo koje će biti svedokinje, tj. da ih pitamo da li je i za njih ok da bude to jednog dana ili imaju neki svoj predlog. Možemo i o tome da razgovaramo. Imam utisak po tišini da smo dosta stvari razjasnile. Ono što mi se čini da još nismo razjasnile, makar meni nije jasno, možda je nekome jasno: kako završavamo, kako zatvaramo? To je još ostalo da nismo prodiskutovale. Možda imamo neku ideju kako da to uradimo?

Važno je da je to ima jedan psihološki efekat, to je jedna od najvažnijih stvari. Mislim, meni se čini da je to važno, s obzirom da mi ne dajemo nikakve pravne osude.

Važno je da to tako osmislimo da se onda na kraju dobro osećate u nekom smislu, šta god to značilo. Ja samo hoću da podelim da je kako je osmišljen Tokijski tribunal a to je bilo stvarno fascinantno. One su tog trećeg dana namerno izabrale neku drugu vrstu sale od one gde su bila javna svedočenja. Važno je bilo da kada smo čule krajnju presudu a to je da je jasno izrečeno da je car Hirohito kriv za seksualno

zloostavljanje 200 000 žena, to je tako puklo kroz salu, a mi smo ustale i tapšale sledećih pet minuta. Meni se čini da je važno da mi nešto osmislimo, da se osmisli nešto... Sem toga, šta ćemo sa onim što smo rekle u vezi sa procenama/presudama, to će neko već da kaže, da iskaže neko opšte mišljenje, zahteve će već da kaže.

I sad se pitamo šta je u stvari ovaj naš krajnji iskaz? Naša konačna izjava? Šta je to, kome se upućuje i šta? I kako to da se sroči? Da li je to onda ta zadnja stvar ili je nešto drugo? Proslava?

Staša Zajović: Slažem da je to politički, emotivni nivo. Mislim da je jasno da smo se dogovorile kome to upućujemo - i međunarodnoj zajednici i državama i vladama i tako dalje. Ja mislim da mora da se završi umetničko aktivističkom akcijom i umetnički kolektivi (mnogi od nas sarađuju 20 godina sa njima) su jako zainteresovani, moraju to da završe. To možemo sa njima da se dogovorimo. Mi ne naručujemo tu akciju od njih, zajedno je smišljamo. Znam da će jedna od od akcija biti na ulici, tu akciju organizujemo mi aktivistkinje, na ulici ispred zdanja moći. Drugo je umetnički program.

Lepa Mladenović: Sad smo opet u nejasnoćama, pravimo nejasnoće da bismo razjasnile stvari. Ja sam pitala: kako završavamo nakon toga? Da li imamo nekakav kraj? Nakon tog kraja smo rekle dolazi umetnički događaj. Tako smo shvatile da treba prvo nešto završiti a onda ide umetnički događaj koji je svakako vezan za sve to što je bilo tog dana i što će se uopšte dešavati. Ili je sad pitanje da li ćemo početi sa umetničkim događajem i završiti taj dan sa umetničkim događajem kako sam Stašu shvatila. Znači to su opet dva scenarija - jedan je scenario da ovo zaokružimo, a drugi je scenario da počnemo, tako je Staša sad predložila - da počnemo sa nekim umetničkim događajem i završimo sa umetničkim događajem, deset minuta, vrlo kratko.

Rada Borić: To je isti scenario, samo fali nešto. Ako sam ja dobro razumjela: šta kad završi sudsko vijeće? Šta sudsko veće izriče? Ono izriče presudu neofašizmu, kapitalizmu neoliberalnom, patrijarhatu? Dakle, jednu političku emotivnu kombinovanu osudu jer je to ono što možemo dati. Staša je rekla da žene očekuju i presudu. Možemo reći da presuđujemo patrijarhatu. I onda šta kažemo isto kažemo i konkretno, sutra zavisi od zajednice, mislim da je jako važno da žene znaju. Sutra ćemo u Hrvatskoj predložiti, odnijeti na Vrhovni sud zahtjev da se ovaj i onaj kriminalac koji je pušten juče, da mu se ponovo sudi. Tražićemo da se ratnim profiterima opet sudi da im se oduzme imovina. I konkretne zahtjeve, kako ćemo ih kao aktivistice rješavati, istorijski - to je ono što sam ja shvatila da je neko pitao. Dakle, i onda imamo ponovo ples ili akciju uličnu?

Lepa Mladenović: Sad ću da ponovim da bude jasno, znači predlog je da kad sudije iskažu svoju osudu, da iskažemo konkretne zahteve. Ko?

Rada Borić: Aktivistkinje, aktivisti. Da ove konkretne predloge kažu aktivistkinje.

Daša: Pa može. I u sudskom veću valjda sedi jedna aktivistkinja ili jedna žena. U zavisnosti od zahteva koje imamo. Moderatorke ne moraju biti aktivistkinje. Znači završavamo taj deo sa konkretnim predlozima za akciju koje će da iskažu aktivistkinje. Tada se pojavljuju organizatorke i one kažu zahteve. Zahteve i akcije.

Lepa Mladenović: A kad ove presude, jel to pre ili posle? Pre.

Šarlot Banč: Htela bih da skrenem pažnju na još jedan problem. Kad je reč o procesima, imate pripremu, sud, i šta onda? Šta posle? Mislim da to treba unapred da se razmotri. Jer mora da postoji bar dokumentacija, informacija mora da se vrati grupama koje su pre pričale tako da verovatno ima mnogo drugih. Samo hoću a skrenem pažnju na ovo. Pripremni sud i post sud. Mislim da nam treba politika za medije i one koji nas podržavaju širom sveta, da budu u toku sa onim što se dešava na sudu. Sigurna sam da neke od vas znaju kako to da rade istovremeno *Live stream*, kad se direktno prenosi sudjenje pa možete gledati direktno na kompjuteru.

Mireja Forel: Video konferencija. Da bi mogle žene iz raznih kriznih područja da pošalju poruke...

Lepa Mladenović: Ideja je da se žene iz konfliktnih područja uključe putem video poruka. To je samo Balkan, nije međunarodno, zato što to znači da bismo morale da pokažemo ovo sa našom porukom. Ako se vratimo na pitanje kad sam rekla da hoću da to bude više internacionalno i totalno smo preskočile kad smo rekle da treba da se dovedu neke žene iz drugih zemalja da svedoče. Tako da ako nemamo nikog iz Konga ili Palestine, onda nemamo ni poruke. Kako da pokažemo poruke između svedočenja? To nije dobro...ili možda sledećeg dana, na dan umetničkog aktivizma. Može tada.

Šarlot Banč: Ili da podelimo sa vama uputstvo koje smo radile o nekima od ovih pitanja, ali se slažem sa tobom da ima mnogo pitanja o tome šta posle i kako da se snimi. Da se odluči kakav video hoćete za budućnost? To je važno pitanje i biće međunarodna publika koja će biti zainteresovana za *live stream*. Biće zainteresovani ako promovirate ovo na međunarodnom planu. A može da bude zanimljivo ako postoje dva dana i možda drugog dana da se jedan deo zatvaranja ostavi za poruke koje su poslate kao deo solidarnosti, osećanja da

je ovo važno za žene u konfliktnim i drugim područjima. Ne znam kako bi to trebalo da bude, ali se slažem sa Radom da bi bar u februaru trebalo da pričate o tome koliko želite da to bude vidljivo, da je to povezano sa činjenicom da postoje žene sa sličnim problemima širom sveta i mislim da to treba da bude javno na neki način. Mislim da je suviše za večeras, ali je važno pitanje za februar upravo ta međunarodna komponenta kao glas koji dopire kroz proces.

Moje drugo pitanje je bilo praktične prirode, samo bih volela da pitam Inicijativni odbor da nam kaže kako planira da organizuje proces komunikacije? Ovo će da organizuje ŽUC i druge grupe koje preuzimaju odgovornost? Međutim, to nije nužno tema koju treba svi da obradimo, samo da nam se pojasni sutra u smislu glavne koordinacije. I mislim da je važno da se te odluke donesu tako da odemo odavde sa jasnijom slikom. Ovo važi i za praktičnija pitanja koja ćemo sutra da obradimo u vezi sa predlozima za finansiranje.

Staša Zajović: Ja još imam sledeće pitanje: da li imamo pripremni sastanak za svedokinje, ne samo onaj zajednički nego po zemljama? I to pre nego što svedokinje dođu na ove zajedničke pripreme (sastanak svedokinja svih država ex Yu)? Naprimer, dođe 15 do 20 potencijalnih svedokinja i mi znamo da možemo da izaberemo 3. Šta ćemo psihološki sa ženama koje ispadnu? Imamo posebnu odgovornost da one učestvuju u procesu, ne samo da prisustvuju događaju nego i da u potpunosti u njemu učestvuju? Kako da nastavimo zajednički rad? To je veliki problem, političko moralni. Kako ste vi rešavali ovakva pitanja? To je mnogo lakše kad ideš na neku konferenciju i kažeš ima dva mesta, itd. Ovde se radi o nečem drugom.

Šarlot Banč: Bilo je takvih problema iz Filipina na primer za Tokijski tribunal, ima ih onoliko a mora da se odabere 10%, 20% od njih. Nemojte misliti da je to sad jednostavno i to je pokazalo naše iskustvo. Evo, juče ste videle (iz vaših izveštaja) da je potreba žena da govore mnogo velika, dok je spremnost da svedoče mnogo manja. Mi to znamo, zavisi od toga kako mi to organizujemo, takođe podržavamo.

Gabi Miškovski: Kako sam shvatila, najvažnije je razumeti ko svedoči. To će se desiti na nacionalnom nivou, tj. na nivou svake od država iz kojih dolaze grupe. Nadamo se da neće biti mnogo žena koje će hteti da svedoče a da nisu prisutne. Recimo žene u Hrvatskoj će raditi sa ženama na nacionalnom nivou i one će zajedno odlučiti: ovo su dva ili tri svedočenja koje donosimo a ostale žene će biti angažovane na podršci onoj koja svedoči, kao glasa svih nas. Možda ćete imati druge žene koje su uključene u ova pitanja, ali mislim da je jedna od mogućnosti da ako hoćete da dodate programu da imate i neke radionice kao način da se produži aktivnost.

Rada Borić: Ne bismo imale ovaj problem u Hrvatskoj jer još nismo tražile žene da svjedoče ili nisu htele da svjedoče kad smo razgovarale sa njima. U Srbiji je ŽUC drugačije radio kroz seminare tako da su se žene već prijavile dobrovoljno. Kako razumijem, znači da ćete imati više žena nego mjesta. I kako kaže Staša, nije kao da idete na konferenciju gdje vam kažu da ima dva mjesta pa se odlučujete medju sobom koga šaljete. Ovo je prije kako ubijediti da svjedoče da žene koje znate dvadeset godina. Na primer, žene koje su svjedočile za REKOM, da li bi bile dobre svjedokinje za nas? Ali mislim da ne biste imale ovaj problem, a ako ipak bude, onda od 10 izaberite 4 a ostalih 6 nek budu u publici kao podrška i mogu da doprinesu svojim pričama.

Staša Zajović: Mi smo rekli da se radi o zločinima koji nisu imenovani, za koje se ne zna ni u Rekom-u, ni u Hagu, tako da je to svuda pitanje istraživačkog procesa.

Rada Borić: Dobro, to nije ništa kontradiktorno. Mislim da je važno ovo što je Gabi rekla, da se taj proces nastavlja. I da treba da imamo za žene koje svjedoče grupe koje su povezane oko tog problema, znači imaju sličan problem. I ta grupa nakon održavanja suda ostaje u kontaktu, tako da mislim da neće biti veliki problem da se žena izabere. Mislim da smo zaokružile dosta i da smo radile danas.

Tema koju nekako nismo dodirnule je odnos sa medijima. Koliko ćemo ih uključiti? Koliko neće biti uključene u cio proces i na koji način? To je odgovor na ovo sad da li će biti snimano i koliko će biti snimano, da li će mediji biti uključeni i od kada će biti uključeni? To je jako važna tema za javnost ovog suda.

Pitanje koordinacije

Šarlot Banč: Ono što mene brine je da tribunal poput ovog zahteva mnogo posla. Ja razumem da su sve grupe jako zauzete. Tako da sam htela da razgovaramo par minuta pre nego što se sastanete oko toga šta ja mislim da su glavni aspekti organizovanja događaja ovog nivoa kompleksnosti, a onda vi možete da raspravite kako želite to da radite.

Prvo hoću da bude jasno da je moja uloga u tribunalima mog Centra (CWGL) je uloga političke direktorke, ali ne i organizatorke tribunala. Mi smo uvek imali osobu koja radi puno radno vreme kao organizatorka tribunala. Barem 5 ili 6 meseci, ako ne i godinu dana u zavisnosti od situacije. A posao te osobe je uvek bio da održava tok tribunala, procesa koordinacije. Ta osoba koja je održavala komunikaciju je radila sa svedočenjima. A ja sam igrala ulogu, koju mislim da je Stašina uloga u Ženama u crnom, političke osobe koja donosi političke odluke sa Koordinacionim komitetom ili Inicijativnim odborom. Ali svakodnevna komunikacija o razvoju ovih svedočenja zahteva mnogo vremena. A vama treba neko ko prihvata komunikaciju u vezi sa idejama svedočenja i čita ih i pita vas kao direktorku za feedback i govori

“treba da razgovaramo sa ženama iz Hrvatsk o ovome”, itd.

Dakle, treba da postoji neko ko bi zaista radio taj svakodnevnii posao. A ja mislim da to što imate sedam državnih timova, to je jako dobro, komunikacija se odvija na državnom nivou. Međutim, koordinacija celokupnog posla je složena. Svi znate da radite još sedam drugih stvari, tako da nekome mora to da bude prioritet, kao nešto što radi i pomaže ostatku sistema da funkcioniše. Tako mora da bude plaćeni posao ili dobrovoljni rad ili kako god...Pretpostavljam da Žene u crnom je organizacija koja koordinira ali neko u toj grupi mora da ima to zaduženje. Ta osoba mora da bude dobra sa detaljima organizovanja, jer ima toliko detalja.

Ja nikad ne bih mogla da budem osoba koja se bavi detaljima, iako sam opsesivna kad su detalji u pitanju, jer je to mnogo posla.

Tako da sam samo htela da kažem da mislim da, da biste dobile sredstva koja su vam potrebna, zahtevi za finansiranje i saradnja sa grupama sa kojima morate da radite, morate da smislite kako ćete naći nekog kome će to biti primarno, ako ne i puno radno vreme, kao posao koji će neko da održava, koji će ostale stvari da pokreće. Znam da nema mnogo novca, ali mislim da je je pronalaženje novca za to prioritet. Zato što tako onda ostalo funkcioniše.

Na osnovu onoga što sam videla ova dva dana vi ste veoma zauzete i radite politički posao, ali ovo je deo organizacije koje neko mora da radi pod političkim uputstvom. Da održava komunikaciju i da proverava mesta i da osigura sve što je bitno kad se radi ovakav javni događaj. Mislim da mora da bude jasno, ili večeras ili u naredna dva meseca do februara, oko podele rada među vama, da ne bi bilo pitanja oko toga ko radi šta, da to bude jasnije nego sad. Imale smo intenzivno iskustvo i kad postoji politički problem, ja bih definitivno morala da dođem, ili Staša ili politički ljudi, ali postoje delovi posla koji su samo detalji, koji osiguravaju da sve teče neometano.

Lepa Mladenović: Kako si ti našla nekog?

Šarlot Banč: U mom slučaju, ja sam situirana na univerzitetu tako da sam angažovala studentkinju koja je upravo završila svoj doktorat. N. Rajli se zove, neke od vas su je upoznale u Beču, i ja sam joj dala da radi puno radno vreme na ovome, jer sam znala da ima dobre organizacione sposobnosti. Nije bila stara, nije bilo u pitanju to da ima godine iskustva, ali je imala veštine koje su mi bile bitne, i dovoljno sam razgovarala sa njom da znam da će ona znati kad da meni donese nešto, ili grupi za koordinaciju, a šta može sama da uradi. Imala je osećaj za ono što je prosto posao i ono što je politički osetljivo. Bila je iz Irske poreklom, imala je jak irski politički kontekst tako da je imala i političku osetljivost. Bila je najbolja. Imala sam druge posle, ali... nije bitno da je to neko ko ima godine iskustva, ali mora da bude neko sa organizacionim sposobnostima i osećajem za detalje i političku svest, dovoljno da zna šta šta vi morate da odlučite politički, a šta ona može sama da odluči. Što se tiče finansija i tih stvari, kad imate tako nekog, ta osoba radi na predlozima za finansiranje, i onda imate i osećaj samopouzdanja kod finansijera, što ima višestruke efekte kad oni znaju da ima neko ko to sve radi.

Rada Borić: Da li je nužno da ista osoba radi na financiranju zato što su to dva posla i možda je bolje da nađemo osobu s našim resursima ili treću osobu, ili da svatko radi neki dio? Zato što, ako nalazi sredstva i piše prijedloge, možda ne bi imala vremena za organiziranje... Imamo različita iskustva, ja mislim da u financiranju postoje dvije stvari... nekad osoba s određenom pozadinom i autoritetom može otići i pita općenito za novac ali pisanje prijedloga i taj tehnički dio... to bi trebao raditi netko drugi. Kad ja nalazim sredstva za Ženske studije ja idem gdje treba, ali detalje ne volim raditi sama, naravno, jer nemam vremena.

Šarlot Banč: Moje pitanje je bilo, imate političku osobu, imate menadžera, ali da li imate treću osobu za finansije? Mi imamo još jednu osobu za to, jer ako sam ja organizacioni direktor imam dovoljno posla za sedam žena... Kako nalazite sredstva?

Uvek se razlikuje ali u suštini tražim novac ali drugi ljudi pišu predloge...novac dolazi jer ste pričali sa tom osobom, ali predloge, budžet, pozadinu može neko drugi da radi. Idealno možete da imate još jednu osobu da vam nalazi sredstva, ali to je manje važno.

Mariame Heli Lukas: Možete da nađete nekog privremeno.

Šarlot Banč: Upravo, da. Slažem se. Druga stvar koju sam htela da kažem je da vam treba jedna osoba da radi ovo, ali vremenom će vam trebati više ljudi da radi sa njom, ali za to možete da koristite volontere, kao kod mene u kancelariji. Dokle god imate većstog organizatora, možete da angažujete druge ljude za rad.

Ja ne vidim ovu osobu kao primarno zaduženu za nalaženje sredstava, samo postojanje koordinatora i osobe koja radi na tome puno radno vreme, nateraće vaše finansijere da se osećaju sigurnije. Nisam mislila toliko da će ona raditi sa finansijama, ali kad idete kod UN Women i kažete kako imate tu osobu koja radi koordinaciju, one znaju da vi to shvatate ozbiljno. Možete da podelite to zaduženje.

Staša Zajović: Ovo treba da se uradi pre februara. Da, naravno, moramo da vidimo zato što moramo ozbiljno da razmislimo ko je ta osoba. Samo mi jedna pada na pamet - Zorica Trifunović. Nisam je pitala, jer je prestala da radi u Care International...Kad sam joj prošle godine rekla:“Zorice, molim te disciplinuj nas” ona je odgovorila:“Staša, moram da završim posao za Care fondaciju”. Ona je gotova sad, ali

ja ne znam. Mi smo u svakodnevnoj komunikaciji, naročito ovih dana, i bile smo već dvadeset godina, bliska je sa ŽuC-om, ali bi trebalo, mora da bude plaćena. Zašto ističem Zoricu, jer nema ništa da joj se objasni, ona zna sve, organizovala je međunarodne skupove Žena u crnom.

Lepa Mlađenović: Imam još jedan predlog, jer hoću da zapamtim šta smo pisale prvog dana o etici brige o aktivistkinjama i onima koje svedoče, pa moramo da razmislimo da jednom mesečno uradimo neki kao psihološki-emotivni pregled za sve učesnice.

Šarlot Banč: Ali morate da joj platite, da bude pošteno plaćena, tako da ne radi druge poslove. Mora da bude fokusirana samo na ovo, jer to zahteva puno radno vreme. Ako si ti politička direktorka a ona je organizaciona, imate međusobnu podršku, jer je važno kako direktori komuniciraju.

Pitanje medija i informisanja

Daša Duhaček: Potrudimo se da nas ne uplaši količina posla koji treba da se završi, da nemamo iluzije o tome, ali mislim da je važno da znamo gde idemo. Po pitanju tema koje treba da se dotaknemo danas, još uvek je nerazjašnjeno pitanje javnosti suda. Ta javnost je ono što treba da raspravimo, počevši od toga šta pod time podrazumevamo. Šta znaci to otvoreno za javnost. Ja ću da počnem diskusiju, sa komentarima i sugestijama, bez obzira da li hoćemo ili nećemo da bude otvoren za javnost, jer hoćemo što više inputa i razjašnjenja. Drugo pitanje su mediji, njihovo prisustvo, koliko, koji mediji, koji delovi procesa da budu medijski pokriveni i posledice. Htela bih da se zahvalim Ervini koja će mi pomoći oko pisanja predloga, pisani deo će biti na srpskom a diskusija na engleskom i srpsko-hrvatskom. Tako da svi razumemo. Ko hoće da počne? komentari?

Ljupka Kovačević: Mislim da možemo da zapišemo šta smo juče rekle, ili predlog: izjava za javnost na dan pre i posle, da budemo sigurne...

Staša Zajović: To su konsultativni radni sastanci sa medijima bliskim nama. U svim našim zemljama, zajednička tema... nešto kao žene koje su nam bliske, iz medija uglavnom, štampanih, elektronskih i sl.

Lepa Mlađenović: Juče smo predložile da ćemo imati i divne stručnjakinje...preživle koje su spremne da učestvuju i u tome... Naravno - to treba da se raspravi, ali bar stručnjakinje da daju izjave za medije. Na taj način kanališemo šta publika čita u medijima. U jednom trenutku treba da se odlučimo sa kojim medijima ćemo komunicirati tokom procesa?

Staša Zajović: Imam predlog. Kad saznamo datum...šest meseci unapred, na primer, raspodelimo paket informacija svim zemljama, unificiramo to, generalizujemo, napravimo neku vrstu ravnoteže, vodimo računa o kontekstu.

Lepa Mlađenović: Prema tome, samo da usaglasimo ovo što Staša predlaže. Informacioni paket ima: a) opštu informaciju i b) deo koji se kontekstualizuje. Ali moramo da se složimo oko toga. Svaka zemlja ima svoj kontekst. Ali moramo da se složimo oko konteksta.

Mariame Heli Lukas: Pozvati neke specifične novinare međunarodne štampe, lično ih pozvati na događaj.

Mireja Forel: U Španiji je situacija sledeća; najbolji novinari iz najboljih novina kao što je El Pais su stalno otpušteni. Nema više para ni za kakva putovanja. Jedino što može je skajp, internet itd. pa da se objavi na različitim mrežama.

Lepa Mlađenović: Drugo, Mariame predlaže da pitamo naše prijatelje van regiona da predlože imena, da znamo kome da se obratimo.

Rada Borić: Mi imamo prijateljske medije i u inozemstvu. Postoje one koje su feministkinje i voditeljice CNN, ali moje pitanje je da li hoćemo CNN. Ako ona može da sredi da budemo u glavnim vijestima. Može da nam sredi i neke časopise, mislim da je dobro da budemo u mainstream časopisima, jer ako smo samo na internet portalima, ne znam koliko možemo imati čitanost. Tako da ako CNN dođe, ipak imamo nekakvu kontrolu. Naravno svatko može da zloupotrobi priču, ali mislim da treba ih pozvati.

Nela Pamuković: Treba da raspravimo ovo, ali nam treba konkretna informacija. Najviše što možemo je predvidjeti neke neželjene posledice, najbolje što možemo. Generalno ne CNN, ali konkretne mainstream - da.

Ljupka Kovačević: Meni nije jasno, da li mi sad govorimo o ljudima, medijima, novinarima koje ćemo da pozovemo na sud? Znači, govorimo da ćemo da pozovemo međunarodne medije. Što je sa medijima iz država? Da li mi pozivamo i medije iz naših država, to sad pitam da razjasnimo?

Šarlot Banč: Ako zaista pokušavamo da plasiramo priču u svet, moramo da rizikujemo sa javnošću, i da imamo što više medija. Nema totalne kontrole. Radimo sve što možemo da imamo najbolje medije tamo, ali biće i drugih priča, što je ok jer će ljudi da razgovaraju

o tome. Čak i ako priča nije onakva kavu hoćete, to je deo političkog diskursa koji se menja. Ne možemo da budemo naivne; ako stvarno hoćemo javni događaj, nećemo moći da kontrolišemo sve. Treba da imamo dobre ljude u svakoj zemlji, spremne da odgovaraju na negativne odjeke u medijima, jer je i to mogućnost za javnu diskusiju. Znae, imate negativnu priču i odgovorite na nju. To onda stvori dijalog unutar društva. Mislim da treba da bude javno, i da se rizikuje, biće negativnih priča ali i one su edukativne. Možete da odgovorite na njih i stvorite dijalog. To je to.

Gabi Miškovski: U Nemačkoj mogu da informišem ženske mreže. Sa jedne strane, da daju podršku, sa druge da dođu na događaj. Takođe, tu je i pitanje broja publike. Dakle, kolika treba da bude mobilizacija u drugim zemljama? Ako treba da bude velika mobilizacija, treba nam materijal o kom treba da se dogovorite u vašem paketu za medije, da se razmisli o postojećim ženskim grupama, kao i o jezicima na kojima će se informisati.

Rada Borić: U narednim mjesecima, prije događaja, trebalo bi to riješiti unaprijed, da možemo srediti intervju s novinarima. Mislim da je to važno da grupe i ovdje budu spremne. Podijeliti informacije, da tako kažem i osobno, također.

Nela Pamuković: Popis medija treba biti napravljen do drugog mjeseca. Da onda dođemo s kontaktima za sledeći put. Trebalo bi da imamo ovaj paket već tad, bar prvu verziju. Koncept paketa će se mijenjati, ali npr. Rada i Lepa putuju u trećem ili četvrtom mjesecu, treba bit bar nešto od informacija o kojima smo se dogovorile u prvoj turi.

Šarlot Banč: Može da bude korisno da se organizacija proširi, da se napravi kalendar, interne stranica kojoj svi imaju pristup a sa informacijama o putovanjima. Mislim da postoji velika zajednica u Evropi i SAD-u, žene koje su bile vrlo zainteresovane, o kriznim i drugim pitanjima bivše Jugoslavije. Ako je datum proglašen bar 6 meseci unapred, ljudi mogu da planiraju put, da budu u regionu.

Gabi Miškovski: Da bude jasno da imamo datum 6 ili 8 meseci unapred, možete da imate značajnu publiku međunarodnih žena koje hoće da budu ovde. Ali ta informacija mora da se objavi.

Staša Zajović: Šarlota, molim te, trebaju nam informacije o prošlim tribunalima, neke priče, šta predlažeš da se stavi na sajt? Na engleskom.

Šarlot Banč: Ok, moram da razmislim šta bi bilo najkorisnije, ali sigurno ima stvari koje moraju da se napišu o drugim tribunalima tako da moram da pregledam materijal, da smislim šta je od najveće koristi. Pre sastanka vašeg Organizacionog odbora bilo bi dobro da imate te informacije o našim tribunalima, mada, dosta se iskustva razlikuju zbog vašeg konteksta, ali ću vam obezbediti taj vodič. To nije za sajt.

Janja Beč Neumann: Sad razmišljam šta će se desiti ako dođe veliki broj međunarodnih žena ili studentkinja, ili sve zajedno. Setila sam se velike konferencije u Sarajevu 2007. godine. Ja sam članica Međunarodnog udruženja Genocide Scholars, i mi smo pripremale tu svetsku konferenciju godinu, dve dana, ne znam. Pripremile smo sve, ali smo se borile za to da najviše 200 studenata dođe. Poslednjih dana je 600 studenata htelo da dođe. To je bila najveća konferencija o genocidu i najuspešnja, ali i katastrofalna zbog tolikog broja ljudi. Htela sam da podelim svoje iskustvo, jer mora da bude rok za prijavu, u suprotnom nikad se ne zna. Moramo da pratimo koliko ljudi, u proseku, možemo da očekujemo da se ne bismo neprijatno iznenadile sa 500 ljudi više nego što možemo da ugostimo. Moramo strateški da razmišljamo o tome.

Šarlot Banč: Treba vam registracioni proces, ali da biste utvrdile broj koji želite, treba da počnete od onih za koje definitivno želite da budu tamo. Onda će se brojevi složiti i videćete koliko je ostalo za međunarodne.

Daša Duhaček: Mislim da je ovo važno naročito vezano za broj i za iskustva koje je Janja upravo rekla. Tako da se okrenemo pitanju otvorenosti za javnost - šta pod time podrazumevamo. To je političko pitanje iznad svega.

Šarlot Banč: Ljudi moraju da se registruju. Znači da imamo informaciju unapred o tome ko dolazi, iz međunarodnih i lokalnih organizacija. Treba vam neko da ovo radi, neko ko zna da će uvek biti ljudi koje želite da dođu, a koji neće biti registrovani. Zato treba pažljiv proces i na samim vratima. Bila sam u Južnoj Americi gde se 200 ljudi registrovalo, 600 je došlo. To je opšte mesto.

Šarlot Banč: Vaši prijatelji moraju da pomognu, jer je to događaj o kom svi pričaju i planiraju da dođu, da podrže registraciju. Mislim da je dobro da se podrži registracija. Ne nužno, ali bar da kažete da treba, da imate neku ideju. Imate medijsku registraciju, znate koji mediji dolaze, registraciju publike. Onda imate osnovu ako počnu da dolaze nacionalista. Kažete da je već registrovana konferencija, ali ako vam dođe feministkinja koja se nije registrovala možete da je primite, naravno. Ljudi moraju da znaju kako da se ponašaju u takvim situacijama, to je deo treninga.

Lepa Mladenović: Mislim da pozivnice treba da idu prvo preko ženskih grupa. Da vidimo koliko žena bi došlo iz regiona. Nije to kao drugi krug, ali treba da znamo da imamo prostor za 500. I treba da budemo stroge iz više razloga. Nije samo bezbednost, da će neki nacionalisti da dođu, nego da svi znaju o čemu sud diskutuje.

Gabi Miškovski: Sad slušam i razmišljam, ako kažemo jednu godinu unapred svima, biće mnogo, jer radimo mnogo. Feminističke grupe u sedam država, svaka ima podršku u celoj Evropi, od Holandije do Italije, od Nemačke do Belgije. To je mnogo žena, ako znaju godinu dana unapred, mogu da planiraju ovo umesto godišnjeg odmora. Aktivistkinje neće ići na Havaje, nego na ženski sud.

Lepa Mladenović: To je dobro, ali sa druge strane mi želimo tišinu na saslušanju, bar tad, jer će biti umetnost, biće muzika. U jednom trenutku mislila sam da će da dođu kao na društveni forum, ali to nije društveni forum. Moraćemo da imamo sve te različite dimenzije na umu kad planiramo, i onda koliko stotina žena će raditi na tome. Registracija će sigurno uključiti uputstva i očekivanja. Mislim da treba da se redovno pojavljujemo na sajtu da kažemo šta se sme a šta se ne sme. To nije društveni forum, nije obična konferencija, nije feminističko okupljanje. To je javno svedočenje, to je sud, specijalan, ženski.

Janja Beč Neumann: Što se tiče bezbednosnog pitanja, htela bih da podelim iskustvo iz Novog Sada, glavnog grada Vojvodine. Mi smo 2007. godine organizovale javno, na ulicama, prvi put u bivšoj zemlji i 6000 ljudi je došlo - antifašistički pokret Stop fašizmu. Bilo je početkom oktobra i napale su nas vojne grupe, fašističke grupe, ne znam kako da ih zovem. Sad slavimo 5 godina od tog događaja, sad je bilo oko 4000 ljudi. Imali smo savršenu policijsku zaštitu i ništa se nije desilo. Ali osećam, nemam dokaz, ali u gradu gde je više policajaca od tih fašista, znači 2 policajca na jednog fašistu pet godina kasnije je protest prošao mirno. Samo delim svoje iskustvo, ne teoretski, moje nade ili tako nešto. To je naše iskustvo u tom gradu.

Staša Zajović: Mislim da bezbednost u ovom slučaju ne može da bude opterećujuće pitanje. Ovo nije takav događaj da mora da se balansira. Bezbednost je bitna ali ne i najbitnija.

Rada Borić: Ja mislim da u tom pravljenju popisa za drugi mesec, treba da se također predlože važne ugledne međunarodne ličnosti i među političarkama i političarima. To je zaštita i za svjedokinje, zato što im se time daje važnost, a daje im se i sigurnost, i pruža im se povjerenje.

Lepa Mladenović: Prvo pitanje je da li uključujemo u pozivnice značajne žene političarke ili javne ličnosti sa više od jedne funkcije?

Nela Pamuković: Da napravimo prvu verziju iz svih regija, popis imena koji možemo razmatrati na sastanku u drugom mesecu. Trebamo već doći s prijedlogom imena tako da možemo proći kroz njih. Imena publike ali i novinara, znamenita imena obje skupine. Umjetnici takođe.

Daša Duhaček: Koliko smo otvorene za javnost? Ispravite me ako nisam u pravu. Otvorene da, ali da pratimo ko ima prioritet, i pažljivo sa bezbednosnim pitanjima.

Lepa Mladenović: Otvoreno sa registracijom.

Daša Duhaček: Dakle, to donosimo na februarSKI sastanak, otvorenost sa registracijom koja će nam dati način da pratimo brojeve i bezbednosna pitanja.

Marija Perković: Ima li neko predstavu koliko bi nas trebalo biti?

Šarlot Banč: Od 500 do 1000 ljudi.

Daša Duhaček: Saglasile smo se da je 800 dobar broj, sad prepuštam Ljupki koja želi da da završnu reč.

U Beogradu, 27.12.2012.

**(Priredile/i za Žene u crnom: Marija Perković, Miloš Urošević, Staša Zajović
Transkript i prevod: Luna Đorđević i Matej Trubarac)**

V

Feministički

diskusioni

kružoci

Feministički diskusioni kružoci

Feministički diskusioni kružoci su zajedničko promišljanje važnih pitanja kojima se bavimo, pre svega, feminističkim pristupom pravi, ali i u drugim pitanjima.

Za svaki od kružoka pripremljene *Čitanke/Reader* – namenjene za zajedničko učenje, upoznavanje sa radovima relaventnih autorki i autora, proizvodnju znanja uključivanjem aktivistkinja u stvaranje analiza i teorija na osnovu iskustva. Naravno, u slučajevima 'hitnosti' debate i preispitivanja nekih aktuelnih pitanja i 'mala' kompilacija tekstova o specifičnoj temi, služi kao teorijsko-aktivistička podloga za diskusiju.

Feministički diskusioni kružoci podstiču razmenu među ženama: onima koje su direktno pretrpele nasilje, bilo tokom rata ili nakon njega, ženama iz aktivističke i akademske zajednice

Feministički diskusioni kružoci postiču i neguju kritičku refleksiju, preispitivanja, postavljanje pitanja, u cilju jačanja autonomije žena, uvećanja kolektivne moći i političke snage feminističkog pokreta.

Feministički diskusioni kružoci su kombinacija radionica, debata-interaktivnih predavanja, projekcije filmova, itd.

Na osnovu iskazanih potreba učesnica tokom dosadašnjih edukativnih aktivnosti u okviru procesa organizovanja Ženskog suda prevashodno u Srbiji ali i šire, Žene u crnom su organizovale niz feminističkih diskusivnih kružoka o pitanjima koja zaokupljaju žene – o nepravdama pretrpljenim tokom rata i nakon njega:

U ovom periodu ŽuC je organizovao ukupno četiri (5) feminističkih kružoka, od čega su tri bila višednevna, dok je u Somboru trajao jedan dan; u kružocima ukupno je učestvovalo **108** osoba (najvećim delom žena); takođe je organizovan zajednički seminar/feministički kružok sa Animom iz Kotor. U nastavku donosimo kraće prikaze i kvalitativnu analizu feminističkih kružoka.

Ratni zločini, genocid i sećanja: koreni zla, ja hoću da razumem – Škola Sofi Šol: mi nećemo da ćutimo

Održan je 21. i 22. jula, u prostorijama ŽuC-a. Autorka škole. Predavačica je bila prof. dr Janja Beč – Neumann, koordinatorka dokumentarnih filmova je bila Nataša Govedarica, koordinator projekta Miloš Urošević. U radu seminara učestvovalo je dvadeset (20) aktivistkinja i aktivista ŽuC- Srbije (Beograd, Kraljevo, Leskovac, Novi Sad, Niš, Vlasotince) kao i iz Bosne i Hercegovine (Brčko i Sarajevo) i Crne Gore (Kotor).

Prvog dana seminara, u prvom delu, obrađeni su osnovni pojmovi (genocid, Genocid konvencija, **(Konvencija o genocidu?)** genocidni proces, Rafael Lemkin/Raphael Lemkin, žrtve, počinio, posmatrač, spasio i borci/borkinje u otporu).

U drugom delu rađena je studija slučaja: genocid u Kambodži. Pre predavanja o Kambodži imali smo projekciju dokumentarnog filma "S 21 The Khmer Rouge Death Machine/ S21 - Mašina smrti Crvenih Kmera" kambodžanskog autora Rithy Pagna. Prvi dan seminara je završen šetnjom i razgovorom na Dunavu u Zemunu.

Drugog dana na seminaru obrađeni su pojmovi: oblici poricanje genocida, faze genocidnog procesa, međunarodna krivična pravda, ponašanje bystanders/posmatrača u Holokaustu i Srebrenici. U drugom delu drugog dana prikazan je dokumentarni film bosanskohercegovačke rediteljke Ines Tanović "Živi spomenik".

Na kraju su sve učesnice i učesnici imale/i svoje prezentacije na osnovu zadatih tekstova iz čitanke/reader.

Donosimo neke od najznačajnijih delova predavanja Janje Beč tokom ovog kursa:

O genocidu- osnovni pojmovi

Šta je genocid? Genocid - kovanica od dve reči koju je izumeo Rafael Lemkin od grčke reči *genos* što znači *pleme*, i latinske reči *cedere* što znači ubiti: *ubiti pleme*. Rafael Lemkin, pravnik je tvorac tzv. Lemkinovog zakona, tj. Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, koja je usvojena jednoglasno 09.12.1948. u Parizu na zasedanju Generalne skupštine UN. Prvi put je dato ime dotadašnjem zločinu bez imena. Uništavanje političkih, socijalnih, institucija kulture, jezika, nacionalnog pripadanja, religije, ekonomske egzistencije grupe, zdravlja, dostojanstva ljudskih bića pa čak i samog života, sve to spada u genocid ako ima nameru da unište grupu. Uništavanje

kulturnih i političkih institucija koje su uslov za opstanak grupe koja je ugrožena takođe može da spada u genocide. Do danas su 142 zemlje potpisale Konvenciju. Konvencija nije samo za kažnjavanje nego i za prevenciju. U presudi Međunarodnog suda pravde u slučaju BiH vs Srbija, od februara 2007. se kaže da je Srbija kriva što nije sprečila genocid u Srebrenici.

Genocid je zločin države - genocid je politički cilj: Genocidna politika je uvek odlučena na najvišem nivou države. Političari ne izvršavaju zločine lično. Genocidna politika se utvrđuje na najvišim nivoima države. To je top-down proces/proces odozgo. On uvek ide od gore, od vrha države. Genocidna politika je utvrđena na najvišem nivou takve države i odluke se donose na najvišem nivou takve države. Genocid nije spontana erupcija zajedničkih mržnji koje su dugo trajale, nego su formirane i podržavane od ideologija u određenim uslovima. Genocid ne nastaje iz starih loših emocija koje država ne može da kontroliše. Država to može da kontroliše ukoliko postoji politička volja. Genocidi se uvek dešavaju sa znanjem, uključenosti i blagoslovom državnih institucija.

Pet faza koje vode u proces genocida:

- Definisanje target grupe. Grupa mora da bude obeležena, prepoznatljiva.
- Grupi se oduzima imovina
- Grupa mora da bude skoncentrisana.
- Grupa mora da bude deportovana.
- Značajan broj u grupi mora da bude ubijen.

Najviše državne strukture su odgovorne za to što se dešava tokom genocidnog procesa, zbog njihovog aktivnog učestvovanja u procesu. Oni su odgovorni i za planiranje i za aktivno sprovođenje, za tajnu i ćutljivu zaveru, oni su odgovorni i za to ako su znali a nisu sprečili.

Genocid nije izdvojen događaj, ne dešava se sam po sebi, to je proces koji se dešava u jednom vremenu i mestu – različita delovanja sa učesnicima koji su povezani kao pojedinci u kolektivnoj formi. Genocid nastaje iz odluke centralnog političkog vođstva koji se nalazi na vrhu države, itd.

Oblici poricanja genocid

Poricanje genocida je uvek strategija države i njenih institucija. Ono je kao i genocid top-down proces i dolazi sa najviših nivoa vlasti. Genocid je proces u osam faza. Poslednja faza je poricanje. Ima 12 oblika poricanja genocida:

1. *Broj žrtava*- igra sa brojevima ima različite namere. Broj se smanjuje ili povećava u zavisnosti od namere.
2. *Moralna diskvalifikacija svedoka* – dovodi se u pitanje ljudskost i moralni kredibilitet svedoka. Diskvalifikacija se vrši putem montiranih i namerno plasiranih priča.
3. *Tvrdnje da su smrti bile nenamerne* – to se desilo slučajno, bila je glad, bila su takva vremena, bio je rat, a u ratu se to dešava. Kriva je međunarodna zajednica što nije pomagala dovoljno.
4. *Isticanje čudnih običaja žrtava* – oni su nevernici, primitivna plemena, druge rase, oni su oni, a mi smo mi, nismo kao oni.
5. *Racionalizacija ubijanja* – kao plemenskih konflikata. To je stari sukob, to je naša kultura. S druge strane, to istorija ne potvrđuje. U Darfuru se Arapi i Crci nisu ubijali, sve dok vlada u Sudanu nije počela da naoružava paramilitarne grupe.
6. *Neke sile su se otele kontrole* – neke grupe koje mi nismo mogli da kontroli. Ni ova tvrdnja nije tačna zato što se od tih grupa ne distancira posle, nego se takve grupe i kriju, i štite i pomažu finansijski.
7. *Zastrašivanje diplomata* – ako se tu umeša međunarodna diplomatija, izbiće rat. Vrši se zastrašivanje diplomata. Diplomati ignorišu da se radi o serijskim ubicama. U slučajevima genocida amnestiranje serijskih ubica vodi u novi genocid.
8. *Pravdanje poricanja zbog ekonomskih interesa*
9. *Oni su imali dobar tretman* – oni su u logorima, ali imaju dobar tretman. Mašta je tu neograničena!
10. *Definicionalisti* – pre svega pravници koji izbegavaju i „g“ od genocida da bi izbegli intervenciju.
11. *Optuživanje žrtava* – da se genocid predstavi kao građanski rat. Svi ubijaju sve i niko nije kriv. Žrtve su same krive, oni su se naoružavali i pravili tajne planove. Genocid se ipak dešava samo u ratovima. Rat je legalizovano ubijanje.
12. *Mir i pomirenje su važniji nego optuživanje ljudi* – to su opravdanja koja imaju cilj amnestiranje počinilaca.

Prezentacija na osnovu tekstova iz čitanke/reader

Izdvajamo esej i razloge zbog kojih je pobudio najviše interesovanja kod učesnika/ka:

Lemkinovo pravo: tekst autorke Samanta Pauer/Samanta Power

-Lemkin me duboko potresao i dirnuo. On sjedinjuje one korake: prvo, osećati, misliti, delati. Ja sam se identifikovala sa njim. Spajanje borbe za opšte dobro čovečanstva a Lemkinovo sagorevanje me veoma rastužilo. Njegova ljudskost me dirnula. To je tako potresno. Setila sam se nas (*Stasha*)

- Meni se isto dopada tekst o Lemkinu. Ja sam tu zastala. Kada su srušeni mostovi u Novom Sadu, moj tata je plakao. On je plakao nad mostovima. Rat se završava tamo gde je i počeo (*Nada*).

- Dopala mi se Lemkinova upornost. Užasno je važno misliti na ljude i svet. Identifikovala sam se usamljenošću čitave priče (*Ervin*).

- Rafael Lemkin je bio aktivista i uspeo je zato što je bio uporan. Koliko god se zaustavljali toliko se i pokrećemo. Bolje biti strankinja, nego imati tako duboke korene koji te parališu. Meni se dopao i tekst o posmatračima. Ja mislim da smo svi mi nekada posmatrači. Zanimljive su te naše zone ćutanja. Ja tražim političke prakse kojima mogu preventirati (*Valentina*).

- Sviđa mi se tekst o Lemkinu. Drago mi je što ste vi obrađivali Ključ. Lemkin je čitav svoj život potrošio za dobrobit društva i zajednice (*Edvin*).

- Tekst o Lemkinu je važan za ono što radimo, tj. informiše nas kako je došlo do formiranja međunarodnog prava (*Marija*).

Šta su rekle/učesnice/i kursa – usmena evaluacija

Nataša: Meni je bila čast da radim sa Ženama u crnom. Vi ste ovde zato što ste to želele. Mi smo manjina na nivou statističke greške, ali je radost da znamo da postojimo. Nivo iskrenosti je bio visok i to je jako važno. Nije mi se dopalo kako smo nestrpljive.

Miloš U.: Meni se najviše dopao teorijski deo i ja bih mogao samo to. Ja sam zaista imao žudnju za ovim da saznam što više stvari o ovoj temi.

Miloš: Meni se dopalo što smo imali reader pa smo mogli da se pripremimo. Dopali su mi se filmovi jer volim multidisciplinarni pristup.

Snežana: Meni je bila privilegija da budem ovde i prisustvujem seminaru. Sve mi se dopalo, a najviše tekst Dan Bar On-a. Značila su mi vaša ukazivanja na razne autore koji mogu da mi pomognu da shvatim genocid. Druga stvar koja mi se dopala jesu zone ćutanja, počinitelja, žrtava, posmatrača.

Valentina: Očekivala sam da ću se pokrenuti ponovo i to sam dobila. Drago mi je da sam čula ime Falkonea zato što je bio posebna osoba i on je bio deo mog identiteta kao aktivistkinje. Bila je čast biti ovde.

Marijana: Meni se dopao teorijski deo uživala sam i dobila sam jasne odgovore. Sve mi se dopalo. Ono što bih ja želela je da dobijemo i sledeći nivo. Da radimo produbljenije i još više radimo teoriju, jer je to važno. Nama kao aktivistkinjama je potrebna teorijska podloga. Jako mi se dopada reader.

Marija: Mene su uznemirili „posmatrači/bystanders ili tzv. Ćutljiva većina“ i to da postoji intencija da se i oni obuhvate krivičnim zakonima. Mi smo toliko neempatično i neosetljivo društvo da to moraš da guraš u zakon. Što više zakona, to manje pravde. Filmovi mi se nisu dopali.

Ivana: Meni je prijao teorijski deo, bio je interesantan. Dobri su i filmovi koji su se dobro uklopili. Na prvi pogled me žuljalo što smo imali da pripremimo nešto iz čitanke, ali je i to bilo odlično.

Lepa: Ja sam totalno oduševljena. Ja sam toliko učila ova dva dana. Moja žudnja za znanjem je podstaknuta. Sve je odlično organizovano i pripremljeno. Meni je bilo jako prijatno. Puno sam naučila od svih nas. Ja sam fascinirana svime i ponosna na Žene u crnom.

Stasha: Zahvaljujem svima nama. Nama žed za znanjem nije podstaknuta formalnim razlozima nego etičkim principima brige za svet. Mene ovo podseća na hranu za dušu. Što bi rekla Marina Cvetajeva ovo je neovdašnji vikend. Hvala što jedna drugu podržavamo da prosuđujemo zajedno. To je naše dostojanstvo – zajedničko učenje. Važna nam je zajednička proizvodnja znanja. Treba zajedno da idemo u Ključ. Hvala vam svima koje su bile na Dunavu.

Edvin: Meni je vrlo važno da sam teorijski obradio genocid, jer je važno da znamo šta je to da ne bi manipulirali sa tom rečju. Smatram da je teško govoriti o Kambodži kada mi nismo rešili pitanje BiH.

Nada: Ja sam naučila puno toga novog. Sve mi se svidelo. Nisam zaspala čitajući reader. Tek ću ga proučavati. Bilo bi mi dragoceno da škola Sofi Šol nastavi svoj rad u Srbiji i Vojvodini. Ja zamerki nemam.

Aleksandra: Ja ne mogu mnogo da sedim i fale mi pauze. Ja sam impresionirana količinom znanja koje sam dobila za ovih dva dana. I super mi je bio reader. Nerviralo me to što će neko da nas ispituje, ali je to bilo ok. Imala sam u glavi ekocid – zločin prema prirodi. Genocid

nije samo ubijanje ljudi, nego ubijanje uslova života. Nisam znala o Kambodži, a bila sam ubačena u priču.

Janja: Meni je čast da sam bila ovde sa vama. Vi ste ovde zato što imate potrebu da razumete, zbog humanizacije odnosa a to je meni smisao života. Drago mi je da ste me pozvali i mi smo ovo zajedno ostvarili. Moja saradnja sa Milošem i Natašom u pripremi je bila izvanredna. Moj predlog bi bio da škola zaživi da se ona razvija dalje. Tamo gde hoće da nas slušaju. Ključ zaslužuje da mi odemo tamo. Mi treba da vidimo Biljane i Prhovo i Rubiju i Hidu. To puno znači. Ako mi u sebi napravimo prostor da drugi uđe u njega onda smo uspeli. Menjajući sebe spremni smo za druge i drugačije ljude. Ervin Štaub u svojoj knjizi „Koreni zla“, kaže samo činjenjem i menjanjem sebe i svog okruženja možemo nešto da promenimo. Žene u crnom, dvadeset godina uporno, u Beogradu i Srbiji, strpljivo, sa dignitetom, hrabro, pošteno, javno menjaju svojim delovanjem i sebe i okruženje koje jeste post ratno, post genocidno i traumatizirano. To je put prolaska kroz traumu. To je preventiva protiv nekog novog, mogućeg genocida. To je put.

(Izveštaj priredili Miloš Urošević i Staša Zajović a integralni izveštaja M. Uroševića možete naći na sajtu ŽuC-a i Ženskog suda).

Ratni zločini, genocid i sećanja: koreni zla, ja hoću da razumem – Škola Sofi Šol: mi nećemo da ćutimo

3. i 4. novembar, Beogradu

U radu seminara učestvovalo je **15** osoba iz: Beograda, Leskovca, Pančeva, Zagreba, Splita, Pakraca, Korenice, Pljevalja.

Seminar predstavlja drugi korak u realizaciji naše ideje o pokretanju škole „Sophie Scholl/Sofi Šol – Mi nećemo da ćutimo“.

Atorka škole i predavačica je bila prof. dr Janja Beč- Neumman, koordinatorica filmskog programa Nataša Govedarica i koordinator škole Miloš Urošević.

Prvog dana seminara, u prvom delu, obrađeni su osnovni pojmovi (genocid, Konvencija o genocide, genocidni proces, Rafael Lemkin/Raphael Lemkin, žrtve, počinoci, posmatrači, spasioци i borci/borkinje u otporu).

U drugom delu rađena je studija slučaja: genocid u Argentini. Pre predavanja o Argentini imali smo projekciju igranog filma “Death and the Maiden/Smrt i devojka autora Romana Polanskog. Prvi dan seminara je završen šetnjom i razgovorom na Dunavu u Zemunu.

Drugog dana na seminaru obrađeni su pojmovi: oblici poricanje genocida, faze genocidnog procesa, međunarodna krivična pravda, ponašanje bystanders/posmatrača u Holokaustu i Srebrenici. U drugom delu drugog dana prikazan je dokumentarni film “Confronting the Truth / Truth Commissions and Societies in Transition/Suočavanje s prošlošću”, čiji su autori *Steve York i Neil J. Kritz*.

Evaluacija/usmena

Sve mi se dopalo i sve mi je bilo važno. Bilo je malo mnogo za dva dana, treba da traje više dana. *(Sabina, Pljevlja)*

Nije mi se dopalo to što smo imali malo vremena. Filmovi su bili super. *(Mirjana, Pakrac)*

Čitanka je odlična. *(Mira, Zagreb)*

Seminar će mi puno značiti u daljem radu. Predavanja su bila jako razumljiva i predavačica govori jako jednostavnim jezikom. *(Mirče, Leskovac)*

Ja bih se zahvalio predavačici na čitanci. Izlaganje je bilo na naučnom nivou i to će mi pomoći u daljem školovanju kako bih mogao bolje da razumem. *(Ivan, Leskovac)*

Pregusto je bilo za dva dana. Janja me rasplakala, a to govori o sličnosti stavova. *(Tamara, Beograd)*

Puna sam utisaka i sve mi je bilo važno. O tome se ne uči u školama. Znači mi i zbog toga što sam žrtva nasilja u porodici i znam šta znači trauma i izlazak iz nje. *(Dragana, Leskovac)*

Na ovom seminaru je za razliku od prethodnog (koji je bio u ŽuC-u) praćenje sadržaja seminara od strane nekih učesnica je bilo manje (pauze su bile veće), neke od učesnica su prekidale predavačicu usred izlaganja, koncentracija je bila slabija, neke učesnice su rekle da prezentacije koje su pratile izlaganje nisu potrebne, jer postoji čitanka. Nekoliko učesnica je otišlo posle prvog dana, a neke su otišle ranije drugog dana. Učesnice (za razliku od prethodnih) nisu pripremile svoje izlaganje po završetku seminara (što je ranije dogovoreno). Neke od učesnica su iskazale svoje veliko zadovoljstvo održanim seminarom.

(Izveštaj: priredilo Miloš Urošević)

Ženski sud - feministički pristup pravdi

Diskusioni kružok/seminar je na zahtev žena iz regije Sombora da prodube znanje o feminističkom pristupu pravdi. Na seminaru je bilo reči o tranzicionoj pravdi - međunarodnim institucijama pravde, institucijama pravde na nacionalnom nivou, prikazani su brojni dokumentarni filmovi. Ipak, najviše prostora bilo je posvećeno feminističkoj etici odgovornosti a kao teorijska podloga poslužila je knjiga „*Breme našeg doba – odgovornost i rasuđivanje u delu Hane Arent*“ Daše Duhaček, filozofkinje iz Beograda. Seminar je održan 29. septembra u Somboru, u koordinaciji Ivane Vitas, Marijane Stojčić i Marije Perković i Snežane Obrenović, uz učešće **18** iz sledećih gradova: Novi Bečej, Sombor, Beograd, Kraljevo.

Od materinske politike mira do feminističkog antimilitarizma

26, 27. i 28. oktobar, Beograd

Ovaj feministički kružok koordinisala je Staša Zajović u saradnji sa: Ivanom Vitas, Marijanom Stojčić, Milošem Urošević, Sašom Kovačević a učestvovalo je **25** žena iz sledećih gradova: Beograd, Kruševac, Vlasotince, Leskovac, Kragujevac, Šabac, Kraljevo, Pančevo, kao i sa jednom aktivistkinjom iz Zagreba.

Program se sastojao od sledećih segmenata:

Interaktivna predavanja, feminističke debate, radionice: Šta je militarizam?

O zločinu prisilnih mobilizacija u Srbiji (1991.- 1999.) – Zločin koji i traje nakon rata; Materinska politika mira - od brige o drugima ka antimilitarizmu - ženski otpor ratu i militarizmu; Da li su žene miroljubive po prirodi? Ženska mirovna politika; Nove paradigme svedočenja: Ja svedočim (Ko je svedokinja? A ko ekspertkinja?); Pokreti građanske neposlušnosti, ženske hrabrosti i solidarnosti; O dosadašnjem procesu organizovanja.

Evo kratkog izveštaja o raznim segmentima:

U vežbi je bilo reči o osnovnim pojmovima **militarizma**: vrednosnoj saglasnosti, tj. paralelizmu između militarizma i patrijarhata; militarizmu kao naoružanom patrijarhatu, sistemu sile i nadmoći, podređenosti i nadređenosti, sistem isključivanja drugih i različitih; diskriminatorski odnos prema razlikama kako biološki uslovljenim tako i društveno konstruisanim; militarizam kao primeni ratničkih vrednosti na sve sfere života. Učesnice smatraju da se militarizam nikako ne može svesti na njegove vidljive manifestacije militarizma: rat, oružane snage (vojska i policija), vojna industrija, vojni budžet, obavezni vojni rok, mobilizacija, trgovina oružjem, oružje, uniforme, vojni i policijski činovi, kasarne, itd.

Naime, učesnice pod militarizmom daleko više podrazumevaju **prenošenje vojničkih vrednosti u svakodnevnom životu**: upotrebu sile i nasilja, uniformnost mišljenja - proizvodnja neprijatelja i konstantne nesigurnosti, nejednaka raspodela resursa, donošenje odluka u ime drugih, odsustvo komunikacije i saradnje. Ukratko, radi se o **militarizaciji** kao procesu prenošenja vojničkih vrednosti i vojničke organizacije na sve sfere života, kulturnim, ekonomskim, političkim modelima koji dovode do marginalizacije žena i svih deprivilegovanih, stvaraju klimu straha, nebezbednosti, zatvorenosti, nepoverenja, sumnjičavosti u druge, itd. Zatim je kratko bilo reči o načinima na koji se prenose militarističke vrednosti (o faktorima socijalizacije militarizma i militarizacije): porodica, obrazovni sistem, mediji, dokolica, narodni običaji i praznici, itd.

U radionici o ne/miroljubivosti žena, učesnice su zaključile da:

- Ni žene ni muškarci nisu miroljubivi ni nasilni po prirodi. I muškarci i žene obučeni su za rodne uloge, ali su u podeli rodnih uloga ženama su manje dostupne funkcije na kojima se odlučuje o ratu, vojsci, vojnoj industriji,
- Da su žene su miroljubivije jer na osnovu vlastitog iskustva nejednakosti i svih vrsta nasilja kojima su izložene, lakše opažaju i shvataju povezanost između porodičnog nasilja i vojnog/ratnog nasilja - zato su žene prijemčivije za kulturu mira.
- Da su žene su vaspitane tako da brinu o drugima, što ih više upućuje na poštovanje života i potrebe drugih, na brigu o drugima, saosećanje, solidarnost, što stvara pretpostavke za mirovne potencijale žena, koji su, nažalost, veoma često zlo/upotrebljeni.
- Feministički antimilitarizam analizira i kritikuje rata i militarizam sa stanovišta roda, zalaže se za solidarnost sa svim ugnjetenima (na rasnoj, etničkoj, klasnoj, seksualnoj osnovi), potpunu autonomiju u odnosu na državu i partije, itd.

Učesnice smatraju da je neophodno što više i češće organizovati razgovore/radionice o ovim pitanjima, posebno o principima ženske mirovne politike – feminističko-antimilitarističke orijentacije.

U delu posvećenom materinskoj politici mira/angažovanom majčinstvu, prikazan je dokumentarni film: „Zajednički snovi“/Suenos compartidos, u produkciji udruženja *Majke s Majskog trga/Madres de plaza de mayo*, 2007. godine, u trajanju od 32 minuta napravljen je povodom trideset godina rada čuvene ženske organizacije za mir i pravdu u Argentini - *Majki sa Majskog trga*. Film prikazuje razloge osnivanja ove organizacije: traganje za nestalim sinovima i ćerkama tokom vojne diktature u Argentini (1976. – 1983.), borbu za kažnjivost zločina, ali i ogromne napore koje su Majke sa Majskog trga postigle na polju edukacije, socijalne pravde i ljudskih prava. Nakon projekcije usledila je diskusija, u kojoj su iz koje navodimo sledeće stavove:

„Meni je najvažnija odluka tih žena da nastave, tamo gde su stala njihova deca. Donele su odluku da se bore. Njihova želja da nastave mi je neverovatna“ (Nada).

„Film je pokrenuo intenzivne emocije u meni. Kada sam sama i kada razmišljam o našoj aktivističkoj borbi koja iscrpljuje, ovaj film mi je pokazao da društveni procesi dugo traju“ (Slavica)

„Meni se posle filma probudila bura emocija. Materinska veličina i majčinski bol mogu da budu neiscrpni izvor energije da se sačuva uspomena na sve te mlade ljude koji su imali neverovatan entuzijazam, požrtvovanost, humanost i solidarnost. Da li ćemo mi istrajati da i mi budemo dovoljno solidarne sa svim majkama koje imaju tragično iskustvo, da im budemo podrška, da ih pratimo u njihovom pravu da traže pravdu? Žene mogu biti jedinstvene ako ih okupi jedan isti cilj: da pravda mora biti zadovoljena“ (Jasmina).

O zločinu prisilnih mobilizacija u Srbiji (1991.- 1999.) – o ovim nepriznatim zločinima protiv mira, Staša je navela neke od najvažnijih karakteristika:

* dezerterima se smatraju muškarci koji su se skrivali ili na drugi način izbegavali da uzmu oružje u ruke, kao i one koji su ratišta i kasarne napustili doživевši sve užase rata; u mnogim slučajevima njihova odluka da pobegnu je bila spontana i često nije bila politički motivisana,

* muškarci su odbijali mobilizaciju iz mnoštva razloga, a sa antimilitarističkog stanovišta je bilo značajno 'odbijanje da se učestvuje u agresorskom ratu, u ratu za teritorije i za ekspanzionističke ciljeve; da se učestvuje u zločinu etničkog čišćenja i stvaranja etnički čistih teritorija...';

* od početka rata do danas, nikad se nije saznalo za broj prisilno mobilisanih muškaraca;

* nikad se nije saznalo o broju dezertera i begunaca sa ratišta – nezvanične cifre se kreću od 380 000 do pola miliona;

* nikad se nije saznalo o broju muškaraca koji su pobegli u inostranstvo za to ne bi otišli u rat – računa se da ta cifra ide do pola miliona, ali to nije pouzdano;

* vojne i civilne vlasti su odbijale i dalje odbijaju objavljivanje podataka o ovim zločinima zato što se to smatralo (i smatra se i dalje) vojnom tajnom;

* objavljivanje tih podataka bi bilo suprotno režimskom tumačenju sukoba i tezom da 'Srbija nije (bila) u ratu', Jer, ukoliko bi se objavili zvanični podaci o dezertiranju, Srbija bi priznala da je JNA (koja se priklonila srpskom režimu) agresorska armija, budući da je ogroman broj vojnika JNA odlazio u rat van teritorija Srbije a i stotinama hiljada onih koje su terali u rat i u čije ime govorili i dejstvovali, nametnuli su odgovornost (bilo krivičnu, ali pre svega političku i moralnu odgovornost za saučesništvo u agresorskim pohodima),

*zvanično u Srbiji ima oko 400 000 a verovatno i 700 000 onih koji su učestvovali u ratu (prema Centru za ratnu traumu iz Novog Sada), ali Srbija navodno nije učestvovala u ratu ni u BiH ni u Hrvatskoj nego su prisilno mobilisani navodno išli na vojnu vežbu...

* dezerteri su trpeli dvostruku represiju, kako od militarističke države, tako i od militarizovanog društva u Srbiji,

* srodnice mobilisanih muškaraca su bile izložene raznim vidovima represije zbog skrivanja svojih muških srodnika da ne idu u rat, o čemu će biti reči i u svedočenjima na ovom seminaru,

* dezerteri rata su žrtve ne samo regionalnog nego i međunarodnog militarizma: evropske države dezertstvo nikad nisu prihvatile kao 'opravdan' razlog za dobijanje političkog azila; mirovni sporazumi (Dejtonski potpisan krajem 1995. nakon rata u BiH) ili Kumanovski sporazum (1999. nakon vojne intervencije Nato-a) ni jednom rečju se nisu osvrnuli na problem dezertera,

* pacifistički, a posebno antimilitaristički pokret u Evropi, izražavao je solidarnost sa dezerterima rata, pružao konkretnu pomoć i utočište,

* antiratni pokret u Srbiji, čiji je sastavni deo bio od početka osnivanja ŽuC, podržavao je dezertere i ratne begunce, pružao političku, emotivno-moralnu pravnu podršku i pomoć,

* antiratni pokret je izražavao javno solidarnost sa svim pobunjenicima protiv rata, svim prigovaračima savesti, smatrajući ih svojim

saveznicima u akcijama protiv rata i agresorskog režima u Srbiji,

* antiratni pokret je tražio i traži od početka rata do sada objavljivanje podataka o ratnom zločinu prisilnih mobilizacija, kao i sudsko gonjenje onih koji su odgovorni za ovaj zločin,

* međunarodne institucije pravde, uključujući i Haški tribunal, ne priznaju zločin prisilne mobilizacije, što učesnice smatraju krajnje nepravednim i neopravdanim a što još više ukazuje na potrebu obaveznog uključivanja obovog nepriznatog, prećutanog, potisnutog zločina prisilne mobilizacije, kao jedno od važnih pitanja Ženskog suda.

Materinska politika mira - majčinski otpor ratu: učesnice su svedočile o protivljenju prisilnoj mobilizaciji, bilo individualno ili organizovano, u periodu od 1991.- 1999, ali i o zločinima počinjenim nakon rata. Navodimo delove svedočenja:

- *2. jula 1991. godine u parlament Srbije, upala sam zajedno sa nekoliko stotina roditelja, uglavnom majki vojnika-regruta, prekinuli smo zasedanje, tražeći povratak svojih sinova iz JNA i iz rata, prekid svih oružanih sukoba... ovo je prvi put da o tome javno govorim, a smogla sam snage da o tome govorim i to isključivo u pisanom obliku, zahvaljujući tome što je Zorica zapisala ono što sam joj govorila, još nismo završile sa zapisivanjem i kad bude potpuno gotovo, sve ću vam kazati...(Ružica, Beograd);*
- *U Kraljevu je mobilizacija krenula od Vukovara. Svi radnici su pokupljeni i odvedeni na ratište. U prvom krugu su pokupljeni radnici, u drugom seljaci, dakle najsiromašniji. Vojna policija je dolazila na vrata, ukoliko nije nalazila rezervistu, primoravali su roditelje da potpišu da će poziv predati sinu. Ukoliko se on ne bi javio, vojna policija bi pretila. Kad bi došli drugi put, oni su na silu odvodili vojnog obveznika, a ukoliko bi davao otpor, onda bi ga tukli u vojnom odseku. Mnogi su odlazili na ratište sa polomljenim rebrima. Sada o tome govore rezervisti prisilno mobilisani. Njima se boravak na ratištu nije zabeležio, oni se vode kao da su radili, kao da su bili 'na radnoj obavezi' Mi u Kraljevu imamo 44 poginula vojnika u Vukovaru. Kada su oni počeli da stižu u blindiranim sanducima, onda su roditelji, rekli da više ne daju da im sinovi idu u rat. Kada su mog brata jurili dva meseca, moj otac je rekao da ne da sina u rat. Ja sam bila protiv rata i nisam mogla da primam sve te smrti. Mi smo zemlja u stalnom ratu različitim sredstvima. U Kraljevu, svakodnevno majke koje su izgubile svoje sinove na ratištima, nama govore, kao živi spomenici onoga što se desilo njihovoj deci. A mnogi se opiru da to čuju. Njih je sramota. Majke govore za sebe i istina ne može da bude sakrivena. Nema reakcije države već dvadeset godina. Te majke niko ne pita ništa (Snežana, Kraljevo);*
- *Jedan mladi vojnik je bio u Hrvatskoj i kada mu je naređeno da pucaju po ljudima u Zadru, on je pobjegao u Novi Sad. Jedan drugi dečko je takođe pobjegao iz Hrvatske. Mi smo ga iz Novog Sada prebacili u Herceg Novi. Postojala je veza u policiji za dobijanje lične karte i pasoša. Otišao je u Francusku. Mi smo u Erdutu imali uhapšeno 7.000 regruta, koji su posle prevaspitanja kod Arkana, vraćeni na ratište (Nada, Novi Sad);*
- *Kod mene u stanu je mogao da dođe bilo ko (od muškaraca koji su se skrivali od mobilizacije), jer smo živeli u stanu samo mama i ja. Militariisti svih zemalja su ujedinjeni i oni se bave proizvodnjom rata jer od toga žive. Na žalost rat se nigde ne zove udruženi zločinački poduhvat, što on zapravo i jeste. U selu Trešnjevac je bila velika pobuna dezertera, gde su žene pružile podršku. Napravile su republiku Zicer, što je bilo ime kafića. Njih je spasila javnost (Goca, Beograd);*
- *Tada sam živela u Pribuju i radila u školi. Moja zbornica je u to vreme bila ratno poprište, Bila je podijeljena na srpsku i muslimansku stranu. Slavio se uspeh 'naše' vojske. Moje koleginice su me stalno pitale gde mi je sin i gde mi je zet. To su bile žene koje su imale malu i žensku decu. Grad je goreo svako veče kada bi se vratilo iz Višegrada, gde se ubijalo... (Senka, Beograd);*
- *Izbeglice koje su došle iz Bosne i Hrvatske su hvatani i slani na ratište, a najviše 95' (Zinaida, Beograd);*
- *Naši mladi ne znaju ništa o našoj stvarnosti. Treba da podsetimo državu da je učinila zločin prema sopstvenom narodu. To treba da se istrigne iz zaborava. Ljudi poginulih tokom bombardovanja neće da priznaju da je država Srbija kriva, nego kažu da je kriv NATO. Mi moramo početi od onoga što je država učinila protiv svojih građana.: Ja u Beogradu nisam nigde mogla da sakrijem svog sina, koji je radio kao tehničar u RTS-u. Ja nisam znala da je RTS proglašen vojnom ustanovom. Prošle godine sam dobila potvrdu da je moj sin imao potvrdu sa vojnom poštom! S druge strane, NATO krije da je znao da je to bio vojni objekat, a to su krili i Milanović (direktor RTS 1999.) i Milošević. Ništa nije slučajno, samo su laži namerne (Žanka, Beograd);*
- *U Kruševcu je bilo mobilisano 10.000 ljudi. Čovek koji ih je mobilisao je danas drugi čovek u gradu. Bilo je žena koje su bile protiv, ali su bile toliko strašno omalovažene, stavljane su na stub srama. Većina ljudi se plašila i nije bilo podrške. Masovno nije bilo moguće (Slavica, Kruševac)*
- *U moju kuću se skrivalo puno dezertera (Čedomila, Beograd)*
- *Ja imam lično iskustvo sa sinom. Ljudi koji su radili u mesnim zajednicama, decu su čekali na kapijama, u gradu, tako su ih mobilisali. Mi nismo hteli da primimo poziv, sin mi je bio van Leskovca. On nije želeo više da se krije, dobio je poziv 1999. i bio je na Kosovu... (Mirče, Leskovac).*

- *Moj zet je mobilisan i odveden u Vukovar, 91. U Leskovcu je stalno bila velika mobilizacija, a najviše 99! Mi koji smo radili, kada se vraćamo sa posla, sretali smo samo stare i žene. Moj sin je bio mobilisan, ali je otišao. Onda je bio u Prizrenu. Mi nismo ništa znali dva meseca o njemu. On je onda došao, spavao je dva dana i dve noći (Milka, Leskovac);*
- *Imale smo radnu obavezu 1999. Morale smo da idemo na posao. Jednoj majci su mobilisana dvojica sinova i ona o njima nije ništa znala dva meseca. Mi smo se sve raspitivale i bile joj podrška. Moja je komšinica odbila da pošalje sina i mi smo ga svi krili (Jasmina, Vlasotince);*
- *Iz Vlasotinca je 1250 ljudi (1999.) odvedeno na Kosovo. Svi odvedeni su iz jako siromašnih porodica. Mnogi su se krili (Svetlana, Vlasotince);*
- *Mog muža i mene je rat zatekao nespremne, jer smo generacija koja nije osetila rat. Mi smo mislili da to nama ne može da se desi. U Kragujevcu su prvo pozvani radnici koji su bili višak radne snage, deca, rezervisti iz sela. Za Tovarnik su odveli grupu radnika iz fabrike Zastave i mlade dece. Moj muž je bio prosvetni radnik koji je ostavio posao i kupio kamion, radio je kao auto prevoznik. Mobilisan je sa svojim kamionom. Ja nisam imala stav: nisam mogla da kažem ili ili ne idi. Bila sam blokirana strahom. Moj muž se skrivao. Šta se dešavalo sa ženama koje su ostale na radnim mestima? Ja sam bila mobilisana. Dobila sam ratni raspored (Srđana, Kragujevac);*
- *Mene su iz SPS-a zvali na miting u aprilu 1999. u Vlasotincu. Ušla sam u prostoriju koja je bila puna nekih likova koji su mi rekli da je tog dana miting podrške Slobodanu Miloševiću. Jedan mi je rekao da ću čitati nešto. Ja sam rekla da neću. Onda mi je dao rodoljubivu pesmu. Napisala je majka koja je poslala u rat trojicu sinova. Ja sam razmislila, bilo me je strah, pristala sam da pročitam tu pesmu. Kada sam završila pesmu, ja sam rekla i ono što sam htela. Pitala sam gde su nam deca, zašto i za koga ratuju. Dobila sam aplauz. Tragično je to što na jednoj strani imamo majke koje u ime nečega ostaju bez sinova, a sa druge strane imamo ljude koji su se obogatili pljačkom u ratu (Jasmina, Vlasotince);*
- *Mi smo iz Vojvodine otišli kao dobrovoljne izbeglice. Takvi podaci se kriju. Ovaj rat ne bi bio mogu da nije imao podršku ogromne većine ljudi. To ne bi bilo moguće. U ovoj zemlji, s jedne strane su ljudi čija su deca ubijena, a s druge oni koji su im ubijali decu. U Pančevu su najbogatiji ljudi koji su bili policajci na Kosovu. Koliko god se oni trudili da sakriju zločine oni ne mogu, jer će se uvek naći neko ko će da progovori. Oni fabrikuju strah, ali oni to ne mogu da sakriju mašinu smrti (Janja, Pančevo);*
- *Moj bratanac je 1991. prebačen u Hrvatsku. On mi meni javio telefonom, rekao mi je da će da pobegne. Kada je došao u Beograd, zadržali smo ga kod nas. Niko iz moje porodice nije bio u vojsci: ni deda, ni otac, ni brat. Ja nisam slušala priče o 'ratnim podvizima' (Ljilja, Beograd).*

Zločin koji traje- i nakon rata...

Dvojica gardista Dragana Jakovljević i Dražen Milovanović su stradali 5. oktobra 2004. u kasarni u Topčideru, Beograd, pod nerazjašnjenim okolnostima. Osnovano se sumnja da su ubijeni jer su u kasarni videli tadašnjeg haškog begunca Ratka Mladića. Gardista Dragana Jakovljevića i Dražena Milovanovića. ŽuC svake godine 5. oktobra, zajedno sa članovima porodica ubijenih, izražavajući solidarnost s roditeljima i porodicama ubijenih vojnika uz podršku njihovoj potrazi za istinom o smrti dvojice mladića. Prikazan je dokumentarni film „Smrt bez pravde i časti“ (B92, 43 min.), o ubistvima vojnika u kasarnama u Topčideru i Leskovcu; nakon filma uzela je reč Draganova majka Rosa Jakovljević i prenosimo deo njenog svedočenja:

„ Godinu dana (nakon ubistva) nisam mogla da sretnem Draženovu majku. Vlasti su mislile da će nas tako smiriti, time što međusobno ne komuniciramo. Prvo nam je bilo da se mi, kao roditelji sastanemo, da se okupimo. Nažalost, Draženova majka nije mogla da dođe, ali vas je sve pozdravila.

Nas stalno pitaju novinari koji onda pišu neistine, iz vojske nam niko nikada ništa rekao nije. Mi smo za smrt naše dece saznali iz TV dnevnika, a niko od vojske nam ništa nije rekao. Sada svi znaju da je treće lice pucalo, da se oni nisu sami ubili!

Par nedelja posle ubistva, zvali su nas neki mafijaši. Rekli su nam da imaju kasetu sa snimkom ubistva naše dece. Rekli su da će dati kasetu za 2.000 eura, ali da to ne prijavljujemo policiji. Janko (Rosin muž) je to prijavio policiji u Šapcu. Onda je dogovoreno mesto susreta, most na Savi. Novac je ostavljen u nekom granju, a tu je ostavljena i kasetu. Kasetu je pregledana u policiji. Tu je bio i Vuk Tufegdžić, vojni tužilac. Na kaseti su bili porno filmovi...“ (Rosa Jakovljević).

Tokom ovog kružoka prikazani su i kratki dokumentarni filmovi o ženskom otporu ratu i militarizmu: *Majke ruskih vojnika, Majke Beslana, Majke Šri Lanke, Ruande, SAD-u...* Takođe su prikazani i filmovi o Ženskom sudu.

Ženska solidarnost za kažnjivost ratnih zločina: akcije ženske solidarnosti – feminističke etike brige i odgovornosti, činovi uzajamne podrške, razmene i saradnje u regiji u cilju izgradnje pravednog mira.

U okviru našeg 'modela' suočavanja s prošlošću aktivnosti organizovale smo posete 'majki' – Rose, Majke Mejre, žena Srebrenice:

- **1. decembar, selo Bela Reka, kod Šapca:** poseta Rosi i Janku Jakovljeviću, roditeljima ubijenog vojnika u Topčideru - aktivistkinje ŽuC-a (Ljiljane Radovanović, Staše Zajović i Zinaide Marjanović), Majka Mejra Dautović, Žanka Stojanović iz Beograda, čiji je sin ubijen u RT Srbije, tokom Nato bombardovanja (1999.). Pored razgovora sa porodicom Jakovljević, zajedno smo posetile lokalno groblje na kojem je sahranjen njihov ubijeni sin Dragan. Ova poseta je bila izuzetno snažan i potresan čin ženske solidarnosti – susret između majki koje svoj bol pretvaraju u zajedničku borbu protiv nekažnjivosti zločina, a hrabra akcija majki nastavljena je posetom Tuzli.
- **11. decembar, Tuzla, Bosna i Hercegovina:** Nakon mirovnog marša i protesta na Trgu genocida u Tuzli, 18 aktivistkinja ŽuC-a iz Beograda, Leskovca, Vlasotinca, zajedno sa srodnicama ubijenog vojnika u Topčideru, otišle smo u Kuću mira, prostorije Udruženja Žena Srebrenice. U razgovoru je učestvovalo pored aktivistkinja ŽuC-a, preko dvadesetak Srebreničanki, koje su svedočile o stravičnim gubicima tokom genocida u Srebrenici. Genocidom je komandovao sadašnji haški optuženik Ratko Mladić (1995.). Svedočila je i Rosa, majka čiji je sin ubijen jer je u kasarni video haškog begunca Ratka Mladića (2004.). Hrabre majke – aktivistkinje za mir i pravdu dogovorile su se nastavljaju zajedničku mirovnu misiju, uz podršku ŽuC-a.

Zaključci i moguće pouke iz ovog feminističkog kružoka:

- **Aktivistkinje su istovremeno primarne i sekundarne žrtve:** pretrpele su direktno nasilje od strane civilnih i vojnih organa jer su kao srodnice pružale zaštitu, utočište, skrivale muškarce - žrtve zločina prisilne mobilizacije; ukoliko nisu imale mobilisane srodnike, bile su u ulozi istorijskih i moralnih svedokinja zločina, tj. one su bile očevidkinje/svedokinja nasilja.
- **Aktivistkinje marginalizuju/hijerarhizuju vlastito iskustvo nasilja pretrpljenog tokom prisilne mobilizacije:** učesnice su bile najvećim delom iz Mreže ŽuC-a Srbije, kao aktivistkinje su naviknute da govore, spremne su da govore... Međutim, ovom prilikom su bile daleko manje spremne da govore o vlastitom iskustvu nasilja, osetile su se čak 'krivima' što nisu 'ubedile' više žena izvan aktivističke zajednice da dođu da svedoče o ovom nasilju, stalno su insistirale da je važnije da ustupe prostor ženama koje su po prvi put svedočile, iako mnoge od aktivistkinja imaju isto iskustvo. Marginalizacija vlastitog iskustva i hijerarhizacija među žrtvama, ukazuje na potrebu da se organizuju dodatni diskusioni kružoci, kako među aktivistkinjama tako zajedno sa ženama izvan aktivističkog kruga, o ovim pitanjima, a u cilju dehijerarhizacije patnji, jednakosti među žrtvama – značaju zajedničkog kreiranja nove paradigme u svedočenju - ukoliko, zajedničkom kreiranju 'istorije odozdo'.
- **Prećutkivanje/potiskivanje/organizovani zaborav zločina prisilne mobilizacije:** pokazuje da u Srbiji postoji dvostruki zid ćutanja – vlastiti zid ćutanja (od strane žrtava) i zid ćutanja države koja nikada nije priznala patnju prisilno mobilisanih i njihovih porodica, niti ikada postavila pitanje vlastite odgovornosti; i društvo ima svoj zid ćutanja kao vrstu zaštite od traume (Dan On Bar). Ovo ukazuje na potrebu da se nastavi sa radom u vidu zajedničkih diskusivnih kružoka o ovoj problematici.
- **Strah od obnavljanja traume:** time se može objasniti i manje prisustvo žena izvan aktivističke zajednice, jer su neke od njih same upravo tim strahom objasnile svoj nedolazak ili su dolazak otkazale u poslednjem trenutku, objasnivši da se plaše novih trauma, dok je mnogo manje bio izražen strah za bezbednost, što se može tumačiti i time da nemaju nikakva očekivanja od krajnje neodgovorne države.
- **Ne postoji solidarna i organizovana zajednica pamćenja o zločinu prisilne mobilizacije:** to se ispoljilo i na ovom kružoku jer većina žena raspolaže dosta oskudnim znanjem i informacijama o nasilju u vezi sa prisilnom mobilizacijom u periodu 91'-99' u celoj Srbiji. Uglavnom raspolažu informacijama o onome što se desilo u njihovoj sredini. Čak ni sve aktivistkinje nisu upućene u akcije otpora žena u periodu rata izvan svoje neposredne sredine, tako da se dešava da više znaju o Majkama s Majskeg trga nego o ženama iz Srbije. To upućuje na potrebu za dodatnim radom, pre svega od strane Žena u crnom, iako je činjenica su organizovane brojne aktivnosti o tome. Međutim, problem je u tome što se sem ŽuC-a antiratni pokret u Srbiji odavno ne bavi ovim pitanjem. A što je važnije, žrtve se nisu organizovale kao solidarna zajednica koja neguje sećanje na ovaj zločin niti postavlja zahteve državi. To se može objasniti i činjenicom da je većina primarno traumatizovanih žrtava (dezerteri) pobjegla u inostranstvo i što većina njih nije u mogućnosti da se time bavi, niti želi da obnavlja traume, itd. „Od stepena organizovanosti zajednice žrtava i njihove sposobnosti da se organizuje kao solidarna zajednica zavisi da li će njihovo iskustvo žrtve poprimiti oblik kolektivnog ili kulturalnog pamćenja. U odsustvu toga, psihička rana traume se nesvesno prenosi na sledeću generaciju“ (Alaida Asman). Ženski sud je jedna od mogućnosti da se isceli deo ovih trauma i da se isprave ogromne nepravde.

Na kraju kružoka je dogovoreno da se u prvoj polovini 2013. godine održi sledeći kurs/kružok o ovoj problematici.

(Izveštaj priredila: Staša Zajović)

Rodna perspektiva tranzicione pravde

Od 9.-11.11. Kotor, Crna Gora održan je međunarodni diskusioni kružok/seminar u organizaciji Centra za žensko i mirovno obrazovanje 'Anima' iz Kotora, uz podršku Žena u crnom, Beograd. Na seminaru je učestvovalo **30** žena iz sledećih gradova: Berane, Bijelo Polje, Nikšić, Pljevlja, Cetinje, Podgorica, Kotor, Herceg Novi.

Održane su sledeće debate i diskusioni kružoci:

- Iskustva tranzicione pravde u Crnoj Gori i ženski aktivizam (predavačica Ervina Dabižinović);
- Feminističko-antimilitaristički pogled na pravdu, aktivizam i angažovana umjetnost (predavačica Staša Zajović, ŽuC, Beograd);
- Civilno društvo i građanska odgovornost u borbi za feminizam, antifašizam, antimilitarizam (predavač Lino Veljak, Filozofski fakultet, Zagreb);
- Ženski sud- feministički pristup pravdi – diskusija
- Moj pogled na rodni aspekt tranzicione pravde u Crnoj Gori - panel diskusija, predavači su bili prof dr. Milan Popović, Pravni fakultet Podgorica, Esad Kočan, urednik časopisa Monitor;
- „Breme našeg doba i feministički odgovori“ - panel diskusija a uvodničarka je bila Margita Bećirović, filozofkinja iz Nikšića, Paula Petričević, filozofkinja, Kotor, Ljupka Kovačević, Anima i završna debata o zajedničkim planovima, saradnji u narednom periodu u okviru feminističkog pristupa pravdi. Za ovu debatu kao teorijska podloga poslužila je knjiga „Breme našeg doba – odgovornost i rasuđivanje u delu Hane Arent“ Daše Duhaček, filozofkinje iz Beograda. Tokom ovog seminara prikazani su i brojni dokumentarni filmovi.

Petak, 9. novembar: prvog dana seminara/kružoka, *Ljupka Kovačević* je u uvodu govorila o ženskoj mirovnoj politici i njenom značaju kao i o tome da u Crnoj Gori ima izuzetno malo organizacija koje se bave ovom temom. Samo se par NVO bave tranzicionom pravdom i suočavanjem sa zločinom. Na početku rata je mali broj ženskih organizacija bio vidljiv u antiratnom pokretu, a kasnije su se ženske NVO sve više usmjerile na porodično nasilje i generalno, na rodne politike. *Anima* se fokusirala na Ženske studije i kroz saopštenja i performanse održavala kontinuitet otpora režimu koji nije htio da se proces tranzicione pravde odvija pravično u CG. Nakon toga su se žene predstavljale i u odgovore na pitanje – zašto nema mirovnih inicijativa i organizacija u CG?, odgovori se uglavnom mogu svesti na stav o “tradicionalnom vaspitanju i na ćutanju o ratu”.

Nakon ovoga *Ervina Dabižinović* je imala izlaganje: **Iskustva tranzicione pravde u Crnoj Gori i ženski aktivizam** u kojem se dominantno fokusirala na suđenja ratnim zločinima u CG i na sadašnjost u kojoj se politički ignorišu ove teme. Diskusija se odvijala u smjeru podjela i nerazumijevanja pozicije žena u procesu tranzicione pravde. Ervina je ukazala i na Animino istraživanje u kojem se jasno pokazuje to nerazumijevanje i povezivanje tranzicione pravde sa – ministarstvom pravde I isključivo sa pragmatičnim političkim interesima elite na vlasti.

Nakon večere prikazan je igrani film „**Kao da me nema**“ po istinitom događaju u BiH i romanu Slavenke Drakulić u kojem je prikazan – početak rata i silovanje žena u logorima. Razgovor nakon filma je otvorio mnoge teme, od toga da su u filmovima prikazane samo „žrtve Muslimanke“ a da nema Srkinja što je otvorilo diskusiju o „reciprocitetu žrtava“ ali i o odbijanju da se prihvati odgovornost za ono što je činjeno u naše ime i na emocionalnu barijeru da se ovo razumije, tako da se diskusija se odvijala do duboko u noć.

Subota, 10. novembar: radni dan smo započele sa Stašinom izložbom radova ŽuC-a, plakatima, transparentima, fotografijama „kuvaricama“, zadatak učesnica je bio da izaberu poruku sa kojim se slažu ili ne slažu i da se o tome diskutuje uz Stašinu asistenciju koja nas je uvodila u **Feminističko antimilitaristički pogled na pravdu, aktivizam i angažiranu umjetnost**. Žene su bile jako aktivne i Staša je prikazala nekoliko kratkih dokumentarnih filmova Grupe za video aktivizam ŽuC-a, kao i film “Jednoga dana...” autorke Milice Tomić o mestima antifašističkog otpora u Beogradu tokom II svetskog rata a koja su potpuno zanemarena, zapuštena i prećutana u okviru tzv. istorijskog revizionizma (pre svega, izjednačavanja fašizma I antifašizma, itd.).

Nakon pauze Lino Veljak je imao izlaganje **Civilno društvo i građanska odgovornost u borbi za feminizam, antifašizam i antimilitarizam** u kom je on akcenat stavio na pitanje odgovornosti tako da se diskusija odvijala u smjeru promišljanja o krivici, individualnoj i kolektivnoj odgovornosti, itd. Diskusija je bila inspirativna ali su se u nju uključivali/e prvenstveno osobe koje o ovoj temi više znaju tako da je značajan broj učesnica uglavnom slušao.

Nije ostalo vremena da se u ovom dijelu prikažu filmovi o Ženskom sudu pa je to realizovano u popodnevnoj sesiji a odlučile smo da radionicu »Sjećam se« izostavimo, zbog sastava grupe ali i zbog ograničenosti vremena. Popodne smo prikazali filmove o ženskom sudu u dužoj varijanti: „**Ženski sud – feministički pristup pravdi**“ I dio i II dio. Učesnice su bile i zadovoljne sadržinom filmova.

Nakon filmova panel diskusija: **Moj pogled na rodni aspekt tranzicione pravde u Crnoj Gori** – u kojoj su učestvovali Milan Popović i Esad Kočan a moderirala Paula Petričević, stabilizovao je atmosferu u grupi, osnažio i otvorio mogućnosti za djelovanje. Naime, kroz širu kontekstualizaciju i filozofsku vizuru data je mogućnost svima da pronađu svoje pozicije a da istovremeno razumiju ono što se dešavalo i dešava u Crnoj Gori.

Nakon večere jedan dio grupe je gledao libanski film „**A kuda sada idemo?**“, nakon čega smo razgovarale o naporu žena u zaustavljanju rata, o alternativnim modelima hrabrosti, teškoćama preispitivanja identiteta Drugog i Drugaćijeg u dominantnoj patrijarhalnoj kulturi zadatih identiteta i trogeneracijskog bola 'grobova' i nerazumijevanja nastajalih kroz međunacionalne sukobe u malim zajednicama.

Nedjelja, 10. novembar: U panelu «**Breme našeg doba**» i **feministički odgovori** u kojem su učestvovala Margita Bećirović sa akcentom na promišljanjima Hane Arent, Paula Petričević sa teorijskom freminističkom upitanošću povodom identiteta, akcija i patrijarhata, Ljupka Kovačević sa feminističkom etikom brige sa akcentom na prishološko razumijevanje. Paula je zaključila da je kvalitetu diskusije doprinijelo i to što je grupa bila polno mješovita u kojoj je bio vidljiv napor da se ova razlika razumije i prevaziđe.

Evaluacija: u završnici je kroz evaluaciju traženo od učesnica da predlože buduće akcije i u prilogu imamo njihove odgovore:

“Za ova dva dana smo potvrdili da trebamo kontinuirano razmišljati u CG o ovim pitanjima i da to radimo bez nadoknade. Svi seminari su uzaludni ako ovo znanje ostane u nama a da ovo ne prenesemo već sutra našim prijateljicama - jednoj, drugoj, trećoj a pet bi već bio uspjeh, ako one čuju ovo što smo mi čule ova dva dana ovdje, da im razjasnimo neke predstave o antifašizmu, o feminizmu. Mi dobro znamo gdje je prva asocijacija kada se kaže feminizam, to je pogrešno u narodu. A mnoge žene nisu svjesne što je suština tog pokreta. Dakle, ako budemo imale snage da već sutra prenesemo, onda smo na dobrom putu, a uradile smo prvi korak” (Slavka).

“Mediji su najbolje sredstvo za obaveštenje i po meni treba naći načina da se dođe do nekih emisija, da se izabere i odgleda film, da se vode diskusije nakon toga. Kako bi se osvijestila javnost, to je najbolji put ka daljem stvaranju. Pored toga, trebalo bi napraviti nekoliko druženja, vidjeti čemu nas to vodi, da li možemo da opipamo javnost i gdje dalje da krenemo” (Ljiljana).

“Nedostaje mi godinama to što mi ne formiramo neke grupice po gradovima iz kojih dolazimo, strašno mi nedostaje to što kasnije nemamo komunikacije, ne trudimo se da stvaramo sebi prostor da se, na primer, mi Nikšičanke srećemo i politički družimo. Imam konkretno predlog I pitanje: koja bi od nas bila spremna, imala volje da, primjera radi, pokrene grupu Ženski sud? Možemo li mi na toj grupi na fejsbuku/facebook 'Ženski sud' zakačimo po neke tekstove, neka pitanja? Zašto mi nismo odgovorne za neki sajber prostor? Zašto mi sebe kočimo? Ako sajtove uređuje više žena koje znaju engleski, onda ga malo koristimo, mnoge će od toga da pobjegnju, fejsbuk je mjesto da diskutujemo! Ovdje mislim na Grupu Ženski sud, sa malim uvodom, itd. Mogu to da uradim, meni to nije problem, da dajemo jedna drugoj linkove, literature, imena” (Mira).

“Treba da utvrdimo kapacitete, ko je sve spreman da ulaže u ovo, na koji način, sa koliko energije da uđemo u ovu priču... Nije loša Mirina ideja, brzo možemo da snimimo opštu sliku i da smislimo neko jezgro koje je definisano. Konkretno predlažem da se organizuje što više ovakvih seminara. Što se tiče mirovnih organizacija, treba organizovati takve skupove gdje će biti muškaraca i žena svih nacija, kultura, sa svih ovih prostora I sučeljavati njih međusobno i sve njih sa prošlošću i na osnovu njihovih predloga stvarati ubuduće druge organizacije tog tipa” (Jelena).

“Ja i Jelena smo razmišljaleo tome da organizujemo neku NVO ovog tipa, isto mislim da je umrežavanje vrlo bitno” (Ines).

“Prije svega da se više slušamo, da se čujemo i razumijemo, da se više uključimo, da budemo aktivnije, kako ovdje na ovim skupovima a onda i dalje i šire. I da budemo podrška jedne drugima. Na primer, mislim na žene iz Berana kako bi im mogle biti podrške mi iz Nikšića, Kotoru” (Slavica).

“I meni se plače, ali to ću doživjeti kao neko oslobođenje... Evo sada ide 16 dana nasilja nad ženama i očekujem i nadam se da ćemo napraviti neku akciju u Nikšiću i uraditi povezanost sa svom ovom pričom jer je toliko ljudi bilo iz Nikšića na Dubrovnik, na ratištu, toliko je majki tamo izgubilo sinove. Hajde da nešto učinimo! Čini mi se da je u posljednje vrijeme Nikšić zatvorena sredina za bilo šta što se dešava oko, ne možemo da nađemo literature a kamoli šta drugo...” (Ivana).

“Što se tiče buduće saradnje ili akcija, ja bih predložila što više performansa jer to je nešto što se pamti I što ostaje u sjećanju ljudi. I da se pokrene tema Ženskog suda i da se osmisli da ide neki autobus – Ženski autobus - od grada do grada, od opštine iz kojih potičemo i da pravimo tu vrstu performansa, upoznajemo ljude izvan ove prostorije šta to znači, šta je ideja Ženskog suda, kako bi mogle sve mi učestvovati, priključiti se, kupiti se od grada do grada, da sve mi budemo tu. Možda bi to iziskivalo neka finansijska sredstva ali smatram da je jako bitno da što više ljudi se uključi u te akcije i da sazna više” (Tamara).

“Za mene bilo vrlo važno što sam vidjela žrtve, vidjela sam muškarce koji podržavaju žene i kao vaš prvi seminar na kojemu sam bila, nisam toliko novoga naučila. Međutim, ono što sam čula natjeralo me je da mislim o stvarima o kojima ranije nijesam. Margita je pomenula da ona može sa svojim društvom da raspravlja o ovim stvarima, ali ja se ne sjećam kada je u mom društvu pokrenuta ova tema, naročito ako je to

vezano za žene i za to što su one pretrpjele u ratu. Ja mislim da je prvi korak moj da film (Kao da me nema) koji smo mi odgledale one prve noći pustim mojim prijateljicama i prijateljima da svi pogledaju jer je na mene jako uticao. Potresan je, ali me natjerao na razmišljanje. Edukativni seminari su korisni jer misleći o onome što su ranije rekli 'da znanje obavezuje', meni je potrebno o ovoj temi još više da naučim, da istražujem i pitam još neke stvari da sebi razjasnim..."(Štefa).

"Smatram da treba da steknem još više znanja, ja lično da mogu da prenesem ili ubijedim druge da je to pravi način ili jedan od načina da se može promišljati o svim problemima o kojima smo mi ovdje govorili: o tranzicionoj pravdi, o kojoj sam znala šta, ali nisam razmišljala, nego sam je prihvatila kao 'ok to je to'. U skladu sa znanjem koje imam, postoji dovoljno prostora da nadograđujem znanje i kroz knjige, sajtove, grupe na fejsbuku koje daju dosta informacija. Možda ću kasnije da naiđem na zid, ali mogu dosta da radim na sebi da bih mogla da prenosim, to je korak koji ću da preduzmem" (Marijana).

"Najznačajnije je što sam vidjela na ovom seminaru da postoji jedan broj žena sa kojima dijelim isti pogled na svijet, iste vrijednosti, što može da bude odlična polazna osnova za dalje djelovanje. Kao što su druge polaznice rekle, bitno je znanje da bi mogle da radimo na sebi, da se usavršavamo i da ubijedimo druge u ono što znamo. Naše akcije možemo poboljšati na različite načine, prije svega širenjem ideja prvenstveno na lokalnom nivou, kroz sve one načine koje smo pomenuli, kroz performanse, preko medija, preko fejsbuka, ali najbitnije je da budemo uporne i aktivne u onome što želimo" (Milica).

„Po meni je najbitnije, da bi se ostvarila ideja Ženskog suda, da se u skorije vrijeme formira neka vrsta stručnog tima, sastavljenog od stručnih ljudi iz različitih profesija: sociologe, psihologe i da konstantno plasiramo tu priču u javnosti da bi ona mogla da počne da se suočava sa onim sa čim smo se mi suočili na ovom seminaru. I da se potom napravi široka mreža aktivistkinja i aktivista, što da ne, u svakom gradu i da se na taj način predoči ljudima i javnosti u CG a koja je po tom pitanju potpuno neupućena. Ne znaju ni šta je Ženski sud, zašto nam je potreban i sve ostalo. Smatram da je to jedan veliki korak i da treba dugoročna akcija da se odradi i naravno da se postavi cilj dugoročno isplaniranih akcija" (Biljana).

„Sigurna sam da je mali broj žena čuo za Ženski sud, ne da razumije sa čim se on bavi. To je prva stvar koju ću ja na našoj prvoj sjednici. Zamolila bih te (Ljupku) za ove filmove da možemo da ih prezentujemo ženama jer i ja sam zatečena, a ne one koje o tome još manje znaju. Naravno, što se akcija tiče treba što više pričati i da se vidi preko ovih naših televizija da ti filmovi budu pristupačni svima: i muškarcima i ženama, a mi u sindikatu možemo pokušamo, uz literaturu i brošure, da o tome u sindikatu malo više kažemo o tranzicionoj pravdi, o ženskom sudu, koliko ima mogućnosti da se to realizuje. Po menu su značajni i štampani i elektronski mediji" (Lidija).

„Beskrajno vam hvala, ja sam vam na raspolaganju i za ovo i za druge teme, meni je to čast. I eto, mnogo sam naučila, hvala vam a najviše na tome što vam je znanje važno. i mislim da ćemo se uskoro vidjeti, volim da radim sa ženama na terenu i to iz svih socijalnih miljea i da širim ideje solidarnosti" (Staša).

„Hvala svim ženama koje su učestvovala i predavačima, a naročito Margiti. Ponosna sam zbog toga jer je naša polaznica i izborom teme i značaja koji si nam ukazala. Dogovorićemo se o načinu rada. Ono što će biti naš prvi korak je da razmišljamo o akciji vezano za 16 dana nasilja nad ženama, o tome smo se nešto dogovarale i to ćemo nastaviti. Drug, planiramo jedan sastanak na produbljivanju ovih tema koje smo započele zajedno sa grupom žena koje su na prezentaciji Ženskog suda u CG do sada radile – teme feministička etika brige. Ovo je obećanje koje će se realizovati. Hvala vam lijepo putujte s mirom" (Ljupka).

Zaključak: na seminaru su otvorene značajne teme, učesnice/i iskazale čvrstu podršku inicijativi o Ženskom sudu, jasno je iskazana potreba za dodatnim znanjem, bilo je vidljivo da je dobro imati muške saradnike i ljude iz različitih oblasti djelovanje jer se na taj način razvija antifašističko, antimilitarističko promišljanje i ljudi međusobno razumiju da je solidarnost sa različitim političkim akterima zadatak u ovim vremenima i da je važno da nastavimo našu saradnju i zajedničko učenje.

(Izveštaj priredila Ljupka Kovačević, u saradnji sa Stašom Zajović)
Kotor/Beograd, januar 2013.

VI

Video aktivizam i umetnički događaji, projekcije dokumentarnih filmova

– feministički pristup pravdi

Video aktivizam i umetnički događaji, projekcije dokumentarnih filmova – feministički pristup pravdi

Video aktivizam

U cilju poboljšanja vidljivosti efekata različitih modela tranzicione pravde, posebno onog sa feminističkog stanovišta, tokom 2010. godine stvorena je grupa video aktivistkinja i aktivista, koja se osposobila za snimanje, montažu, digitalizaciju i postavljanje na internet video i audio materijala koji je prikupljen tokom redovnih aktivnosti ŽUC, da bi on, u formi kratkih filmova, postao dostupan široj javnosti.

Grupu za video aktivizam ŽUC-a koordiniraju Marija Vidić i Goran Lazin, u saradnji sa Marijom Arandžević, Zinaidom Marjanović i drugim. U ovom izveštajnom periodu urađeno je preko **25** filmova:

* *Ženski sud – feministički pristup pravdi*: dokumentarni film u trajanju od 16.20 minuta o dosadašnjem toku rada na organizovanju Ženskog suda za bivšu Jugoslaviju,

* *Nikada nećemo zaboraviti! Srebrenica (jul 1995 - jul 2011)*: video dokument u trajanju od 5.05 min, obeležavanje 16 godina od genocida u Srebrenici, 10. 07. 2011.godine na Trgu Republike u Beogradu,

* *Nikada nećemo zaboraviti zločine u Dubrovniku*: video dokument obeležavanja dvadeset godina od agresije na Dubrovnik, akcija održana 06.12. 2011.godine na Trgu Republike u Beogradu,

* *Nikada nećemo zaboraviti zločine u Vukovaru*: video dokument u trajanju od 2.47 min, akcija obeležavanja dvadesetogodišnjice agresije na Vukovar, 18.11. 2011. na Trgu republike u Beogradu,

* *Žene zajedno grade mir* - video zapis u trajanju od 14.47 min koji prikazuje kako žene grade mirovnu politiku, putem edukacije, dijalogom, kreativnim izražavanjem kroz ples, igre i pevanje,

* *Ženski sud – feministički pristup pravdi*: dokumentarni film, trajanje od 16.20 minuta je dodatno prilagođen i tilovan na: makedonski jezik, albanski jezik,

* *Ženski sudovi - feministički pristup pravdi* - dokumentarni film koji je od verzije od 32 minuta, prilagođen za novi format javnih prezentacija i sveden na 17 minuta trajanja,

* *O Ženskom sudu i Haškom tribunalu* - dokumentarni film o iskustvu Majke Mejre Dautović, svedokinje iz Bihaća/BiH, koja je svedočila i na Haškom tribunalu i na Ženskom sudu u Kejptaunu, 2001., ovaj dokumentarni film u trajanju od 11 minuta, takođe je dodatno prilagođen emitovanju za potrebe Javnih prezentacija,

* *Solidarnost a ne milosrdje (1:55 min.)*: Film prikazuje solidarnu akciju (12. i 15. februara 2012.) aktivistkinja i aktivista u prikupljanju elementarnih sredstava neophodni za romsko stanovništvo u naselju Belvil na Novom Beogradu. Urađena je verzija filma sa engleskim titlom,

* *Stop Spomeniku (2:42 min.)*: O akciji Žena u crnom 23.3. 2012. godine ispred Skupštine grada Beograda a protiv podizanja spomenika "svim žrtvama i braniocima tokom rata na prostoru bivše Jugoslavije, od 1990. godine do 1999. godine; film je titlovan na engleski jezik,

* *"Nikada nećemo zaboraviti zločin u Štrpcima"* (2:49 min.): Akcija ŽUC-a u Beogradu povodom 19 godišnjice ovog zločina,

* *"Ni suviše ni poslušne - Za radna prava žena"* (13:01 min.): ulične akcije ŽUC-a povodom 8. marta 2012. Film je titlovan na engleski,

* *20 godine od agresije na Bosnu i Hercegovinu* (2:58 min.): Mirovna akcija ŽUC-a organizovana 6. aprila 2012. godine na Trgu republike

u Beogradu Žene u crnom su obeležile dvadeset godina od agresije na BiH,

* *Zločini nad ženama u Bosni i Hercegovini – Pamtimo!* – dokumentarni film u trajanju od 4, 39 minuta o feminističko-pacifističkom performansu Žena u crnom u Beogradu. Akcija je organizovana u znak sećanja na 20. godišnjicu početka srpske agresije na Bosnu i Hercegovinu, a posebno na žene žrtve seksualnih zločina.

* *Svetski dan bijelih traka* – O mirovnoj akciji ŽuC-a, organizovanoj 31. maja, u znak sećanja na progon nesrpskog stanovništva tokom rata u Prijedoru (BiH), akcija je istovremeno glas protiv poricanja istine o zločinima počinjenih zbog rasne, etničke pripadnosti ili političkih uverenja žrtava. Ovaj dokumentarni film traje **2,0** minuta.

* *Nikad nećemo zaboraviti genocid u Srebrenici* – dokumentarni film u trajanju od **3.41** minuta o mirovnoj akciji ŽuC-a u Beogradu povodom 17 godina genocida u Srebrenici.

* *Umjesto očajanja, kreativna pobuna (3,49 minuta)*: Film prikazuje umetničko-aktivistički susret, pozorište kao sredstvo za komunikaciju i transformaciju društva i razmenu između umetnica/aktivistkinja Dah teatra iz Beograda, aktivistkinja ŽuC-a i žena iz Ženske romske mreže Banata koje su predstavile svoje kulturno nasleđe kroz pesme i igre u dvorištu Ženske romske mreže Banata, Novi Bečej, 20. jul 2012.

* *"Oluja - 1995.- 2012. Pamtimo! (2.31 min.)*: mirovna akcija povodom 17 godišnjice ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz Krajinje/Hrvatska. Akciju su organizovale Žene u crnom zajedno sa udruženjem Žene Srebrenice iz Tuzla.

* *"Priznajem" (3.55 min)*: dokumentarni film o feminsitičko/antifašističkoj akciji Žena u crnom i Art-Klinika iz Novog Sada povodom 9. novembra 2012.

* *Žene pitaju UN (12.50 minuta)*: Susret sa Vilijemom Infanteom, stalnim koordinatorom UN u Srbiji, 7. septembra 2012. Na sastanku mreže ŽuC-a u Vrnjačkoj Banji. Tom prilikom su aktivistkinje visokom predstavnikom UN u Srbiji postavile pitanja o temama za koje smatraju da najviše ugrožavaju mir i bezbednost građana i građanki u Srbiji i širom planete; film je urađen na srpskom i engleskom.

* *Sve smo mi Pussy Riot (5.21 minuta)*: Film prikazuje protestni performans koji su ŽuC i Act Women organizovale 12. septembra 2012. godine, ispred Ruske ambasade, u Beogradu zbog hapšenja i osude aktivistkinja pank-feminističke umetničke grupe Pussy Riot iz Rusije.

* *Ženski sud – feministički pristup pravdi (7,33 min.)*: video animacija o dosadašnjem procesu organizovanja ŽS na sledećim jezicima: albanskom, bchs jezicima, makedonskom, slovenačkom i srpskom. podaci januar 2013 u trajanju 7.33 min gotov je na albanskom, makedonskom i slovenačkom.

U ovom periodu takođe su prevedeni i titlovani brojni dokumentarni i igrani filmovi važni za proces organizovanja ŽS.

Postavljen je vebsajt koji omogućava praćenje svih aktivnosti u vezi sa procesom formiranja ŽS za bivšu Jugoslaviju, koji je na srpskom i engleskom jeziku. Adresa sajta je: <http://www.zenskisud.org>

Umetnički događaji

ŽuC je, u svom dosadašnjem angažmanu, organizovao više aktivističko-umetničkih inicijativa u vezi sa feminističkim pristupom pravdi koje razvija i neguje u okviru drugih programa. Radi se o dugogodišnjoj, kontinuiranoj saradnji sa Dah teatrom, Art klinikom, Škartom, Act Women: Navodimo neke od tih akcija:

- *Ratni zločini nad ženama u Bosni i Hercegovini – Pamtimo!*: povodom 20 godišnjice rata u Bosni i Hercegovini zajednička mirovna akcija Žena u crnom i umetničko-aktivističkog kolektiva Act Women iz Beograda; pomenuta akcija je pripremana tokom maja a izvedena je 24. maja u Beogradu. Akcija je podsetila na razmere zločina nad ženama, na masovna sistematska silovanja žena tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu su bila akt muškog nasilja nad ženama, ali i akt etničkog čišćenja, ratnog plena i teritorijalne ekspanzije, itd.

„*Prelazeći liniju*“, 22. juna, Đulići, BiH: pozorišna predstava *Dah teatra* nastala po tekstovima knjige 'Ženska strana rata' u izdanju Žena u crnom. Knjiga je zbornik autentičnih svedočenja žena o ratovima na prostoru bivše Jugoslavije od 1991.- 1999. To su svedočenja, iskazi, pisma, sećanja koja prikazuju stradanje žena u ratu, ali i njihovu hrabrost i snagu da prevaziđu ratne traume. Knjigu su uredile: Lina Vučković i Zorica Trifunović. Pozorišna predstava u režiji Dijane Milošević održana je u Domu kulture u Đulićima pred više od pedeset žena iz Đulića i okolnih mesta a ceo događaj su organizovalo udruženje „Amica“ iz Đulića, ŽuC i Dah teatar iz Beograda. Valja napomenuti da je

ovo je prva pozorišna predstava održana u Đulićima u poslednjih 20 godina.

- *Umetničko-aktivistički susret 'Umesto očajanja, kreativna pobuna'*

Novi Bečej/Vojvodina, 20. jul: razmena između umetnica/aktivistkinja Dah teatar iz Beograda, aktivistkinja ŽuC-a i žena iz lokalne zajednice izveden je u dvorištu Ženske romske mreže Banata. Izvedeni su inserti iz pozorišnih predstava Dah teatra, a potom je interaktivni rad? Pozorište kao sredstvo za komunikaciju i transformaciju društva' sa svim učesnicama/ima vodila Sanja Krsmanović-Tasić iz Dah teatra. Potom su žene iz Ženske romske mreže Banata predstavile svoje kulturno nasleđe kroz pesme i igre. U ovom događaju učestvovalo je preko četrdeset žena iz Ženske romske mreže Banata, koje su zajedno sa Ženama u crnom iz Beograda organizovale ovaj susret.

- *Umetničko-aktivistička akcija „Nikada nećemo zaboraviti genocid u Srebrenici“:* zajednički rad (osmišljavanje, pripreme, izvođenje) u okviru kojeg je održano je više radnih sastanaka, kako u Beogradu, tako i u Novom Sadu organizatora (Žena u crnom, umetničko-aktivističkih kolektiva Art klinika iz Novog Sada i Škart iz Beograda); akcija je izvedena 10. jula u Beogradu, povodom 17 godišnjice genocida.

- *„Priznajem“* – akcija i marš protiv poricanja zločinačke prošlosti od strane vlasti Srbije, povodom Međunarodnog dana akcija protiv fašizma i antisemitizma. Akciju su zajedno organizovali ŽuC i Art klinike iz Novog Sada. Mirovna/antifašistička/antiklerikalna akcija se odvijala na više mesta u Beogradu.

- *„Sećamo se“* – masovni performans (25. novembar, Beograd) u okviru kampanje „16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama“; u organizaciji šest feminističkih organizacija (Mreža Žene protiv nasilja, Autonomni ženski centar, Rekonstrukcija Ženski fond, Žene u crnom, Škart+Proba i ACT Women. 25. novembra na beogradskom Trgu Republike otkriveno je spomen-obeležje ženama-žrtvama nasilja. Na njemu piše „Vidite li nasilje?“, „Nijedna žena manje, nijedna mrtva više“. U masovnom performansu učestvovalo je više stotina žena iz cele Srbije.

Tokom 2012. Žene u crnom su organizovale preko **30** uličnih akcija (protesta, performansa, marševa) u vezi sa suočavanjem s prošlošću, feminizmom/antifašizmom/antimilitarizmom, itd. Dobar deo pomenutih akcija realizovan je zajedno sa gore navedenim umetničkim kolektivima.

Projekcije dokumentarnih filmova u vezi sa organizovanjem ŽS i drugih igranih i dokumentarnih filmova u vezi sa pravdom

Srbija: Cilj prikazivanja filmova je bio podsticanje razgovora o odgovornosti, suočavanja sa zločinima počinjenim u naše ime i promovisanje ideje stvaranja drugačijih oblika pravde koji donosi ŽS.

U ovom izveštajnom periodu održano je **48** projekcija sledećih filmova: Kao da me nema, Lov na pravdu, Ubistvo iz časti, Dobar otac optužnica ćerke, Femicid – Hurez, Mleko tuge, U zemlji krvi i meda. Projekcije filmova su organizovale aktivistkinje Mreže ŽuC-a, a održane u **8** gradova, a njima je prisustvovalo **338** osoba.

Projekcije filmova i diskusije koje su ih pratile pokazale su da filmovi izazivaju jake emocionalne reakcije publike, ali je zajednički zaključak da je neophodno da se ovakve aktivnosti nastave zato što postoji velika potreba za suočavanjem sa prošlošću u našem društvu.

Aktivistkinje smatraju da je prikazivanje filmova veoma važna aktivnost i doprinosi razvijanju kritičkog uvida u stvarnost. O projekcijama filmova u Srbiji već je bilo reči u prethodnim poglavljima ovog izveštaja.

Hrvatska: Storm/Oluja, njemački film režisera Hans-Christian Schmid-a, 25.05.2012., tematizira Haško procesuiranje seksualnih zločina u ratu, film je prikazan u klubu Mama, u Zagrebu.

Nažalost, u ovom periodu raspoložemo sa integralnim podacima samo za Srbiju, a što se tiče ostalih zemalja, uglavnom se radi o filmovima prikazanih u okviru JP.

VII

Izdavačka

delatnost:

**izveštaji, zbornici radova, čitanke/readers,
promotivni materijal, leci...**

Izdavačka delatnost:

Izveštaji, zbornici radova, čitanke/readers, promotivni materijal, leci...

Transkripti aktivnosti ŽS: održanih od januara 2011. do februara 2012. godine; transkripti imaju 119 stranica, a uradila ih je radna grupa Žena u crnom.

Kvalitativni izveštaj Ženski sud – feministički pristup pravdi: obuhvata obradu materijala sa svih dosadašnjih aktivnosti na organizovanju Ženskog suda za bivšu Jugoslaviju; ima **139** stranica; Kvalitativni izveštaj su priredile Marija Perković i Staša Zajović, na osnovu transkripata sa regionalnih seminara, kao i od izveštaja dobijenih od strane partnerskih organizacija.

Kvalitativni izveštaj Ženski sud – feministički pristup pravdi: na engleskom, to je skraćena verzija gore navedenog izveštaja, ima **57** stranica.

Ženski sud – feministički pristup pravdi - izveštaj: za period februar-novembar 2012. a pripremljen je kao radni materijal za sastanak Međunarodnog odbora (novembar 2012.); izveštaj je urađen na srpskom i engleskom a sadrži 43 stranice, uredile su ga: Marija Perković i Staša Zajović.

Transkripti sastanka Međunarodnog borda: Kotor 23.-25. novembar 2012.godine, imaju 32 stranice, obuhvataju obradu materijala sa pomenutog sastanka; priredile/i: Marija Perković, Miloš Urošević, Staša Zajović.

Ženski sud – feministički pristup pravdi: godišnji izveštaj za period februar 2012. – februar 2013., ima 6 poglavlja: kratak prikaz dosadašnjih aktivnosti; Javne prezentacije - Radni konsultativni sastanci Sastanci Inicijativnog odbora Ženskog suda – feministički pristup pravdi i Međunarodnog odbora ŽS, Feministički diskusioni kružoci, Video aktivizam i umetnički događaji – feministički pristup pravdi, projekcije dokumentarnih i igranih filmova u vezi sa organizovanjem ŽS i izdavačka delatnost. Izveštaj ima 110 stranica, uredila ga je Staša Zajović u saradivale/i su: Ljupka Kovačević, Marija Vidić, Miloš Urošević i Nela Pamuković.

Zbornik radova „Ratni zločini, genocid i sećanje: Koreni zla. Ja hoću da razumem“

Sadrži radove 20 relevantnih autorki i autora iz regije i sveta koji su se bavili ovom temom. Zbornik je poslužio kao važno sredstvo produblivanja znanja aktivistkinja angažovanih na procesu formiranja Ženskog suda. Čitanku su uredili Janja Beč i Miloš Urošević, sadrži 173 stranica i predstavlja prevod stručnjaka i stručnjakinja iz ove oblasti.

Čitanka Od materinske politike mira do feminističkog antimilitarizma - čitanka za kurs o prisilnoj mobilizaciji i ženskom otporu. a čitanka ima tri poglavlja (Militarističko nasilje – politika ženskog otpora – feministički antimilitarizam, Prisilne mobilizacije u Srbiji (1991-1999), Ženski otpor protiv militarizma u svetu – pokreti majki), u kojima se nalaze 29 tekstova autorki iz sveta i regije. Čitanku ima 118 stranica, a urednica je Staša Zajović.

Čitanka Feministička etika brige - čitanka ima dva dela: Feministička etika brige i Ekonomija brige – feministički pristup; prvi deo sadrži šest tekstova, dok drugi deo ima 9 tekstova autorki iz regije i sveta. Čitanku su uredile Ljupka Kovačević i Staša Zajović, a ima 161 stranicu.

Promotivni materijal: Lifleti/leci – trolisti/leci koji sadrže informacije o Inicijativi za Ženski sud za bivšu Jugoslaviju, na albanskom, bchs, makedonskom, slovenačkom jeziku.

